

มอญที่เกี่ยวกับไทย

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระครูบรรณมกิจ

(หลวงปู่เทียน)

เมรุวัดโสมนัส ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง

จังหวัดปทุมธานี

วันที่ ๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๓๓

มอญที่เกี่ยวกับไทย

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระครูบวรธรรมกิจ

(หลวงปู่เทียน)

ณ เมรุวัดโบสถ์ ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง

จังหวัดปทุมธานี

วันที่ ๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๑๑

มอญที่เกี่ยวกับไทย

พิมพ์ครั้งแรก
พิมพ์ครั้งที่เจ็ด
(๑๐๐๐ เล่ม)

นายทองกระจาย รัชตวรรณ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพบิดา
ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระครูบวรธรรมกิจ (เทียน คุณกนิษฐ)

พ.ศ. ๒๕๑๒

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูบรรพธรรมกิจ (เทียน คุตฺตกนิษฐ์) อดีตเจ้าอาวาสวัดโบสถ์ ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี ณ เมรุวัดโบสถ์ จังหวัดปทุมธานี กำหนดวันที่ ๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๑๒ พระครูประกาศสมณคุณ ได้เป็นผู้แทนคณะศิษยานุศิษย์มาติดต่อกรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง มอญที่เกี่ยวกับไทย เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรยินยอมอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

เรื่องมอญที่เกี่ยวกับไทยนี้ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ เมื่อดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร ได้ให้เจ้าหน้าที่รวบรวมจากหนังสือต่าง ๆ หลายเรื่อง เพื่อให้найทองกระจาย รัชชววรรณ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพบิดา เป็นครั้งแรก แต่ในครั้งนั้นมีเวลาน้อยจึงยังรวบรวมไว้ไม่สมบูรณ์ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ ท่านได้ให้เจ้าหน้าที่รวบรวมเพิ่มเติมจนสมบูรณ์ แล้วให้พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ นาวาตรี หลวงจักรทิพย์พิฑูร ทอง (อักษรานนท์) นับเป็นครั้งที่สอง ครั้นถึง พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้พิมพ์เป็นครั้งที่สาม ในงานฌาปนกิจศพ นางลอย คุตฺตกฤตยานุรักษ์ แต่ฉบับพิมพ์ครั้งที่สามนี้พิมพ์บกพร่องไม่สมบูรณ์ ต่อมาได้พิมพ์ครั้งที่สี่ในงานฌาปนกิจศพ นางบุญมี เหมสว่าง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ ครั้งที่ห้า ในงานฌาปนกิจศพ นางพัน เวียร์สุวรรณ ครั้งที่หก ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงชุติมา สุริยสัจย์ พ.ศ. ๒๕๑๒ ครั้งนี้นับเป็นการพิมพ์ครั้งที่เจ็ด

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าภาพได้นำประวัติ พระครูบวรธรรมกิจ (เทียน อุดยกันธิ์) ผู้ถึงแก่มรณภาพแล้วนั้น ให้พิมพ์ไว้ต่อกำนำนี้ กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุประทาน ซึ่งคณะศิษยานุศิษย์ได้จัดทำเพื่ออุทิศแก่ พระครูบวรธรรมกิจ (เทียน อุดยกันธิ์) ผู้ถึงแก่มรณภาพแล้วนั้น ตลอดจนได้ให้พิมพ์หนังสือเรื่องนี้แจกจ่ายเป็นกุศลวิทายาทน ถวายอำนาจกุศลราศีทั้งปวงนี้ จงเป็นบุญนฤธีอำนวยการวิปากสมบัติแก่ พระครูบวรธรรมกิจ (เทียน อุดยกันธิ์) ตามควรแก่ประโยชน์สมบัติในสัมปรายภพ สมดังเจตจำนงของเจ้าภาพทุกประการ เทอญ

กรมศิลปากร

๒๕ มีนาคม ๒๕๑๒

พระครูบวรธรรมกิจ
(หลวงปู่เที้น)

ชาติ ๒ พฤศจิกายน ๒๔๑๘

มรณะ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๐๘

พรรษา ๙๐ พรรษา อายุ ๙๒ ปี

ព័ត៌មាន

ប្រទេសកម្ពុជា ជាតិ ឯករាជ្យ
វិសាមញ្ញ ធម៌ យុត្តិធម៌
ពេញលេញ ឯកភាព វិសាមញ្ញ
ស្ថាប័ន យុត្តិធម៌ ឯកភាព

និយោជក

វិសាមញ្ញ
១៤ ឆ្នាំ

คำไว้อาลัย

ของ

พระราชสุเมธามรณ

เจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี

เนื่องจากท่านพระครูบวรธรรมกิจ อดีตเจ้าอาวาสวัดโบสถ์ และ
เจ้าคณะตำบลบ้านกลาง ได้จากไปโดยที่ไม่มีโอกาสจะกลับมาครั้งนี้ นับว่า
ได้สร้างความเศร้าสลดเสียตายอาลัยรักแก่บรรดาศิษยานุศิษย์และท่านที่
เคารพนับถือในท่านพระครู ฯ ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ทั้งหลายรวมทั้ง
ข้าพเจ้าด้วยเป็นอย่างยิ่ง เพราะนอกจากท่านพระครู ฯ จะเป็นผู้ที่มิสนใจ
ตั้งอยู่ในพรหมวิหารต่อบรรดาศิษยานุศิษย์และประชาชนทั่วไปโดย
อัปมัญญาในวิหิตธรรมแล้ว ท่านพระครูยังจะเป็นพระเถรรูปหนึ่งที่
เคร่งครัดในพระธรรมวินัย และเอาใจใส่ในตำแหน่งหน้าที่การงานใน
ราชการคณะสงฆ์ของท่านเป็นอย่างดียิ่งด้วย ดังนั้น การจากไปของท่าน
พระครูครั้งนี้ จึงเปรียบเสมือนหนึ่งว่า กองทัพธรรมได้สูญเสียกำลังพล
ชั้นนำที่แก่กล้าสามารถ ซึ่งจะหาได้ไม่ถ้อยนักในสังฆมณฑลรูปหนึ่ง
จึงเป็นเหตุให้ข้าพเจ้าต้องเสียตายอาลัยรักและเศร้าสลดเป็นอย่างยิ่ง แม้ว่า
ข้าพเจ้าจะเป็นผู้บังคับบัญชาของท่านพระครู ฯ โดยตำแหน่งการปกครอง
คณะสงฆ์ก็ตาม แต่ในความรู้สึกส่วนตัวของข้าพเจ้าแล้ว ก็เคารพบูชา
ท่านพระครู ฯ ปานประหนึ่งว่า พระอุปัชฌาย์และอาจารย์ของข้าพเจ้า
ด้วยความสนิทใจและหนักแน่นเสมอมา จึงขอฝากความอาลัยจากใจจริง

ด้วยความเคารพและบูชาในหนังสือเล่มนี้ด้วยอักษรสมัยอันเนื่องในงาน
พระราชทานเพลิงศพของท่านพระครู ฯ ครั้นนี้ด้วย แท้จริงในงาน
พระราชทานเพลิงศพของท่านพระครู ฯ ครั้นนี้ ข้าพเจ้าตั้งใจว่าจะเขียน
บทความอย่างอื่นให้เป็นประโยชน์มากกว่านี้ แต่เนื่องจากกาลเวลาไม่
อำนวย ประกอบกับเป็นระยะเวลาที่มีภารกิจในราชการคณะสงฆ์ที่สำคัญ
และจำเป็นจะต้องรีบจัดการก่อน จึงไม่สามารถจะเขียนได้ตามความตั้งใจได้
จึงเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง

สุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าขอตั้งสัจจะอธิษฐานด้วยกัลยาณจิต ขออุทิศส่วน
กุศลผลบุญและคุณงามความดี อันจะพึงเกิดขึ้นจากการบำเพ็ญศาสนกิจ
ของข้าพเจ้าทุกฝ่าย น้อมถวายแด่ท่านพระครู ฯ ผู้ล่วงลับดับขันธจากไป
ในปรโลก พร้อมทั้งนี้ ก็ขอเชิญชวนบรรดาศิษยานุศิษย์และท่านที่เคารพ
นับถือในท่านพระครู ฯ ทั้งหลายจงพร้อมใจร่วมกันบำเพ็ญคุณงามความดี
ด้วยน้ำใจอันเป็นมิตรไมตรีสามัคคีต่อกัน แล้วจงประมวลมาเป็นกุศล
สมานฉันท์อุทิศถวายแด่ท่านพระครู ฯ ผู้เคยเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรที่พำนัก
อาศัยของพวกเรา มา อนึ่ง หากดวงวิญญาณของท่านพระครู ฯ ยังจะต้อง
ผลัดเปลี่ยนเวียนว่ายในไตรภพ เพราะกิจแห่งพรหมจรรย์ของท่านยังไม่จบ
แล้วไซ้ไร ก็ขออำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย และอำนาจแห่งคุณงาม
ความดีที่พวกข้าพเจ้าทั้งหลายได้อุทิศถวายตั้งกล่าวมา จงดลบันดาล
อภิบาลรักษาให้นิราศปราศจาก จากทุกข์โศกโรคภัยอาศูร ประสพแต่ความ
สุขเกษมสำราญด้วยเพศแห่งพรหมจรรย์ของท่านในภพนั้น ฯ เทอญ.

ในพิธีพุทธชานิกิเชกสร้างพระ ก.ป.ร. ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

หลวงปู่เทียน

ท่านพระครูบวรธรรมกิจ (เทียน กุลยภินิฐ) หรือที่พวกกระผม ซึ่งเป็นญาติและศิษยานุศิษย์ได้พากันเรียกท่านด้วยความเคารพว่า “หลวงปู่เทียน” เป็นพระเถระที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัยเป็นอย่างยิ่งรูปหนึ่ง สิริรวมอายุอันยาวนานของท่านถึง ๘๒ ปีนั้น ท่านได้อุปสมบทและอุทิศตนอยู่ภายใต้ร่มกาสาวพัสตร์ต่อเนื่องกันมาเป็นเวลาถึง ๗๐ พรรษา ซึ่งเป็นปฏิบัติที่หาได้ยากมากในยุคปัจจุบัน และนอกจากท่านจะเคร่งครัดปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธาของบรรดาพุทธศาสนิกชนแล้ว ยังปรากฏว่า ท่านยังเต็มไปด้วยเมตตาธรรมแก่บรรดาญาติศิษยานุศิษย์ และบุคคลทั่วไปโดยไม่เลือกหน้า และด้วยปฏิบัติกับการมีเมตตาเป็นวิหารธรรมดังกล่าวนี้ จึงเป็นเหตุให้ผู้มีศรัทธาในตัวท่านพากันเข้าใจว่าท่านเป็นพระเถระผู้ทรงคุณวิद्या สามารถประสิทธิ์ประสาทสิ่งที่จะให้ความคุ้มครองป้องกันสรรพอุบัติวันตรายแก่ผู้ที่ศรัทธาเลื่อมใสได้ เช่นเดียวกับพระอาจารย์ที่ทรงคุณวิद्याในทางสร้างพระเครื่อง เครื่องรางของขลังรูปอื่น ๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ดังนั้น จึงได้พากันมาขอให้หลวงปู่สร้างพระเครื่อง เครื่องรางของขลังประเภทต่าง ๆ ขึ้นแจกเพื่อเป็นสิริมงคล และป้องกันสรรพอุบัติวันตรายแก่ศิษยานุศิษย์และบรรดาผู้ที่เคารพเลื่อมใสตามศรัทธา ซึ่งก็ปรากฏว่า พระเครื่องและเครื่องรางของขลังที่หลวงปู่ได้สร้างขึ้นนั้นมีอิทธิฤทธิ์สามารถคุ้มครองป้องกันผู้ที่ได้รับไปด้วย

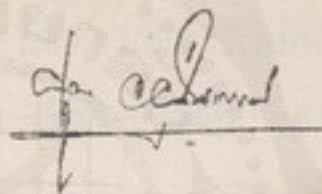
ความเลื่อมใสศรัทธาและปฏิบัติตนอยู่ในทำนองคลองธรรม ได้อย่างแท้จริง
ก็มีตัวอย่างเช่น จ.ส.อ. ทนงศักดิ์ กุลยภินิษฐ หลานชายของท่านเอง ได้
ประสบอุบัติเหตุทางรถยนต์ ปรากฏว่า ทุกคนที่ร่วมโดยสารไปด้วยกันได้
รับบาดเจ็บ เว้นไว้แต่ จ.ส.อ. ทนงศักดิ์ เท่านั้น ไม่เป็นอันตรายแม้แต่น้อย
เมื่อสอบถามกันขึ้น จึงได้ความว่า จ.ส.อ. ทนงศักดิ์ มีพระเครื่องของหลวงปู่
ห้อยคออยู่เพียงองค์เดียว ด้วยเหตุนี้ พระเครื่อง เครื่องรางของขลัง ของ
หลวงปู่ จึงได้เป็นที่นิยมนับถือกันอย่างแพร่หลาย พระบาทสมเด็จพระ-
เจ้าอยู่หัวทรงพระราชศรัทธา และโปรดเกล้าฯ ให้หลวงปู่เข้าเฝ้าเพื่อถวาย
พระพรและถวายพระเครื่องที่สร้าง ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อ
วันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๘ ทั้งนี้ นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้น
เกล้าฯ และเป็นเกียรติประวัติอันยิ่งใหญ่ของสกุลกุลยภินิษฐ และบรรดา
ศิษยานุศิษย์ ตลอดจนผู้ที่เคารพเลื่อมใสในตัวท่านเป็นอย่างยิ่ง

ในฐานะญาติ หลวงปู่ได้ให้ความเมตตาเอ็นดูแก่บรรดาลูกหลานโดย
ทั่วถึงและเท่าเทียมกัน ทั้งคอยดูแลสอดส่องความเป็นอยู่ สุขทุกข์ และ
ความประพฤติอยู่ตลอดเวลา พร้อมกันนั้นก็คอยอนุเคราะห์ช่วยเหลือตาม
หลักของญาติสังกะ และเดินทางไปตามสมณสาธูป มิได้ละทิ้งทั้งในยามที่
เจริญก้าวหน้าและประสบภัยพิบัติ ดังเช่น เมื่อครั้งที่พวกกระผมต้องประสบ
ชะตากรรมเมื่อคราวหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๔๘๘ ไฟไหม้
บ้านเรือนบริเวณสี่กั๊กพระยาศรี พระนครหมด รวมทั้งบ้านของพวกกระผม
ด้วย หลวงปู่ได้เมตตาออกปากชักชวนให้ไปอยู่ในบริเวณที่ธรณีสงฆ์ของ

วัดโบสถ์ ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี พร้อมกับจะออก
ออกเงินทองสร้างบ้านให้อยู่ใหม่ พวกเราแม้จะเต็มตื่นในเมตตาจิตของ
หลวงปู่อย่างยากที่จะหาคำใดมากล่าวได้ ก็ปรึกษาเห็นกันว่าไม่ควรสร้าง
ความกังวลให้หลวงปู่ จึงได้ตกลงใจขายที่ดินในบริเวณที่ถูกไฟไหม้ แล้ว
ไปหาที่อื่นอยู่ใหม่ หลวงปู่ได้ทราบ โกรธมาก หาวว่าไม่รักษามรดกที่ปู่ย่า
ตายายสะสมไว้ให้ และยังได้พูดเป็นทำนองว่าพวกเราของห้องไม่ยอมรับ
ความช่วยเหลือจากท่าน ซึ่งถ้ามองให้ซึ่งลงไปแล้ว ความโกรธของท่านก็
มาจากความปรารถนาดีนั่นเอง แต่พวกเราเห็นว่าเงินทองของท่านควรใช้
ในเรื่องที่เกี่ยวกับพระศาสนา เช่น การบำรุงเสนาสนะ และปลูกสร้างถาวร
วัตถุในทางศาสนา เป็นต้น ดีกว่า ความโกรธของท่านไม่ช้าก็คงหายไปเอง
เพราะหลวงปู่มีหลักธรรมประจำใจอยู่แล้ว ซึ่งก็เป็นจริงดังที่คาดคิดไว้
ต่อมา กระผมเองเกิดเรื่องเดือดร้อนเพราะที่อยู่อาศัยอีก คราวนี้ พอหลวงปู่
ทราบและเรียกตัวไปพบ ท่านไม่ยอมให้ปฏิเสธด้วยเหตุผลอย่างใดทั้งสิ้น
โดยยักเยียดเงินให้เป็นจำนวน ๓,๐๐๐ บาท ซึ่งสมัยนั้นไม่ใช่จำนวนเล็กน้อย
เลย กระผมจำใจรับ และเมื่อได้จัดการเรื่องมรดกของชีวิตให้พ้นไปได้แล้ว
ก็ได้นำเอาเงินจำนวนนี้ไปคืน ท่านกลับดุเอาว่า “ซ้ำให้เอ็งแล้ว เอ็งเอา
มาคืนซ้ำทำไม?” ซึ่งกระผมก็ได้กราบเรียนท่านว่า “หลวงปู่ให้ กระผม
ก็รับไปแล้ว แต่ที่กระผมเอาจุบจิบมาถวายหลวงปู่ ไม่ได้นำเงินมาใช้หนี้
หลวงปู่จะได้นำเอาเงินจำนวนนี้ บำรุงเสนาสนะ หรือจะจัดการในเรื่อง
ที่เกี่ยวกับโบสถ์ของวัดก็ได้” หลวงปู่จึงได้ยอมรับเงินคืน

ขอคุณธรรมความดีของหลวงปู่ที่ได้บำเพ็ญมาในพระบวรพุทธศาสนา
ตลอดจนสิ้นอายุขัย และขอคุณธรรมคือความเมตตาอันเป็นหลักธรรม
ประจำใจของท่าน จงประมวลกันเป็นพลวบัจจยกลบันดาลให้ ท่านพระครู
บวรธรรมกิจ หรือหลวงปู่เทียน ประสพสันติสุขในสัมปรายภพ จงทุก
ประการ

รูป ชีรติ มจฺจนํ นามโกตฺตํ น ชีรติ
ร่างกายย่อมย่อยยับไปได้ แต่ชื่อและโคตรหาย่อยยับไปไม่

(นาม อยู่ในธรรม)
รองอธิบดีกรมศิลปากร
๑ เมษายน ๒๕๑๒

คำปรารภ

ของ

พระครูประกาศสมณคุณ วัดราชสิทธิาราม ธนบุรี

(หลานของหลวงปู่เทียน)

ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูบวรธรรมกิจ (หลวงปู่เทียน) เจ้าอาวาสวัดโบสถ์คราวนี้ จัดทำไปด้วยการรีบด่วนทุกอย่าง ความจริงเวลากำหนดงานเกือบจะพูดได้ว่าได้เคยคิดไว้ก่อนบุคคลอื่นเสียอีก แต่ทำไมจึงล่าช้าเกือบจะไม่ทัน ทั้งนี้ไม่ใช่เรื่องอื่น เรื่องหลวงลุงมีศิษย์มากนั่นเอง ต่างคนต่างก็มีความคิดกันคนละอย่าง ไม่ใช่เรื่องทะเลาะวิวาทกัน เป็นเรื่องจากความดีของหลวงลุงในอดีต แต่ละฝ่ายกลัวจะไม่สมเกียรติท่าน จึงเกิดการแก่งแย่งกันจะทำบ้าง จะให้เลื่อนการพระราชทานเพลิงศพบ้าง จะให้เก็บไว้เลยก็มี จนข้าพเจ้าผู้เป็นหลานโดยตรงไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร บางครั้งนึกอยากจะไม่ให้ใครเข้ามายุ่งเกี่ยวกับเรื่องศพของหลวงลุง เพราะเหตุว่าตั้งแต่วันหลวงลุงมรณภาพไปแล้ว กลัวพูดได้อย่างเต็มปากเต็มคำได้ว่าไม่มีลูกหลานของท่านคนใดที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินสมบัติของหลวงลุงที่มีอยู่ มีแต่จะขนขวายทำให้เท่านั้น ลูกหลานหลวงลุงมีไม่ใช่น้อย ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ถ้าจะเปรียบเทียบกันแล้ว ลูกหลานของหลวงลุงกับศิษย์ของหลวงลุงก็มีจำนวนพอ ๆ กัน หากจะทำโดยหมู่ญาติก็คงทำได้ แต่ทำไมจึงไม่ทำ ก็เพราะข้าพเจ้าได้คำนึงคิดและเห็นว่าหลวงลุงเป็นพระอุปัชฌายะ

อาจารย์ของกนमानาน จึงได้ควรจะทำเป็นการส่วนรวม เพื่อให้โอกาส แก่ศิษย์ผู้มีความกตัญญูได้ทำถวายแก่ครูบาอาจารย์ของเขา จึงพยายาม ผ่อนสั้นผ่อนยาวให้ญาติกับศิษย์เข้ากันได้โดยไม่ต้องกินແ່ງແລງใจกัน

งานนี้เพิ่งตกลงกันแน่นอนเมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ โดยท่านเจ้าคุณพระราชสุเมธาภรณ์ วัดบางหลวง เจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี เป็นประธานในที่ประชุม งานพระราชทานเพลิงศพของหลวงลุงจึงผ่านไป ด้วยความเรียบร้อย ที่ประชุมตกลงให้เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต วัดพระเชตุพน พระนคร เป็นองค์ประธานอุปถัมภ์ เจ้าคณะจังหวัดเป็นประธานจัดงานพร้อมด้วยญาติและศิษยานุศิษย์ ที่กำหนดเวลาในที่ประชุมมีพอสำหรับ งานเล็ก แต่สำหรับงานพระราชทานเพลิงศพหลวงลุงเป็นงานใหญ่ กิจการ ทุกอย่างยังไม่ได้จัดทำเลย เช่น การสร้างปราสาท (หรือเมรุ) การจัด สร้างสถานที่สำหรับพิธีและอื่น ๆ การจัดสิ่งของสำหรับการบำเพ็ญกุศล ตลอดจนงานจนถึงวันพระราชทานเพลิง การจัดพิมพ์หนังสือเพื่อเป็นอนุสรณ์ สำหรับแจกในวันพระราชทานเพลิง และตามประเพณีของมอญ (หลวงลุงมี เลือดเนื้อเชื้อสายมอญ บรรพบุรุษเป็นมอญ) ถ้าเป็นพระต้องสร้างปราสาท หรือเมรุ ถ้ายังเป็นพระชั้นมหาเถระผู้ใหญ่ที่เต็ม ไปด้วยคุณธรรมและทรง สมณศักดิ์แล้ว ต้องทำกันอย่าง “เต็มที” และจน “เต็มที” ไปด้วยกัน

ข้าพเจ้าได้มุ่งหน้าเร่งรีบจัดทำ เพื่อให้ทันกับกำหนดงาน (คือ ระหว่างวันที่ ๓ ถึง วันที่ ๕ เมษายน ๒๕๑๒ ซึ่งเป็นวันพระราชทานเพลิง) ทั้งที่ประชุมได้ตกลงและกำหนดงานไว้ (ประชุมตกลงเมื่อ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๒ เริ่มงานในวันรุ่งขึ้นคือ ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๒) การขนวัสดุก่อ สร้างต่าง ๆ การขนส่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ อยู่ห่างกัน ไปมาระหว่างกรุงเทพฯ ถึงวัดโบสถ์ก็ราว ๆ ๘๐ กิโลเมตร และต้องขนหลายเที่ยวหลายวัน ต้อง

ทำงานทั้งกลางวันและกลางคืน เรื่องเหน็ดเหนื่อยไม่มีการพักถึง กองมุง
หน้าแต่ให้ลุกลงไปสู่ความสำเร็จ จนนางพระราชทานเพลิงศพ ได้ประจักษ์
แก่ท่านที่ได้อ่านหนังสือนี้

หลวงลุงของข้าพเจ้าเป็นเจ้าของอวาตัมมณูที่เก่าแก่ ตามประวัติ
ของวัดเท่าที่สืบค้นจากทำเนียบหนังสือเก่าต่าง ๆ ได้ความว่า วัดโบสถ์เดิม
ชื่อวัดโบสถ์เชียงราก มีอายุยาวนานกว่า ๔๐๐ ปีมาแล้ว สร้างในสมัยกรุง
ศรีอยุธยาเป็นราชธานี แต่ใครเป็นคนสร้างไม่พบหลักฐาน จึงไม่อาจที่จะ
กล่าวไว้ในหนังสือเล่มนี้

การพิมพ์หนังสือเล่มนี้ที่สำเร็จลุกลงไปได้ตามความประสงค์ได้อาศัย
คุณนุ้ม อยู่ในธรรม รองอธิบดีกรมศิลปากร (หลาน) เป็นผู้ช่วยเหลือ
อย่างมาก การจัดทำแม่พิมพ์ประกอบในหนังสือ ได้นายทอง เจ้าของห้าง
บดล็อกเทคนิค ซึ่งเป็นศิษย์ของข้าพเจ้าช่วยจัดทำโดยถ้วน ข้าพเจ้าขอ
ขอบคุณ นายนุ้ม อยู่ในธรรม และนายทอง ไฉ่น ที่นี้ด้วย

หากหนังสือเล่มนี้จะมีส่วนบกพร่องเนื่องจากต้องรีบจัดทำถ้วน
ข้าพเจ้าขออภัยต่อท่านผู้อ่านทุกท่านด้วย แต่ถ้าประโยชน์อันใดบังเกิดจาก
หนังสือเล่มนี้ ขอเชิญท่านผู้อ่านทุกท่านจงสำรวมจิตให้เป็นเอกัคคตาธรรมณ์
แผ่บุญกุศลไปให้แก่ ท่านพระครูบวรธรรมกิจ (หลวงปู่เทียน) เพื่อให้
กลั่นกาลให้ท่านได้ประสบแต่ความสุขเกษมสำราญในเพศพรหมจรรย์ของ
ท่านในภพนั้น ๆ ด้วย เทอญ.

พระครูประกาศสมณคุณ

วัดราชสิทธิาราม ธนบุรี

๑๔ มีนาคม ๒๕๐๒

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาพระราชทานปฏิสันถาร
ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ๑๕ มิถุนายน ๒๕๐๕

ประวัติพระครูบวรธรรมกิจ

(หลวงปู่เทียน)

นามเดิม เทียน อุลยกนิษฐ เป็นบุตรชายคนที่ ๓ ของคุณตาน้อย กับคุณยายควด อุลยกนิษฐ เกิดที่บ้านปากคลองวิ ตำบลบ้านกระแงมอญ อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี เมื่อวันที่พฤหัสบดี ที่ ๒ พฤศจิกายน ตรงกับ วันแรม ๑ ค่ำเดือน ๑๒ พ.ศ. ๒๔๑๔ อันรัชกาลที่ ๕ มีพี่น้องร่วม บิดามารดา ๘ คน คือ

๑. นางจีบ (ถึงแก่กรรมแล้ว)
๒. นางกลีบ (ถึงแก่กรรมแล้ว)
๓. พระครูบวรธรรมกิจ (เทียน)
๔. หลวงบรรณสาร (รูป) ถึงแก่กรรมแล้ว
๕. นางก๊ีบ (ถึงแก่กรรมแล้ว)
๖. นางคำ (ถึงแก่กรรมแล้ว)
๗. ร.ต.อ. ขุนวรศาสตร์ (เทียบ) ถึงแก่กรรมแล้ว
๘. นางเขียน (มารดาพระครูประกาศสมณคุณ)

เมื่ออายุ ๑๑ ขวบ ได้เรียนหนังสือรามัญกับพระอธิการวัดป่า (ปัจจุบันเป็นวัดชัยสิทธิวาส) ต่อมาได้ย้ายสำนักเรียนอักษรสมัยในสำนัก ท่านอาจารย์นวนวัดโบสถ์ มีความรู้ในเรื่องคัมภีร์ บวก ลบ คูณ ทหาร อายุ ๑๔ ปี ได้ลงมาอยู่กรุงเทพฯ ได้เข้าเรียนหนังสือไทยในวัดมหาพฤฒาราม (วัดตะเคียน) สอบได้จบหลักสูตรของโรงเรียนในสมัยนั้น อายุ ๑๘ ปี ได้

เข้าเป็นมหาดเล็กในวังพระองค์เจ้าขาว ๑ ปี และลาออกไปรับราชการเป็น
เสมียนอยู่กับอธิบดีศาลอุทธรณ์อีก ๑ ปี อายุ ๒๑ ปี กรบบวชจึงลาออกจาก
ราชการกลับบ้านทำการอุปสมบทที่วัดบางนา เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ ๔ มีนาคม
ตรงกับวันขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๔ พ.ศ. ๒๔๓๕ โดยมีท่านเจ้าคุณพระรามัญมหา
เถระ เจ้าคณะจังหวัดปทุมธานีเป็นพระอุปัชฌายะ ได้รับฉายาว่า ปุบผรมโม
พระอธิการแล้วเป็นกรรมวาจาจารย์ พระอาจารย์ถูกเป็นอนุศาสนาจารย์ ได้
ศึกษาภาษาบาลีและภาษารามัญอยู่กับท่านเจ้าคุณพระรามัญมหาเถระ สำนัก
วัดโบสถ์ ครั้นพรรษา ๒ ท่านเจ้าคุณพระรามัญมหาเถระได้มรณภาพด้วย
โรคชรา จึงได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดโบสถ์เมื่อพรรษา ๘ จนถึงวัน
มรณภาพ (๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๔)

การปกครอง

ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดโบสถ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม
พ.ศ. ๒๔๔๘

ปลายรัชกาลที่ ๕

พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นเจ้าคณะตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัด
ปทุมธานี

พ.ศ. ๒๔๖๕ ได้รับการตั้งเป็นอุปัชฌายะ

ตำแหน่งสมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้รับพระทวนสมณศักดิ์แต่งตั้งเป็นพระครูกรรมการ
ศึกษา

พ.ศ. ๒๔๘๑ ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร ได้รับพระราช
ทานนามว่า

“พระครูบวรธรรมกิจ”

พ.ศ. ๒๕๐๒ ได้รับพัตยศพิเศษ จ.ป.ร. ในพระราชทินนามเดิม

พ.ศ. ๒๕๐๖ ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูเจ้าอาวาสชั้นเอกในพระราชทินนามเดิม

พระครูบวรธรรมกิจ (หลวงปู่เทียน) ได้บำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองหลายอย่าง เช่นสร้างวัด จัดการศึกษาให้พระภิกษุตามเถรเรียนธรรมวินัยได้เข้าสอบทุกปี ทางฝ่ายบ้านเมืองก็ได้รับมอบหมายจากทางราชการให้เป็นผู้ควบคุมดูแลการก่อสร้างโรงเรียนสตรีประจำจังหวัด (คณะราษฎรบำรุง ๓) ได้จัดสร้างโรงเรียนประชาบาลบวรธรรมกิจวิทยา เป็นผู้อุปการะโรงเรียนอาชีวศึกษาชาย — หญิง ในการก่อสร้างโรงเรียนนี้ ทางราชการได้ถวายเกียรติด้วยการมอบพัดสมนาคุณชั้นหนึ่ง รูปราชสีห์คู่ประคองพานรัฐธรรมนูญ ถ้ามंगा ปักคันสีทองพื้นเหลืองไว้ให้เป็นเกียรติ ๑ เล่ม พระครูบวรธรรมกิจได้สร้างเกียรติประวัติไว้เป็นตัวอย่างให้คนที่เกิดภายหลังศึกษาหาความรู้ในเรื่องคุณความดีทั้งทางพุทธจักรและอาณาจักร ชีวิตของท่านนำอศักรรย์อย่างหนึ่งคือการเจ็บไข้ได้ป่วยมีน้อยที่สุด การมรณภาพครั้งนี้ก็ไม่มีอาการป่วยไข้มาก่อนเลย ในคืนวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ ท่านองให้ความเมตตาแก่ลูกศิษย์และแขกไปมาจนถึงประมาณ ๔ ทุ่มเศษ ท่านบ่นว่าเวียนศีรษะขอพักผ่อนสักหน่อย ท่านนอนบนที่นอนของท่านหน้ากุฏิแล้วก็หลับไป การหลับของท่านเป็นการหลับที่ไม่ต้องลืมตามาคูโลกอีก พอถึงเวลาประมาณตี ๒ ท่านก็จากไปด้วยความสงบ บนที่นอนของท่านด้วยโรคชรา ทั้งความวิปโยคความอาลัยไว้ให้แก่ญาติมิตรและศิษยานุศิษย์ทุกคน กำหนดอายุจากวันชาตะจนถึงวันมรณะของท่าน มีอายุยืนถึง ๙๒ ปี ท่านอายุอยู่ในสมณเพศ ๗๐ พรรษา มีศิษยานุศิษย์ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์อยู่ทั่วไป และอย่างมากมาย ซึ่งสุดท้ายจะกล่าวให้ครบถ้วนได้

ในสมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ ท่านได้สร้างพระต่าง ๆ ไว้หลายแบบ
หลายชนิด พระที่ท่านสร้างล้วนมีความศักดิ์สิทธิ์จนเป็นที่ขึ้นชื่อลือนามว่า
“พระหลวงปู่เทยน์” ประชาชนทั่วไปมีความเคารพนับถือ ท่านได้สร้าง
พระต่าง ๆ ไว้เท่าที่ตรวจสอบได้ประมาณกว่า ๕๐ ชนิด ท่านพระครูบวร
ธรรมกิจ (หลวงปู่เทยน์) เป็นพระชั้นพระเถระ และทรงไว้ด้วยวิทยาคูณ
นานานัปการ ท่านมีความรู้ในวิทยามนต์และคาถาที่สำคัญ ๆ มาก ท่านเป็น
พระที่มีแต่การแผ่เมตตา และอยู่ในพรหมวิหาร ไม่มีการสะสมทรัพย์ มี
แต่การสร้างเพื่อความเจริญของพระพุทธศาสนาและเพื่อประโยชน์สุขของ
ประชาชน และประเทศชาติจนตลอดอายุขัยของท่าน.

พระนเรศวรหงสา

ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ ๑ หน้า ๓๘

จุลศักราช ๒๑๕ ปีเถาะ เบญจศก พระเจ้าจันทโชติกับเจ้าฟ้าปฎิมา
สุทนต์จันทร ขึ้นไปครองเมืองละโว้ ทั้งพระพี่นางทรงพระนามชื่อเจ้าฟ้า
แก้วประพาฬขึ้นไปด้วย พระยาจันทโชติเสวยราชสมบัติได้ ๕ ปี สร้างวัด
กุฎีทองถวายพระอาจารย์ พระอัครมเหสีสร้างวัดคงคาวิหาร

ศักราช ๒๒๐ ปีมะแม สัมฤทธิ์ศก พระเจ้าอโนรธามังฉ่อ เจ้าเมือง
สะเทิม ปรีक्षाเสนาบดีว่าจะยกไปตีเมืองละโว้ เดือน ๑๒ ให้เกณฑ์ช้าง
๓,๐๐๐ ม้า ๕,๐๐๐ พล ๑๐๐,๐๐๐ สรรพไปด้วยเครื่องสรรพศาสตราเสร็จ
ให้พระยาเลิงจิตรทองเป็นทัพหน้า ช้างเครื่อง ๑๐๐ ม้า ๑๕๐ พล ๑๐,๐๐๐
นั้นทะกะยอชู้เป็นปีกขวา ช้าง ๑๐๐ ม้า ๑๕๐ พล ๑๐,๐๐๐ นั้นทะกะยอทาง
ปีกซ้าย ช้าง ๑๐๐ ม้า ๑๕๐ พล ๑๐,๐๐๐ ไปวิจาลำทัพหลัง ช้าง
๗๐๐ พล ๒๐,๐๐๐ ครั้นได้พิชัยฤกษ์ วันอังคาร เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๓ ค่ำ
ยกทัพหลวงออกจากพระนครมาทางกลาง ๓๔ วัน ถึงเมืองละโว้นั้น
ณ วันเดือนอ้าย แรม ๑๓ ค่ำ พระเจ้าอโนรธามังฉ่อส่งให้นายทัพนายกอง
เข้าล้อมเมืองไว้สี่กัณถึง ๗ วัน หามีผู้ใดออกมาจับทัพไม่ พระเจ้าจันทโชติ
จึงปรีक्षाเสนาบดีว่า ทัพmaal้อมครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก เสนาบดีจะคิด
ประการใดดี เสนาบดีก็นิ่งอยู่ หมื่นจะสุกราบทูลว่าศึกครั้งนี้ใหญ่หลวง
นัก คิดจะใคร่เป็นไมตรีด้วยทหารเรายังมิชำนาญศึก พระเจ้าจันทโชติก็
เห็นด้วย จึงเข้าไปปรึกษาเจ้าฟ้าปฎิมาสุทนต์จันทร ว่าศึกครั้งนี้ยกมา

ไม่รู้ตัว ไพร่บ้านพลเมืองสะท้านสะเทือนอยู่ เราจะถวายพระพินางไปเป็น
ทางพระราชไมตรี เห็นศึกจะอ่อนลง เจ้าฟ้าปฐมาสุทศวงจันทร์ก็เห็นด้วย
เสด็จออกแต่งให้เสนาบดีแต่งวอกับนางกำนัล ๑๐๐ วันศุภมงคลฤกษ์ จึง
เชิญเจ้าฟ้าแก้วประพาฬขึ้นสู่สวิภาคาณจนอสงคตกับข้าสาว ออกไปกับ
พระราชสาส์น ถวายพระพินางเป็นทางพระราชไมตรี จึงให้เสนามุขมนตรี
นำเอาพระเจ้าพินางมาถวาย ครั้นถึงค่ายพระเจ้าอโนรธามังฉ่อ เสนาอำมาตย์
นำขึ้นเผ้าถวายพระราชสาส์นทราบแล้วก็ดีพระทัย สั่งให้รับนางมาค้ำหนัก
ใน ทอดพระเนตรสิริวิสาลงามยิ่งนัก มีความปฏิพัทธ์ในนางยิ่งนัก จึงให้
จัดทอง ๑๐ ชั่ง ช้าง ๑๐๐ ม้า ๑๐๐ ให้เสนาบดีนำกลับลงไปถวายพระเจ้า
จันทโชติ เท่านั้นมาเมืองละโว้กับเมืองสะเทิมเป็นสุวรรณพลพีเดียวกัน
พระราชสาส์นไปมาหานัก

ครั้น ๗ วันพุธ เดือน ๓ แรม ๓ ค่ำ ยกทัพกลับไปถึงพระนคร
จึงแต่งการพิธี จึงอภิเษกเจ้าฟ้าแก้วประพาฬเป็นพระอัครมเหสีเอก ทั้งสอง
พระนครไพศาลสมบุรณทั่วทุกหญิงชาย เจ้าฟ้าแก้วประพาฬทรงพระครรภ์
ถ้วนคำรบประสูติพระราชกุมาร พระราชบิดาเสนาหายิ่งนัก ครั้นจำเริญใหญ่
ขึ้น พระราชบิดาให้เอาช่างมาทำลูกขลุบให้พระราชกุมารเล่นเป็นนิจจนใหญ่
๕ ค่ำ พระราชบิดาถวายพระนามพระราชกุมารชื่อพระนเรศวร ทุกประเทศ
ธานีเกรงบุญสมภารยิ่งนัก

เจ้าฟ้าปฐมาสุทศวงจันทร์ มีพระราชกุมารองค์หนึ่ง ครั้นพระชนม์
ได้ ๑๔ ปี ลาพระราชบิดาจะขึ้นไปเยี่ยมเยียนพระเจ้าบ้ำ ๗ เมืองสะเทิม
พระราชบิดาจัดแจงพลทหารให้แล้วลาออกไปถึง พระเจ้าอโนรธามังฉ่อให้รับ
พระราชนัดดาเข้ามา ก็ชื่นชมโสมนัส พระกุมารทั้งสองก็รักใคร่กัน

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง พวกกันขึ้นไปเล่นบนปราสาท พระเจ้าอินธรา
มั่งน้อเสด็จอยู่ที่พระแกล ทอดพระเนตรเห็นเจ้ากุมารทั้งสองขึ้นไปบน
ปราสาท เห็นพระราชนัดดาเป็นสีกกร จึงคิดแต่ในพระทัยว่า อ้ายลูกคน
นี้มันจะเอามอญเป็นข้ามันเสียหมด คำริว่าจะนั้นแล้วก็นิ่งอยู่ ครั้นอยู่มา
พี่น้องวิวาทกันด้วยขี้มั่วคัลลที่สนามเล่น พระนเรศวรแพ้พระราชกุมารเป็น
หลายครั้ง คิดแก่นจะไกรฆ่าพระราชกุมารนั้นเสีย พระราชกุมารรู้จึงคิด
กันกับพี่เลี้ยงจะหนีไป ให้เกลี้ยกล่อมมอญจะพามาด้วย ครั้นพี่เลี้ยงไป
เกลี้ยกล่อมพวกพลก็เข้ามา ครั้นพร้อมเสร็จให้ผูกพลายทองแดงออกเล่น
ทุกวัน ได้ที่เพลาค่ำประมาณยามเศษยกหนี พวกพลนั้นยกไปก่อนหน้า
๕ วัน ๖ วัน แล้วทำที่เป็นเที่ยวหากิน เพลารุ่งเช้าชาวพระนครพลุดจากัน
แซ่ไปว่าพระราชกุมารหนีไป พาชาวเมืองไปช่วยเป็นอันมาก ทราบถึง
พระนเรศวร พระนเรศวรเอากิจการกราบทูลพระราชบิดาว่า พระราช
กุมารพาคนชาวเมืองไปจะขออาสาออกไปจับ พระราชบิดาห้ามว่าอย่า
ไปเลยสู้เขาไม่ได้ พระนเรศวรก็มีฟัง ให้เกณฑ์ทัพ พระนเรศวรทรงช้าง
คันพลายทูน สูง ๖ ศอก ยกตามมาแดนไทยทัน ศักราช ๔๓๑ ปี จะเข้า
ชนพลายทองแดง พลายทองแดงเล็กทานมิได้ถอยมา พระนเรศวรได้ที
จับเอาลูกขลุบเงื้องั้น จะทั้งเอาพระราชกุมาร ๆ ร้องว่าเจ้าพี่เล่นเป็นทหาร
หาควรไม่ พระนเรศวรได้ยินละอายพระทัยก็วางลูกขลุบลงเสีย พอพลาย
ทองแดงได้ทันพยุทราที่มันยันถนัด หันรับช้างพระนเรศวรแปรไป พระราช
กุมารบ่ายของ้าวจ้วงฟันเห็นเป็นสีกกร พระนเรศวรตกพระทัยพระพักตร์
เหือดไปเกี่ยวช้างพระที่นั่ง พระราชกุมารพาพวกพลมาพระนคร (พา)
ครอบครั้วมาถวายพระราชบิดา แล้วกราบทูลกิจจานุกิจทุกประการ ให้

แต่งการสมโภชพระราชกุมาร ชนนานามพระนารายณ์ แท่นนั้นมาเมือง
สะเทิมกับเมืองละโว้ ชาคทางพระราชไมตรีกันแท่นนั้นมา มอญนเรศวร
ซึ่งได้มานั้นอยู่ที่เมืองบั้ง อยู่บางขามโพชายบั้ง กุ่มเท่าบักนี้

จุลศักราช ๒๔๒ ปีระกา โทศก มหาอำมาตย์ ได้ครองราชสมบัติ
ได้ ๑๒ ปี สวรรคต พระนารายณ์สร้างวัดปีหนึ่ง ศักราช ๒๔๔ ปีมะเมีย
นพศก พระนเรศวรยกพล ๔๐ แแสนมาล้อมกรุง ตั้งค่ายอยู่ตำบลนครี
ทราบข่าวพระนารายณ์ได้ครองราชสมบัติ เกรงพระเดชเดชานุภาพเป็น
อันมาก จึงให้แต่งหนังสือเป็นใจความว่า เรายกพยุหแสนยากรจะใคร่
สร้างวัดพนักคนละวัด พระน้องเราจะเห็นประการใด ถ้าเราแพ้จะยกกลับ
ถ้าพระน้องแพ้เราจะครองเมือง ครั้นแต่งเสร็จแล้วให้สมิงจาโปถือเข้าไป
ถวาย เสนานำแขกเมืองเข้าเฝ้ากราบทูลทุกประการ จึงตรัสว่าพระเจ้า
พี่จะสร้างก็สร้างเถิด คนละมุมเมืองข้างทิศพายัพ เราอยู่ข้างทิศหรดี
ไปทูลพระนเรศวร ๆ ก็สั่งนายทัพนายกองจัดการทำอิฐเป็นอันมาก ก่อ
พระเจดีย์กว้าง ๔ เส้น สูง ๔ เส้น ๑๐ วา พระนารายณ์ก่อพระเจดีย์กว้าง
๓ เส้น สูง ๗ เส้น ๔ วา ๒ คอก พระนเรศวรก่อ ๑๕ วันถึงบักลุ่ม
ให้นามวัดกุเขาทอง พระนารายณ์จะแพ้ คิดเป็นกลอุบายทำโครงเอาผ้า
ขาวคาด พระนเรศวรเห็นดังนั้นก็กลัว เลิกทัพกลับไป พระนารายณ์ให้
ก่อจนแล้ว ให้นามวัดใหญ่ไชยมงคล

แล้วพระนารายณ์ไปสร้างพระปรางค์เมืองละโว้ ชนนานามเมืองใหม่
ชื่อว่าเมืองลพบุรี แท่นนั้นมาเป็นเมืองลูกหลวง พระนารายณ์ทรงประชวร
ลงมา ครั้นถึงพระราชวัง ๓ วันสวรรคต ถวายพระเพลิงที่วัดพระองค์
สร้าง ให้ชื่อวัดนารายณ์นิศรา แท่นนั้นมาเมืองว่างเปล่าอยู่ อำมาตย์ ๔ คน
รวบรวมพื้นจึงราชสมบัติ โสทิตในเมืองนั้นประจักษ์หนึ่งท้าวหม้อช้าง แต่

ทำศึกสิ้น ๒ ปี ศักราช ๓๑๑ ปีมะเส็ง เอกศก พระเจ้าหลวงไค้ราชสมบัติ
๔ ปี จึงกำหนดตั้งพิภพอากรขนอนตลาดไว้ทุกตำบล จึงสั่งให้ยกวังเป็น
วัด เรียกว่าวัดเดิมแต่นั้นมา ศักราช ๓๖๐ ปีมะแม สัมฤทธิศก ลงมา
สร้างเมืองใหม่ สร้างตำหนักวังอยู่ท้ายเมือง ไปสร้างวัดโปรตศัตว์ยังหา
แล้วไม่ สวรรคตลงณที่นั้น ศักราช ๒๗๓ ปีมะแม โทศก ครั้นสิ้นกษัตริย์
หาผู้มีใจจะบำรุงพระพุทธศาสนาและอาณาประชาราษฎรไม่ พราหมณ์
ปุโรหิตกึกกันว่า จะเสี่ยงเรือสุพรรณหงส์เอกชัยกับเครื่องกฤกษณ์ไป

มะกะโท

หนังสือราชาธิราช หน้า ๔

ฝ่ายสมณเทวบุตร ซึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าทำนายไว้เมื่อครั้งเป็น
มหายักษ์อยู่นั้น จุติมาเกิดเป็นบุตรมะปะนายชื่อ มะกะโท และบิดานั้น
เป็นพ่อค้าใหญ่อยู่บ้านเกาะวาน แขวงเมืองเมะตะมะ และมะกะโตนี้นมี
น้องหญิงคนหนึ่งชื่อ นางอุ่นเรือน น้องชายดัดนางอุ่นเรือนชื่อ มั๊กกะตา
มะกะโทมีอายุสิบสี่สิบห้าปี บิดานั้นถึงแก่ความตาย มะกะโทได้เป็นนาย
พ่อค้าคุมลูกค้าสามสิบคน ทาบขึ้นไปค้าเมืองสุโขทัย ครั้นมาจะใกล้ถึง
ตำบลภูเขापะเตวะ ลูกค้าคนหนึ่งป่วย มะกะโทจึงเข้ารับเอาหาลูกค้าซึ่ง
ป่วยนั้นแทน เมื่อขึ้นไปถึงยอดเขานั้นมิใช่ฤดูฝน ก็บังเกิดเป็นพายุใหญ่
แล้วฝนตกฟ้าร้อง อสนีผ่าลงมาถูกคานซึ่งมะกะโทหอบ หักลงจากบ่า
มะกะโท ๆ ทำคานผลัดถึงสามครั้ง อสนีก็บันดาลผ่าลงถูกคานถึงสามหน

จนหาบนั้นตกลงไปในเหว มะกะโทตกใจยืนตกตะลึงอยู่ในที่นั้น แลไป
ในบุรพทิศเห็นแสงอรุณสว่างขึ้น ครั้นแลมาฝ่ายประจิมทิศฟ้าแลบขึ้น
เห็นเป็นวิมานและปราสาทราชมณเฑียร ปรากฏแก่ตามะกะโท ๆ จึงคิดแต่
ในใจว่า เหตุใหญ่เป็นมหัศจรรย์ถึงเพียงนี้

ฝ่ายลูกคำทั้งปวงก็มีเป็นอันตราย จึงคิดว่าตัวกู่นี้เห็นจะมีวาสนาไป
ภายหลัง แล้วมะกะโทก็พาลูกหาบพ่อคำทั้งปวงไปถึงตำบลบ้านมะเทวะ
พอเวลาเย็นก็เข้าไปอาศัยอยู่ และในบ้านนั้นมีผู้ใหญ่เป็นบัณฑิตผู้หนึ่ง มี
สติปัญญารู้ทำนายนิมิต มะกะโทจึงแต่งเครื่องสักการบูชาอันสมควรแล้ว
ก็ไปหาผู้นั้น จึงแจ้งนิมิตอันเป็นมหัศจรรย์ให้ฟังทุกประการ ผู้รู้ทำนาย
นิมิตนั้นจึงว่าแก่มะกะโทว่า นิมิตของท่านนี้ใหญ่หลวงนัก จงเอาทรัพย์
มากองลงสูงเพียงศีรษะเมื่อใดแล้ว เราจึงจะทำนายให้แก่ท่าน มะกะโท
จึงคิดแต่ในใจว่า คราวนี้เรามาในที่กันดาร มีเงินอยู่แต่สามสิบบาทจะทำไม
ประการใด ในเมื่อขณะคิกอยู่นั้น พอมะกะโทแลเห็นจอมปลวกอันหนึ่ง
อยู่ในที่นั้นสูงเทียมศีรษะ มะกะโทก็คิกขึ้นได้ด้วยอุบายปัญญา จึงเอา
เงินตราตามสิบบาทวางขึ้นบนจอมปลวกกระทำสักการบูชา แล้วจึงบอกแก่
ผู้ทำนายนิมิตนั้นว่า ข้าพเจ้าบูชาแล้ว ผู้ทำนายนั้นจึงคิดว่าบุรุษนี้มีปัญญา
ฉลาดในอุบายยิ่งนัก กวرتจะมีบุญอยู่แล้ว จึงทำนายว่า แท้สี่สิบไปเมื่อ
หน้า หาบไม่ต้องบ่าท่านแล้ว ซึ่งจะค้าขายสี่สิบไปนั้นท่านอย่าได้กระทำเลย
หาเป็นประโยชน์ไม่ ท่านจงอาสาท้าวพระยาเถิด ซึ่งว่าฝ่ายบุรพทิศเห็น
เป็นแสงอรุณสว่างขึ้น จะมีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่งในทิศตะวันออกจะ
อนุเคราะห์ตกแต่งให้มียศถาศักดิ์แก่ท่านเป็นปฐมก่อน และซึ่งฝ่ายประจิม

ทิศ สายฟ้าแลบขึ้นเห็นวิมานและปราสาทปรากฏแก่ท่านั้น ท่านจะเป็นใหญ่
ในทิศตะวันตก จะมีบุญญาธิการทรงศักดานุภาพเป็นอันมาก ท่านอย่าได้
สงสัยเลย

มะกะโทครั้นได้ฟังคำทำนาย ก็มีความยินดี จึงอำลาบุรุษผู้นั้นยก
ออกจากบ้านมะเตวะ ก็มายังเมืองสุโขทัย ให้ลูกกำหับเที่ยวขายสิ่งของ
ครั้นขายสิ่งของเสร็จแล้ว ก็ให้ลูกกำหับปวงกลับคืนไปยังเมืองเมะตะมะ
แต่ตัวมะกะโทนั้นเชื่อคำทำนายนิมิตมิได้กลับคืนไป จึงเที่ยวหาที่พึ่งซึ่งจะ
ผูกพันอาศัยนั้น จึงคิดว่าถ้าเราไปฝากตัวอยู่ด้วยเสนาบดีผู้ใหญ่บ้่านนี้เล่า
ก็ยิ่งหาผ้านุ่งห่มที่คิมได้ จึงเข้าไปอาศัยอยู่ด้วยนายข้างพระเจ้าสุโขทัย
มะกะโทอาสามิได้เกียจคร้าน ช่วยชำระมูลช้าง ทอดหญ้าช้างทั้งกลางวัน
กลางคืนมิได้ขาด นายข้างเห็นมะกะโทมีความอุทิศสละก็รักใคร่เป็นอันมาก
ครั้นนายข้างได้รับพระราชทานเงินเดือนครั้งใด ก็แบ่งปันให้มะกะโททุกครั้ง

อยู่มาวันหนึ่ง สมเด็จพระร่วงเจ้าเสด็จไป ณ โรงช้าง ขึ้นทอดพระ
เนตรช้างพระที่นั่งอยู่บนเกย ทอดพระเนตรเห็นมะกะโทกวาดหญ้าช้างอยู่
จึงตรัสถามนายข้าง อ้ายคนนี้เป็นบุตรของผู้ใด นายข้างจึงกราบทูลสมเด็จพระ
พระร่วงเจ้าว่า มะกะโทคนนี้เป็นบุตรรามัญ เข้ามาอยู่ด้วยข้าพระพุทธเจ้า
ช่วยทอดหญ้าช้างและชำระมูลช้าง มีความอุทิศสละเป็นอันมาก สมเด็จพระ
พระร่วงเจ้าทรงพระเมตตาแก่มะกะโท จึงตรัสสั่งนายข้างให้เลี้ยงดูมะกะโท
ไว้อย่าให้ขัดสน เมื่อพระองค์ทอดพระเนตรช้างอยู่นั้นกายพระสลาออก
แล้วบัวนพระโอษฐ์ลงเหนือแผ่นดิน ๆ กระเจยออกไป ทอดพระเนตรเห็น
เบี้ย ๆ หนึ่ง จึงตรัสว่าลูกรามัญน้อยจงเก็บเอาเบี้ย ๆ หนึ่งไว้ มะกะโทกราบ
ถวายบังคมแล้วจึงเก็บเอาเบี้ยมาตามรับสั่ง ครั้นสมเด็จพระร่วงเจ้าทอด
พระเนตรช้างแล้ว ก็เสด็จกลับเข้าสู่พระราชวัง

ฝ่ายมะกะโทได้เบี่ยงก็มีความยินดีนัก จึงคิดว่าแต่เรามาอยู่ทำราชการ
ด้วยนายข้าง เพิ่งได้รับพระราชทานในวันนี้ เบี่ยงๆ เดียวนี้จะทำอะไรก็
อย่าเลยจะเอาไปซื้อพันธุ์ผักกาดมาปลูกไว้ มะกะโทคิดแล้วจึงเอาเบี่ยงไป
ซื้อพันธุ์ผักกาด เจ้าของพันธุ์ผักกาดจึงว่า เบี่ยงของเจ้าเบี่ยงเดี๋ยวนี้ เรามีรู้
ที่จะทวงพันธุ์ผักกาดให้ได้ มะกะโทจึงว่า เบี่ยงของเราเบี่ยงเดี๋ยวนี้ เราขอแต่
พอกินหัวเดียว เจ้าของพันธุ์ผักกาดจึงว่า เอาเถิด มะกะโทจึงเอาน้ำมือ
ชุบเชพระแล้วก็จิ้มลงในกระถายพันธุ์ผักกาด ฝ่ายเจ้าของพันธุ์ผักกาดจึง
สรรเสริญแต่ในใจว่า บุตรรามัญผู้นี้มีปัญญาฉลาดนัก นานไปจะได้เป็นผู้คื
มันคง

ฝ่ายมะกะโทได้เมล็ดพันธุ์ผักกาดแล้ว จึงมาขุดดินกระทำที่ด้วยมูล
ข้าง จึงปลูกเมล็ดพันธุ์ผักกาดไว้ อุทิศหะบ่ารุงรดน้ำถึงอกงามขึ้น ครั้น
อยู่มาพระร่วงเจ้าเสด็จมาทอดพระเนตรข้างอีกครั้งหนึ่ง มะกะโทจึงเลือก
เก็บพันธุ์ผักกาดมาชำระเสียให้หมดมูลดินแล้ว จึงนำเข้ามาถวายสมเด็จพระ
พระร่วงเจ้า ๆ จึงตรัสถามว่า เอ็งได้พันธุ์ผักกาดนี้มาแต่ไหน มะกะโทจึง
กราบทูลว่า เบี่ยงซึ่งพระองค์พระราชทานข้าพระพุทธเจ้าเบี่ยงหนึ่งนั้น
ข้าพระพุทธเจ้าเอาไปซื้อพันธุ์ผักกาดมาปลูก จึงได้นำมาทูลเกล้า ฯ ถวาย
สมเด็จพระร่วงเจ้าทรงฟังดังนั้น ก็มีพระทัยยินดีนัก จึงทรงพระดำริว่า
บุตรรามัญน้อยนี้ฉลาด ประกอบด้วยความเพียร จะเอาไปเลี้ยงไว้ใกล้
จึงจะชอบ จึงตรัสแก่นายข้างว่า ลูกรามัญน้อยนี้เราจะขอไปเลี้ยงไว้
นายข้างก็ถวายมะกะโทไปแก่สมเด็จพระร่วงเจ้า ๆ จึงมอบให้ไปอยู่ด้วย
หัวป่าพ่อครัว มะกะโทครั้นไปอยู่ด้วยพ่อครัวก็ได้เกียจคร้าน สมเด็จพระ
พระร่วงเจ้าครั้นเห็นมะกะโทอุทิศหะเป็นอันดีก็ชอบอัธยาศัย จึงทรงพระ
กรุณาโปรดตั้งให้เป็นขุนวังมอบให้กล่าวว่าในนอกพระราชวัง สมเด็จพระ

พระร่วงเจ้าทรงพระเมตตาหนักดูหนึ่งบุตรในอุทร มะกะโทผู้เป็นขุนวังมีความอุกสาหะ รักษาพระองค์กลางคืนเป็นกลางวัน พระร่วงเจ้าทรงพระเมตตายิ่งขึ้นไป ข้าราชการน้อยใหญ่ทั้งปวงก็มีความรักใคร่และยำเกรงแก่ขุนวังเป็นอันมาก

ครั้นอยู่มา มีหนังสือบอกมาว่า กองทัพแขกชวายนมาตีหัวเมืองซึ่งขึ้นแก่เมืองสุโขทัย ขอกองทัพเมืองสุโขทัยไปช่วย ว่าข้าศึกมีกำลังใหญ่หลวงนัก ถ้าข้าเห็นจะเสียเป็นมั่นคง ข้าพเจ้าทั้งปวงก็จะเป็นเชลยแก่ข้าศึก สมเด็จพระร่วงเจ้าแจ้งในราชการดังนั้น จึงจัดแจงกองทัพยกเรือเสร็จแล้ว เมื่อจะยกไปนั้น พระองค์จึงมอบราชการและพระราชวังในนอกให้ขุนวังอยู่รักษา แล้วพระองค์ก็ยกกองทัพหลวงไปปราบข้าศึกแขกชวา

ฝ่ายขุนวังนั้นเป็นใหญ่ได้บังคับกิจการทั้งปวง จะมีผู้ใดใหญ่ขึ้นไปกว่านั้นหามิได้ ขณะเมื่อถึงบุพเพสันนิวาสฤกษ์ของชนทั้งสองได้สร้างมาจึงเผอิญให้นางเทพสุกาสร้อยกาย พระราชธิดาสมเด็จพระร่วงเจ้ากับขุนวังเห็นกันแล้ว ให้มีความปฏิบัติผูกพันสนิทเสน่หาแก่กัน ขุนวังก็ลอบกระทำสังวาสด้วยพระราชธิดา อยู่มาพระยาเจ้าโล้ซึ่งเป็นมิตรกันกับขุนวังรู้กิตติศัพท์ว่า ขุนวังผูกพันรักใคร่กับพระราชธิดา พระยาเจ้าโล้มีความกรุณาแก่ขุนวัง จึงห้ามว่าท่านทำการทั้งนี้ผิดหาสมควรไม่ ถ้าทราบถึงพระมหากษัตริย์อันเป็นพระเจ้าอยู่หัว ท่านก็จะถึงแก่ความตายความฉิบหาย ท่านอย่าฟังกระทำความชั่วต่อไปเลย ครั้นขุนวังรู้ความดังนั้นแล้ว จึงไปบอกแก่นางเทพสุกาสร้อยกาย ๆ ก็กลัวพระราชอาญาสมเด็จพระบิดา จึงคิดอ่านจะหนีพร้อมใจกัน จึงจัดแจงผ้าพรรณนุ่งห่มและทรัพย์สินของทองเงินที่ติดอันมีค่าเป็นอันมาก รู้กันกับตำรวจวังเจ็ดสิบคนไพร่ไทยซึ่งเชื่อถือร้อยละ จัดแจงเสร็จแล้ว ขุนวังก็พานางเทพสุกา

สร้อยดาวขึ้นข้างพัวหนึ่งกับคนร้อยเจ็ดสิบคน ออกจากเมืองสุโขทัย
หนีไปทางป่ากะ ถึงแดนต่อแดนแล้ว มะกะโทคิดถึงพระเดชพระคุณ
สมเด็จพระร่วงเจ้า จึงบ้ายหน้ามาทิศเมืองสุโขทัย กราบถวายบังคม
สมเด็จพระร่วงเจ้าลงกับแผ่นดิน แล้วเขียนฉลากบอกเหตุซึ่งมีอัครรรยแต่
หลังไว้ทุกประการ แล้วมะกะโทก็พาพระราชธิดากับไพร่พลทั้งปวงยกไป
ครั้งสมเด็จพระร่วงเจ้าเสด็จกลับรู้ข่าวว่า มะกะโทพาพระราชธิดาหนีไป
จากเมืองสุโขทัย จึงตรัสให้กองทัพยกไปตาม

ฝ่ายกองทัพยกไปถึงแดนต่อแดน จึงพบฉลากซึ่งมะกะโทเขียนไว้
นั้น ก็พาเอาฉลากนั้นกลับมาเมืองสุโขทัย เข้าไปกราบถวายบังคมสมเด็จพระ
พระร่วงเจ้า แล้วทูลซึ่งได้ไปตามมะกะโทถึงแดนต่อแดน ก็ถวายฉลาก
มะกะโทแก่สมเด็จพระร่วงเจ้า ๆ จึงให้อ่านฉลากในหนังสือนั้นว่า
ข้าพระพุทธเจ้ามะกะโทขอกราบลงกับพื้นพสุธาต จงเป็นสักขีพยาน
ข้าพระพุทธเจ้าขอกราบถวายบังคมลาฝ่ายพระบาทพระเจ้าอยู่หัวแล้ว
ข้าพระพุทธเจ้าขอกราบทูลไว้ให้ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ถวายเฌม
เมื่อจะมาสู่พระบรมโพธิสมภารนั้น ข้าพระพุทธเจ้าคุมพ่อกำสามสิบคน
มากำถึงตำบลเขาปะทะ พ่อกำคนหนึ่งบ่วยข้าพระพุทธเจ้าจึงเข้ารับ
ทราบแล้วหาบขึ้นไปบนภูเขา ให้บังเกิดเป็นอัครรรย ใ้ชวนตฤกข์บันกาล
ให้ฝนตกสนี่ผ่าลงถูกคานที่ข้าพระพุทธเจ้าหาบนั้นหักลงถึงสามครั้ง แล้ว
ข้าพระพุทธเจ้าแลไปเบื้องบูรพทิศ เห็นเป็นแสงพระอาทิตย์สว่างขึ้น
ครั้งแลมาข้างประจิมทิศ ก็เห็นประสาธราชมนเทียรอันรจนาปรากฏแก่
จักขุข้าพระพุทธเจ้า ๆ จึงให้ผู้รู้ทำนาย ๆ ว่า ซึ่งเห็นสว่างในบูรพทิศนั้น
คือพระองค์จะได้ทำนุบำรุงข้าพระพุทธเจ้าเป็นปฐม ซึ่งว่าเห็นข้างประจิม
ทิศเป็นประสาธราชมนเทียรนั้น ภายหลังข้าพระพุทธเจ้าจะได้เป็นใหญ่

ในทิศตะวันตก บัดนี้ข้าพระพุทธเจ้าได้ทำการทูลจิตลอบลักพาพระราชธิดา
ของพระองค์มา ทำให้เคืองฝ่าพระบาทนั้น โทษข้าพระพุทธเจ้าผิด
หนักหนา ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานโทษ พระองค์จึงให้อภัยโทษแก่
ข้าพระพุทธเจ้าครั้งหนึ่งเถิด

ครั้นสมเด็จพระร่วงเจ้าในหนังสือนั้นแล้ว ก็ทราบว่ามะกะโทคนนี้
นานไปจะได้เป็นใหญ่ในเมืองมอญ จะได้สืบราชประยูรวงศ์กษัตริย์ไป
ภายหลัง ก็มิได้ทรงพระพิโรธขัดเคือง จึงออกพระโองการประสาธ
พระพรให้แก่มะกะโทว่า จงให้ไปเจริญที่อายุสวัสดิ์ตามนิมิตนั้นเถิด เมื่อ
มะกะโทหนีไปนั้น ตั้งใจจะไปเกาะวาน ไปมิดูก หลงไปป่ากระดังมุละมุก
อยู่สามวัน ก็ไปจากบ้านมุละมุกถึงเมืองวาน มะกะโทไปอยู่บ้านเคิมบิตา
มารดา บ้านนั้นก็ได้อาศัยชื่อว่ามะกะโทมาทราบเท่าบัดนี้ ครั้นมะกะโทถึงบ้าน
แล้ว บรรดาพรรคพวกญาติพี่น้องและชาวบ้านทั้งปวง ต่างคนมาประชุม
กันชมบุญมะกะโทว่า มะกะโทไปแต่ผู้เดียว บัดนี้ได้พระราชธิดาสมเด็จพระ
พระร่วงเจ้ามาเป็นภรรยา แล้วก็ได้ทหารมาเป็นอันมาก และชาวบ้านนั้น
ก็นับถือมะกะโทว่า มะกะโทนี้มีวาสนาบารมีมาก จะว่าสิ่งใดก็สิทธิ์ขาด
กว่าแต่ก่อน ครั้นอยู่มามารดามะกะโทถึงแก่กรรมแล้ว มะกะโทก็กระทำ
การปลงศพสำเร็จแล้ว มะกะโทจึงปรึกษาคณะญาติพี่น้องทั้งปวงและญาติ
พี่น้องหลายว่า อติมาปางเจ้าเมืองเมาะตะมะนี้มีอิศริยยศใหญ่หลวงนัก
จำจะผูกพันเป็นไมตรีไว้จะได้เป็นที่พึ่งสืบไป บัดนี้บิดามารดาเราก็ตาบอด
ไปแล้ว นางอุ้นเรือนน้องสาวเราที่มีรูปร่างอันงามกอปรด้วยกิริยามรรยาท
ทั้งเจดียวณฺดาอยู่ และเจริญวัยสมควรจะมีเหย้าเรือนอยู่แล้ว เราก็คงจะใคร่
ปลุกฝังนางอุ้นเรือนน้องสาวเราให้แก่อติมาปาง ท่านทั้งปวงจะเห็น
ประการใด

ฝ่ายพรรคพวกญาติพี่น้องทั้งนั้น ก็ยินยอมพร้อมใจด้วยมะกะโท ๆ
จึงให้จักษ์ของกำนัล แล้วแต่งหนังสือให้คนถือขึ้นไปถึงอลิมามางว่า ข้าพเจ้า
มะกะโทมีใจรักดีต่อท่าน จะยกนางอุ้นเรือนผู้น้องสาวให้เป็นหญิงบำเรอ
ท้าวของท่าน ครั้นอลิมามางได้แจ้งในหนังสือดังนั้นแล้วก็มีความยินดีนัก
จึงให้เงินทองเสื้อผ้าเป็นรางวัลแก่ผู้ถือหนังสือโดยสมควร เมื่อผู้ถือหนังสือ
กลับมาแล้วอลิมามางก็จะใคร่ได้เห็นตัวนางอุ้นเรือน ครั้นจะคอยให้เห็น
ต่อวันคืนดี เมื่อไปรับนั้นไม่ทันใจปรารถนา จึงลงเรือแหล่ลอมขึ้นไปถึง
หน้าบ้านมะกะโท ๆ เห็นแล้ว จึงแต่งให้นางอุ้นเรือนลงมาอาบน้ำ ณ
หาดทรายด้วยหญิงสาวใช้สองคนสามคน หวังจะให้อลิมามางเห็น ครั้น
อลิมามางได้เห็นนางอุ้นเรือนวันนั้น ก็มีความปฏิพัทธ์รักใคร่ในนาง
อุ้นเรือนยิ่งนัก ครั้นกลับมาถึงเมืองแล้ว จึงจัดเรือสำเภาจะเชิญนางอุ้นเรือน
ขึ้นมารับนางอุ้นเรือนลงมาอยู่กิน ณ เมืองเมะตะมะ

ขณะนั้นราษฎรชาวบ้านทั้งปวงรู้ว่า อลิมามางขอนางอุ้นเรือนไปเป็น
ภรรยา ก็นับถือมะกะโทว่าเป็นพี่เมียเจ้าเมือง ต่างคนเข้าหาเป็นพรรคพวก
บ่าวไพร่มะกะโทเป็นอันมาก อยู่มาอลิมามางจึงคิดว่ามะกะโทนี้เป็นคน
หยาบซำหามีความสัจย์ซื่อตรงไม่ ไปอยู่ด้วยพระเจ้าสุโขทัย ๆ ทรงพระ
เมตตาชุบเลี้ยงให้เป็นดีแล้ว กลับลักพาพระราชธิดามาอีกเล่า และบัดนี้คน
ทั้งปวงนับถือว่าเป็นพี่เมียเรา พวกเข้เข้าหาพึ่งพาเป็นอันมาก นานไปจะเป็น
เสียหนามศัตรูเราจะละไว้ไม่ได้ จำจะคิดฆ่ามะกะโทเสีย แต่จะฆ่าโดยตรง
นั้นมิได้ คนทั้งปวงจะนิินทา และพรรคพวกมะกะโทก็มีมาก เกลือกจะไม่
สำเร็จ จำจะคิดฆ่าด้วยกลอุบาย ครั้นคิดแล้วจึงเรียกคนสนิทเข้ามาสั่งว่าจะ
ให้ไปลวงมะกะโทไปกินเลี้ยงแล้วจะฆ่าเสีย ท่านจงไปปลุกโรงใหญ่กลาง
หาดทรายทองลอย แล้วเอาเครื่องคัสดราวุธฝังไว้ในหาดทรายให้พร้อม ถ้า

เห็นพวกมะกะโทเสพสุราเมาสิ้นแล้ว จึงให้ทหารเราจับฆ่าเสียให้สิ้น และ
คนสนิทก็ออกมาจัดแจงบอกกันทำตามอติมาปางสั่งทุกประการ

ฝ่ายนางอุณเรือนผู้น้องมะกะโทรู้ จึงแต่งหนังสือลับ ใช้คนลอบขึ้น
ไปถึงมะกะโทว่า อติมาปางคิดการจะฆ่าพี่เสีย ถ้าอติมาปางให้คนมาเชิญไป
กินเลี้ยงนั้นอย่าให้ลงไป มะกะโทครั้นแจ้งดังนั้นจึงคิดว่าอติมาปางเป็น
น้องเขยเราแล้ว กลับคิดประทุษร้ายจะฆ่าเรานั้น เราก็หาผิดมิได้ และใจเรา
ก็เป็นชายชาติทหาร จะนั่งตายด้วยคมอาวุธทั้งนี้เพราะแพ้รู้เล่ห์กล ก็เป็นที่
อภัยคนรัก เราจะคิดซ่อนกลฆ่าอติมาปางเสียบ้าง มะกะโทจึงให้คนมีคเหน็บ
ร้อยสี่สิบเล่ม แล้วจึงเรียกทหารเจ็ดสิบคนมาพร้อมกัน จึงบอกเนื้อความ
ให้ตามหนังสือซึ่งน้องสาวบอกมาทุกประการ จึงแจกมีคเหน็บให้แก่ทหาร
คนละเล่ม

ฝ่ายอติมาปางจัดการเสร็จแล้ว จึงใช้คนมายังมะกะโทว่า วัน
การบุญให้เชิญไปกินเลี้ยง มะกะโทครั้นแจ้งแล้ว จึงว่าแก่คนใช้ว่า ท่านจง
ไปก่อนเถิด เราจึงจะตามไปภายหลัง ครั้นคนใช้นั้นกลับแล้ว มะกะโท
จึงสั่งแก่ทหารเจ็ดสิบคนให้แต่งตัวเหน็บมีคซ่อนไปคนละเล่ม แล้วกำหนด
กันว่าถ้าอติมาปางเลี้ยงสุรบาณเมื่อใด จงกินแต่น้อยอมไว้แล้วลอบบ้านเสีย
อย่าให้พวกอติมาปางเห็น ให้พวกเขากินจนเมา ครั้นเรว่ามัจจะไซ้ให้คงอยู่
ถ้าเรว่ามุงสูงให้กินข้าว ถ้าเรว่ามอบขอบเมื่อใด ให้เข้าตะลุมบอนแทง
อติมาปาง แล้วแทงพวกอติมาปางเสียให้สิ้น อันสำคัญตามประการนี้ที่เรา
สัญญาไว้ ท่านทั้งปวงจงระมัดระวังกำหนดสำคัญให้มั่น ครั้นมะกะโทสั่ง
แก่ทหารเสร็จแล้ว ก็พากันไป ณ โรงหากทรายทองลอย

ฝ่ายอติมาปางเห็นมะกะโทก็ทำเป็นยินดี ออกมาต้อนรับมะกะโท
เข้าไปนั่งในโรงแล้วก็ทำเป็นสนทนาด้วยกันโดยไมตรี ดูหาความรังเกียจ

แก่กันมิได้ อติมาปางจึงให้ยกเอาพานแบ่งกระแจะน้ำดอกไม้ออกมาให้
มะกะโท แล้วให้ยกของเลี้ยงมาจะให้มะกะโทกิน แล้วพวกมะกะโทพวก
อติมาปางกินสุราบานเลี้ยงคู่กันเป็นอลวนอยู่

ฝ่ายพวกมะกะโทอมสุราแต่น้อยแล้วบ้วนเสีย ทำอาการจุเมาให้
อาเจียนถ่มเซพะทำตามมะกะโทสั่งทุกประการ จะให้แต่พวกอติมาปางเสพ
สุราเมาอยู่ทุกคน ครั้นน้ำขึ้นครึ่งฝุ่งจะใกล้ท่วมหาดทรายทองลอย และน้ำใน
คลองนั้นท่วมหลังช้าง มะกะโทจึงว่ามุงชูงคน ทั้งปวงถึงคสุราเสีย ชวนกัน
กินข้าวสิ้นทุกคน ครั้นคนทั้งปวงกินข้าวแล้ว มะกะโทจึงว่ามัจจะ คนทั้งนั้น
ก็ระมัดตัวคอยพร้อมอยู่ แล้วมะกะโทจึงว่ามอบชอบ

ฝ่ายทหารทั้งเจ็ดสิบคน ก็ลุกขึ้นชักมีดเหน็บเข้าตะลุมบอนแทงพวก
อติมาปางซึ่งเมาสุราอยู่นั้นตายสิ้น แต่ตัวอติมาปางนั้นขึ้นขี่ช้างพังขับหนีลง
ข้ามคลองทองลอย และน้ำมากท่วมหลังช้าง ๆ ว่ายน้ำไปมิพ้น พวก
มะกะโทจึงถามทัน จับตัวอติมาปางได้ก็ฆ่าเสียในที่นั้น ที่ฆ่าอติมาปางเสีย
นั้น ไล่ชื่อว่าพะคิอติมาปางจนเท่าบัดนี้ และคลองซึ่งอติมาปางข้ามนั้นก็
ไล่ชื่อคลองนางลอยแล

จุลศักราช ๖๔๓ มะกะโทชนะแก่อติมาปางได้เมืองเมาะตะมะแล้ว
มะกะโทจึงให้ทหารเจ็ดสิบคนขนเอาเครื่องศัสตราวุธ ซึ่งอติมาปางฝังไว้
นั้นขึ้นไต่ขึ้นแล้ว ก็ให้สืบสาวเอาทรัพย์สิ่งของเงินทองของอติมาปาง และ
พวกอติมาปางไต่เป็นอันมาก ก็ปูนบำเหน็จแก่ท้าวทหารโดยสมควร
จึงให้ยศถาภักดิ์ตั้งแต่งตั้งเป็นขุนนางตามผู้ใหญ่ผู้น้อย แล้วให้ตรวจตรา
จัดแจงบ้านเมือง ให้หาสมณชีพราหมณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งปวงมาพร้อมกัน
มะกะโทจึงว่าแก่คนทั้งปวงว่า ตัวเราเป็นพี่เมียอติมาปางมิได้ก็คิประทุษร้าย
และอติมาปางให้ไปดวงเรามาฆ่าเราเสีย ท้วยหาสาเหตุมิได้ อติมาปางคิ

มิชอบก็ถึงแก่ความตายเอง แผ่นดินเมืองเมาะตะมะก็เป็นสิทธิ์ของเรา บัดนี้เราจะให้ตั้งศาลาใหญ่ศาลาหนึ่งสำหรับสมณพราหมณาจารย์อาณาประชาราษฎรทั้งปวงไปมาอาศัยให้อยู่อยู่ทราบเท่าสิ้นแผ่นดิน สมณพราหมณาจารย์ทั้งปวง ก็เห็นด้วยมะกะโท ๆ จึงให้ปลูกศาลาใหญ่ลงไว้ในท่ามกลางเมืองและมะกะโทได้เมืองเมาะตะมะครั้งนั้น ประกอบด้วยความเมตตาสมณพราหมณาจารย์ชาวบ้านชาวเมืองทั้งปวง ครั้นอยู่มามะกะโทก็จะสร้างเมือง จึงให้ชุมนุมสมณพราหมณาจารย์ และชาวบ้านทั้งปวงมาพร้อมกัน มะกะโทจึงว่าแก่ราชบุโรทิศ ขะเจียงสมิตรอาจารย์ ทะเคมหาสมิตรว่า ท่านเป็นโหรผู้ใหญ่ทั้งสามคน บัดนี้เราจะกีดสร้างเมือง ท่านจงหาฤกษ์ที่จะสร้างเมืองขึ้นเป็นราชธานี โหรทั้งสามคนก็หาฤกษ์ที่จะสร้างเมืองขึ้นเป็นราชธานีตามมะกะโทสั่ง ครั้นได้ฤกษ์แล้วมะกะโทจึงให้ไพร่พลทั้งปวงแผ้วถางแผ่นดินให้ราบเสมอ และเมื่อปราบแผ้วแผ่นดินนั้นได้เสือกัวหนึ่ง โหรจึงทำนายว่าเมืองเรานี้จะมีอำนาจมากดุจหนึ่งเสือก แต่ทว่าจะเกิดยุทธนาการสงคราม แล้วได้งูเหลือมตัวหนึ่ง โหรทำนายว่าเป็นนิมิตเมืองนี้จะเป็นท่าสำเภา ประกอบไปด้วยเศรษฐีภุมพินาติเชพ้อคำจะไปมาค้าขายเป็นอันมาก แล้วได้ไข่นกยูงรังหนึ่งแม่ฟักอยู่ โหรจึงทำนายว่า เมืองนี้นานไปจะได้ช้างเผือกผู้ตัวหนึ่ง

มะกะโทได้ฟังโหรทำนายนิมิตต่าง ๆ จึงว่า ซึ่งจะเกิดยุทธนาการสงครามไปเบื้องหน้านั้น ท่านทั้งปวงอย่าได้สะอึกตกใจ ไว้เป็นการธุระแห่งเรา เราก็เป็นเชื้อสายชาติทหาร จะกลัวอันใดกับปัจจามิตรข้าศึก ซึ่งทำนายว่าจะได้ช้างเผือกผู้ตัวหนึ่งนั้น เราก็ดีใจนัก จะได้เป็นพาหนะอันประเสริฐ เป็นนิมิตมหัศจรรย์แก่บารมีเรา จะเป็นศรีพระนครอันนี้ ครั้นปราบแผ้วแผ่นดินเสมอแล้ว โหรชื่อว่าราชบุโรทิศ จึงให้แต่งเครื่องพลี

กรรมบวสรวงเทพยดาตามประเพณีแล้ว มะกะโทจึงคิดว่า จะให้สร้าง
ปราสาทโดยควร บัดนี้ตัวเราก็น่าหามมิได้ จำจะให้ดูการไว้ก่อน และจะ
แต่งเครื่องมงคลราชบรรณาการให้ทูตานุทูตสาส์น ไปขอพระนามต่อสมเด็จพระ
พระร่วงเจ้าก่อน ด้วยพระองค์เป็นกษัตริย์อันสูงใหญ่ แล้วให้มีพระเช
พระคุณชุบเลี้ยงเรามา ถ้าพระองค์ประสาธนามและเครื่องราชกกุธภัณฑ์มา
แล้วเมื่อใด จึงจะให้ทำปรางค์ปราสาทขึ้น มะกะโทก็คิดจะนี้แล้วจึงจัดแจง
เครื่องราชบรรณาการกับทองคำห้าสิบตำลึง แต่งให้สมิงมะกับละคิกเป็น
ราชทูตจำทูลพระราชสาส์นกับไพร่พลร้อยเศษ กุมเครื่องราชบรรณาการขึ้น
ไปยังสมเด็จพระร่วงเจ้า ในลักษณะพระราชสาส์น นั้นว่า ข้าพระพุทธเจ้าผู้
ชื่อว่ามะกะโท ผู้เป็นข้าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวพระเชเชชาปกเกล้าฯ
ชุบเลี้ยง พระเชพระคุณหาที่สุดมิได้ และข้าพระพุทธเจ้ากระทำความผิด
กลัวพระราชอาญาพาพระราชธิดาของพระองค์หนีไป พระเชเชชานุภาพ
ของพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐปกแผ่คุ้มครองอยู่หาอันตราย
มิได้ด้วยกันทั้งสอง บัดนี้ข้าพระพุทธเจ้าได้เมืองเมาะกะมะแล้ว ยังหา
เครื่องราชบริโภคและนามมิได้ ข้าพระพุทธเจ้าขอกราบถวายบังคมบาทยุคล
มาให้แจ้ง ขอพระองค์จงประสาธนามและเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ให้เป็น
ศรีสวัสดิ์มงคลแก่ข้าพระพุทธเจ้า ๆ ทั้งสองจะได้อยู่เย็นเป็นสุข เพราะ
พระเชเชชานุภาพสืบไป บัดนี้ข้าพระพุทธเจ้าแต่งให้สมิงมะกับละคิกกุม
เครื่องมงคลราชบรรณาการขึ้นมาทูลเกล้าฯ ถวาย ครั้นสมิงมะกับละคิก
กับไพร่ร้อยเศษ กุมเครื่องราชบรรณาการไปถึงเมืองสุโขทัย สมเด็จพระ
พระร่วงเจ้าให้เบิกสมิงมะกับละคิกเข้าไปเฝ้า ครั้นแจ้งในลักษณะพระราช
สาส์นนั้นแล้ว สมเด็จพระร่วงเจ้ามีพระราชหฤทัยโสมนัสปริศนาภิรมย์ยิ่งนัก
จึงทรงพระราชดำริว่า ครั้นจะประสาธนามให้แก่มะกะโทเป็นกษัตริราช

คุงหนึ่งมีพระราชสาส์นมานั้นก็ละอายพระกมลหฤทัย จึงตรัสปรึกษาแก่
มุขมนตรีทั้งปวงว่า มะกะโทแต่ก่อนนั้นอาศัยเราแล้วทำความผิดคึกคัก
พาพระราชธิดาหนีไปยังประเทศเมืองมอญ บัดนี้กลับได้ราชสมบัติในเมือง
เมาะตะมะแล้ว ให้มาอ่อนน้อมขอพระนามดังนี้ ท่านทั้งปวงจะเห็นเป็น
ประการใด

มุขมนตรีทั้งปวงบังคมทูลสมเด็จพระร่วงเจ้าว่า ซึ่งตรัสปรึกษาทั้ง
นี้พระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้ อันมะกะโทผู้นี้เป็นข้าอยู่ใต้ละออธง
พระบาท ทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงมาแต่ก่อนก็จริง แต่ว่ามะกะโทนี้มี
สมภารบุญบารมีเป็นอันมาก แล้วก็ได้หนีมาขึ้นประเสริฐ มีกุศลสมภารบาร
มีได้อบรมไว้กับพระราชธิดาของพระองค์ในกาลก่อนแล้ว ขอพระองค์จง
พระราชทานพระนามกับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ไปกับมะกะโทจึงจะควร
สมเด็จพระร่วงเจ้าจึงตรัสว่า ซึ่งมุขมนตรีปรึกษานี้ก็ชอบแล้ว สมเด็จพระ
ร่วงเจ้าจึงกล่าวสรรเสริญสมภารบารมีมะกะโทว่า มีบุญคุชหนึ่งว่า
ร่ว ตกลงมาจากฟ้า ครั้นจะให้นามตามประเทศภาษามอญ ฝ่ายมะกะโทหา
เชื่อสายมิได้ จึงพระราชทานนามโดยภาษาไทยตามนิมิต ลงในแผ่น
พระสุพรรณบัฏ ทรงพระนามว่าพระเจ้าฟ้ารว่ำ แล้วพระราชทานเครื่องราช
กกุธภัณฑ์ทั้งห้า คือเศวตฉัตรหนึ่ง มงกุฎหนึ่ง พระขรรค์หนึ่ง พัดวาลวิชนี
หนึ่ง ฉลองพระบาททองหนึ่ง อีกทั้งเครื่องราชบริโภคเป็นอันมาก ตรัสใช้
ให้อำมาตย์คุมไปพระราชทานมะกะโท ครั้นอำมาตย์กับสมิงมะกับตะกิด
ถึงเมืองแล้ว ก็พากันเข้าไปเฝ้ามะกะโท และอำมาตย์สมเด็จพระร่วงเจ้า
ถวายพระนามแผ่นพระสุพรรณบัฏ กับเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์แก่
มะกะโท

ฝ่ายมะกะโทรับพระราชทานแล้ว บ่ายหน้ามาต่อบุรพทิศยกพระหัตถ์
ขึ้นถวายบังคมสมเด็จพระร่วงเจ้า ก็โสมนัสยินดีนัก แล้วมะกะโทให้หาฤกษ์
ปลุกปราสาท ไทรถวายฤกษ์ในฤกษ์นั้นว่า วันพฤหัสบดี เดือน ๖ แรม ๓ ค่ำ
พุทธศักราชได้ ๖๔๘ ปี นักษัตรฤกษ์ยี่สิบสองเป็นราชาฤกษ์ เมื่อได้เวลา
ฤกษ์นั้น จะมีหญิงมีครรภ์แปลกเดือนเดินมาเป็นนิมิต ได้ฤกษ์เอาเสาดงหลุม
จึงมุขมนตรีและคนทั้งปวง ครั้นวันฤกษ์ก็พร้อมกันคอยท่าฤกษ์ และนิมิต
ถึงฤกษ์เวลากลางวัน พอหญิงมีครรภ์คนหนึ่งเดินมาริมหลุม คนทั้งปวง
พร้อมกันว่าได้ฤกษ์แล้ว ก็ผลักหญิงนั้นลงในหลุม จึงยกเสาปราสาทนั้น
ลงหลุม โลหิตสตรีนั้นกระเด็นขึ้นมาเป็นอสรพิษแปดอสรพิษเจ็ดตัวนั้น
ตายในสถานที่นั้น แต่ตัวหนึ่งนั้นเลื้อยไปข้างประจิมทิศและไทรทำนายว่า
เมืองนี้จะบังเกิดกษัตริย์แปดพระองค์ จะทิวงกตในเมืองนี้เจ็ดพระองค์
แต่พระองค์หนึ่งนั้นจะไปทิวงกตฝ่ายประจิมทิศ ครั้นสร้างปราสาทสำเร็จ
แล้ว จึงให้พระโหราพฤตมาตย์ตั้งพระราชพิธีราชาภิเษกรับพระนาม ซึ่ง
สมเด็จพระร่วงเจ้าพระราชทานมานั้น ทรงพระนามว่าพระเจ้าฟ้ารั่ว แต่
รามัญชาวเมืองเมาะตะมะทั้งนั้นเรียกว่าพระเจ้าวาโรตะละ ไต่เจิญ ภาทาน
เป็นปฐมกษัตริย์ในเมืองเมาะตะมะในศักราช ๖๔๓ ปี พระเจ้าฟ้ารั่วตั้งอยู่
ในยุติธรรมเป็นอันดี กรอบครองอาณาเขตมาอาณาประชาราษฎร์ทั้งปวง
อยู่เย็นเป็นสุขมิได้มีปัจเจกมิตรข้าศึกมาอย่า

[หน้า ๓๔]

ศักราช ๖๕๕ ปี มีช้างฉัททันต์ตัวหนึ่งมาแต่ป่าหิมพานต์ สมจร
ด้วยนางช้างดำเมืองสุโขทัย เกิดลูกเป็นช้างเผือกผู้ขาวบริสุทธิ์ดุจสำลี อายุ

ช้างนั้นได้หกปี สมเด็จพระร่วงเจ้าจึงให้เอามารุ่งเลี้ยงไว้ ครั้นอยู่มา
เป็นบุญสมภารแห่งพระเจ้าฟ้าวร่า ที่จะได้ช้างเผือกไปไว้เป็นศรีเมืองเมะ
ตะมะ เสด็จให้ช้างเผือกมิได้จับน้ำและหญ้าเป็นหลายเวลา นายช้างจึง
เอาเนื้อความขึ้นกราบทูลสมเด็จพระร่วงเจ้า ๆ ก็เสด็จมาทอพระเนตร
พระยาช้างเผือก จึงทรงพระดำริว่า ช้างเผือกมิได้เกิดโรคประการใดมา
เป็นดังนี้ก็เป็นอัศจรรย์นัก หรือจะมีควรรอยู่เป็นราชพาหนะแห่งเรากระมัง
พระองค์ไม่ลบายพระทัยก็เสด็จกลับเข้ามา เวลาค่ำเข้าที่พระบรรทม
จึงทรงพระอธิษฐานขอนิมิตเทพคาอันรักษาพระยาช้างเผือก บันดาลทรง
พระสุบินนิมิตว่า ถ้าช้างเผือกอยู่ในเมืองสุโขทัยจะเกิดอุบาทว์ใหญ่สี่ประการ
คือจะเกิดอันตรายแก่พระเจ้าแผ่นดิน ให้พลัดพรากจากราชสมบัติประการ
หนึ่ง จะเกิดวิบัติแก่พระอัครมเหสีประการหนึ่ง จะเกิดเหตุใหญ่แก่เสนาบดี
ประการหนึ่ง จะเกิดจลาจลแก่ไพร่ฟ้าประชากรประการหนึ่ง เป็นอุบัติ
เหตุสี่ประการ ครั้นสมเด็จพระร่วงเจ้าตื่นจากที่พระบรรทมแล้วเสด็จออก
จึงตรัสเล่าพระสุบินให้เสนาบดีทั้งปวงฟัง แล้วตรัสว่าเห็นช้างเผือกจะมีพ้อใจ
อยู่ด้วยเราแล้วประเทศอันใดพระยาช้างชอบใจจะไปอยู่ที่ตามใจเถิด เสนา
พดุมามาตย์รับสั่งแล้ว จึงปรึกษากันกราบทูลว่า ช้างตัวนี้เป็นพระยาเศวต
มงคลคชสารศรีเมืองทั่วประเสริฐ ซึ่งจะปล่อยไปนั้นเสียค่ายนัก ข้าพระพุทธ
เจ้าทั้งปวงจะขอเสี่ยงหญ้าให้พระยาช้างจับดูก่อน ถ้าและจับหญ้าเมืองใด
จึงจะส่งไปเมืองนั้น สมเด็จพระร่วงเจ้าก็เห็นด้วย อำมาตย์จึงให้เอาหญ้า
มากำเป็นสามกำแล้ว ถือทั้งเป็นหญ้าเมืองสุโขทัยกำหนึ่ง เป็นหญ้าเมือง
เมะตะมะกำหนึ่ง เป็นหญ้าเมืองเชียงใหม่กำหนึ่ง แล้วจึงอธิษฐานว่า
ถ้าพระยาช้างจะไปอยู่ประเทศที่แห่งใด ก็ให้จับหญ้าเมืองนั้นบริโภคนะ

ขณะนั้น พระยาช้างจับเอาหญ้าเมืองเมาะตะมะขึ้นจบเหนือกระพอง
ศีรษะแล้วก็กิน เอาจวงกวาดหญ้าสองเมืองนั้นเสีย สมเด็จพระร่วงเจ้าทอด
พระเนตรเห็นดังนั้นจึงตรัสว่า สำหรับบุญเขาแล้วก็เอาไปให้เขาเถิก จึงสั่ง
ให้เกณฑ์ชาวบ้านตราเล็ก ชาวบ้านกลองห้าร้อยคน อำมาตย์ผู้หนึ่งเป็น
นายคุมพระยาช้างเผือกมาส่ง แต่แม่ช้างนั้นให้เอากลับคืนมา และคนซึ่ง
ไปส่งช้างนั้นให้มีชวานถือร้อย พร้าร้อย จอบร้อย สำหรับทำทางปราบ
หลักทอสุ่มคอน และคนสองร้อยนั้นให้ไปปลูกโรงเต่งที่ประทับ แล้วมี
พราหมณ์สี่คนสำหรับสังวรยามนคทั้งสี่ทิศ ครั้นไปถึงท่าจะลงแพนั้น
พระยาช้างเผือกจึงให้แม่ช้างลงแพก่อน ตัวพระยาช้างจึงลงท่อกายหลัง
คนห้าร้อยซึ่งไปส่งนั้นจึงว่า ท่านจะเอามารคาไปด้วยละนี้ ข้าพเจ้าทั้งปวง
ก็มีพันพระราชอาญาพระเจ้าอยู่หัว เมื่อพระยาช้างได้ฟังคำคนทั้งปวงว่าดังนี้
นั้น ก็เอาจวงขึ้นพาดหลังนางผู้มารคา มีจักษุทั้งสองมองไปด้วยน้ำตาจึงเอาจ
วงพยุ่งส่งมารคาขึ้นจากแพ คนห้าร้อยได้เห็นแล้วก็บังเกิดสังเวชใจตื่นด้วย
กัน ครั้นข้ามไปถึงฝั่งเข้าแดนเมืองเมาะตะมะแล้วจึงเอาช่าบอกเข้าไปให้
กราบทูลพระเจ้าฟ้ารั่ว ๆ ได้ทราบว่ สมเด็จพระร่วงเจ้าพระราชทาน
พระยาเศวตมงคลดขลารศรีเมืองมา ก็มีพระทัยโสมนัสนัก จึงให้จัดการที่จะ
รับพระยาช้างเสร็จแล้ว ก็เสด็จขึ้นไปรับถึงตำบลเมืองแปร แล้วพระราช
ทานรางวัลแก่ชาวเมืองสุโขทัยซึ่งมาส่งพระยาช้างเผือกนั้นเป็นอันมาก
ครั้นได้ฤกษ์แล้วก็ให้ประโคมฆ้องกลองแตรสังข์ รับพระยาช้างเผือกลงไป
เมืองเมาะตะมะ ตกแต่งที่อยู่ให้ตามสมควร ลุศักราช ๖๕๕ ปี

ขณะนั้นพระเจ้าเชียงใหม่รู้ว่า พระเจ้าฟ้ารั่วได้ช้างเผือกผู้มาไว้เป็น
ศรีพระนคร จึงให้แต่งทัพแปดทัพเป็นคนแปดหมื่น ยกลงมาล้อมเมืองเมาะ
ตะมะไว้ พระเจ้าฟ้ารั่วจึงปรึกษาเสนาบดีทั้งปวงว่า กองทัพเมืองเชียงใหม่

ยกมาครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก จะคิดประการใด ฝ่ายมุขอำมาตย์ทั้งปวงจึงกราบ
ทูลว่า ซึ่งพระเจ้าเชียงใหม่ให้ยกพลมากระทำสงครามครั้งนี้เพื่อประโยชน์
จะใคร่ได้พระยาช้างเผือกไปไว้เป็นศรีพระนครเชียงใหม่ ขอพระองค์จง
ทรงพระอธิษฐานขอสุบินนิมิตกุให้แจ้งเหตุประจักษ์ก่อน ถ้าพระยาช้าง
เผือกจะควรคู่เป็นราชพาหนะของพระองค์อยู่ ขอให้ทรงพระสุบินนิมิตที่
เป็นชัยมงคล ถ้าจะเสียพระยาช้างเผือกและบ้านเมืองแก่ข้าศึกก็ให้ทรง
พระสุบินนิมิตเป็นอุปมงคลให้ประจักษ์แล้ว จึงจะได้คิดถ่ายเทต่อภายหลัง
พระเจ้าฟ้ารั่วได้ทรงฟังดังนั้นเห็นชอบด้วย จึงสั่งให้ปลุกศาลแต่งเครื่องพลี
กรรมบวงสรวงเทพยดา ครั้นเวลาค่ำทรงอธิษฐานต่อเทพยดาว่า ถ้าช้างเผือก
ตัวนี้เกิดด้วยบุญสมภารจะเป็นราชพาหนะแห่งข้าพเจ้า ก็ขอให้นิมิตเป็น
ศุภมงคลเถิด ถ้าข้าพเจ้าจะสิ้นวาสนา จะเสียพระยาช้างและพระนครแก่
ปัจจามิตรข้าศึกแล้ว ขอให้ข้าพเจ้านิมิตเป็นอุปมงคลเถิด ทรงอธิษฐาน
แล้วก็เข้าที่พระบรรทม ครั้นล่วงเข้าเวลาปัจฉิมยาม จึงเทพยดาอันสถิตสิง
อยู่ในบวรเศวตฉัตรจึงบันดาลให้พระเจ้าฟ้ารั่วนิมิตฝันว่าซึ่งข้าศึกมาล้อม
พระนครไว้ครั้งนี้ จะทรงพระวิตกไปโย พระยาช้างเผือกผู้ของพระองค์
เป็นชัยมงคลอยู่แล้ว ให้เร่งแต่งที่บนยอดเขาใกล้เมืองเมาะตะมะ ประคับ
ค้ำยราชวัติฉัตรธง และให้เอาอ่างทองคำใส่น้ำตั้งพิธีแล้วจึงประคับพระยา
ช้างด้วยเครื่องคชาภรณ์อันงาม เชิญขึ้นไป ณ ยอดเขาซึ่งตั้งพิธีนั้น พระยา
ช้างก็จะสูบเอาน้ำในอ่างทองพ่นออกไปทิศใด ปัจจามิตรที่อยู่ในทิศนั้นก็
ปราศไปทุกทิศ ครั้นพระเจ้าฟ้ารั่วตื่นจากที่พระบรรทมแล้ว ทรงดำริว่า
ชะรอยเทพยดาเจ้ามาบอกเหตุให้เราเป็นมั่นคง จึงเสด็จออกสั่งให้แต่งที่ ณ
ยอดเขาใกล้เมืองเมาะตะมะเสร็จแล้ว ถึงเวลาอุคตฤกษ์ก็ให้เชิญพระยาช้าง
ขึ้นไปสถิตในโรงราชพิธี

ฝ่ายพระยาช้างก็สูบเอาน้ำในอ่างทอง แล้วก็พ่นออกไปตามทิศซึ่ง
ข้าศึกตั้งอยู่นั้น ช้างในกองทัพเมืองเชียงใหม่ได้ยินเสียงพระยาช้างเผือก
พ่นน้ำออกไปก็ตกใจ วิ่งเหยียบกองทัพ ๆ ก็แตกไป ชาวเมืองเมะตะมะก็
เปิดประตูเมืองออกไปเก็บได้เครื่องศาสตราวุธ และผู้คนช้างม้าเป็นอันมาก
จำเดิมแต่ทัพเมืองเชียงใหม่แตกไปแล้ว ชาวเมืองเมะตะมะก็มีความสุข
ทั่วทุกชายหญิง

[หน้า ๓๕]

พระเจ้าฟ้ารั่วเสวยสมบัติในเมืองเมะตะมะได้ยี่สิบหกปี พระโรค
เบียดเบียนก็สวรรคต ณ วันพุธ ขึ้น ๖ ค่ำ เดือนยี่ จุลศักราช ๖๗๕ ปี เมื่อ
ไปอยู่ ณ เมืองสุโขทัยประมาณเกี่ปี และเมื่อแรกได้ราชสมบัติ พระชนมายุ
ได้เท่าใด จดหมายในราชพงศาวดารรามัญหาปรากฏไม่

ฝ่ายมุขมนตรีทั้งปวง จึงเชิญพระศพพระเจ้าฟ้ารั่วเข้าถวายพระ
เพลิงในปราสาท กวาดเอาพระอัฐิและพระอังคารประมวลเข้าแล้วก่อพระ-
เจดีย์สวมลงไว้ กระทำเป็นรูปนกยูงทองไว้หน้าพระเจดีย์ ๆ ยังคงประคิษ-
ฐานอยู่กองเท่าบัดนี้ แล้วเสนาพฤธมาตย์ราชบุโหิตทั้งปวง จึงเชิญมะกะตา
ผู้เป็นพระอนุชาพระเจ้าฟ้ารั่วขึ้นครองสมบัติในศักราช ๖๗๕ ปี ณ วันเสาร์
ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๓ ฤกษ์ยี่สิบ ครั้นมะกะตาได้เสวยราชสมบัติเป็นใหญ่ใน
เมืองเมะตะมะแล้ว จึงให้แต่งพระราชสาส์นกับเครื่องราชบรรณาการให้
ราชทูตคุมไปถวายสมเด็จพระร่วงเจ้าขอพระราชทานนาม พระร่วงเจ้าจึง
ตรัสถามราชทูตว่า มะกะตาเป็นเชื้อวงศ์กษัตริย์อยู่หรือ ราชทูตว่าเป็น
พระอนุชาพระเจ้าฟ้ารั่ว สมเด็จพระร่วงเจ้าได้ทรงฟังก็มีพระทัยยินดี จึง

พระราชทานนามลงในพระสุพรรณบัฏชื่อพระเจ้ารามประเด็ค ราชทูตรับ
พระสุพรรณบัฏแล้ว ก็กราบถวายบังคมลามายังเมืองเมะกะมะะ จึงถวาย
พระสุพรรณบัฏแก่พระเจ้ามะกะตา

ฝ่ายเสนาพฤธมาตย์ราชบุโรหิตทั้งปวง ก็ตั้งพระราชพิธีราชาภิเษก
มะกะตาเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่าพระเจ้ารามประเด็ค ๆ จึงให้สร้าง
เมืองสะโคงและเมืองวาน แล้วโปรดให้สมิงยี่รามะละไปกินเมืองวาน

คำอธิบายพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา

เล่ม ๑ หน้า ๘๗

เหตุการณ์ในแผ่นดินพระเจ้าขุนรามคำแหง มีปรากฏและรู้ศักราช
ได้หลายแห่ง ตั้งต้นได้ความในหนังสือราชาธิราชว่า มะกะโทชนะอลิมามาง
ได้เมืองเมะกะมะเมื่อปีมะเส็ง จุลศักราช ๖๔๓ พ.ศ. ๑๘๒๔

มะกะโทนี้ ภายหลังได้เป็นพระเจ้าฟ้ารั่ว ต้นวงศ์ของพระเจ้าราชา-
ธิราช ที่หนังสือพงศาวดารพม่าของ เซอร์อาเธอร์ แพร่ ว่าเป็นไทย มิใช่
มอญนั้น เห็นสมจริงทั้งเรื่องราวที่ปรากฏในหนังสือราชาธิราชว่า เติม
มะกะโททำราชการอยู่ที่กรุงสุโขทัย แล้วจึงออกไปตั้งตัวเป็นใหญ่จนได้
เมืองรามัญ ด้วยความอุกหนุนของพระเจ้ากรุงสุโขทัย และสมด้วยศิลา
จารึกว่าเมืองหงสาวดีเป็นเมืองขึ้นสุโขทัยในครั้งพระเจ้าขุนรามคำแหง

ที่ได้ความว่า มะกะโทได้เป็นใหญ่ในเมืองเมะกะมะเมื่อ พ.ศ.
๑๘๒๔ นั้น ต้องเข้าใจว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๔ พระเจ้าขุนรามคำแหงครอง

นครสุโขทัยอยู่แล้ว และจะต้องครองอยู่ก่อนนั้นหลายปี เพราะเนื้อเรื่อง
มีว่า มะกะโททำราชการอยู่ที่กรุงสุโขทัยจนได้เป็นขุนนางผู้ใหญ่ แล้วจึง
ออกไปตั้งตัวที่เมืองรามัญ น่าจะประมาณว่า พระเจ้าขุนรามคำแหงเสวยราช
สมบัติเมื่อราวปีฉลู จุลศักราช ๖๓๕ พ.ศ. ๑๘๒๐ ก็ก่อนมะกะโทได้
เมืองเมะตะมะ ๔ ปีเป็นอย่างต่ำ

ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ ๑ หน้า ๒๘๗

ยังมีรามัญคนหนึ่งชื่อมะกะโท เป็นชาวเมืองเมะตะมะ เป็นคนมี
วาสนา มีทรัพย์มาก มิตรสหายก็มีมาก เข้ามาทำราชการอยู่ในสมเด็จ
ร่วงเจ้า ณ เมืองสุโขทัย แล้วหนีกลับมาเมืองเมะตะมะ จุลศักราช ๖๔๓ ปี
จึงก่อกบฏจับอติมาวงเจ้าเมืองเมะตะมะฆ่าเสีย มะกะโทก็ได้เป็นใหญ่
ในเมืองเมะตะมะ ครั้นนานมามะกะโทมีอำนาจมาก หัวเมืองรามัญ
ทั้งปวงก็ยำเกรง แล้วตั้งตัวขึ้นเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามชื่อว่า สมิงวาโร
แต่คำไทยเรียกว่า พระเจ้าฟ้ารว

พงสาวดารมอญ—พม่า ฉบับพิมพ์ ร.ศ. ๑๑๘ หน้า ๑๕

ยังมีรามัญคนหนึ่งชื่อมะกะโท เป็นชาวเมืองเมะตะมะ เป็นคนมี
วาสนา มีทรัพย์มาก มิตรสหายก็มีมาก เข้ามาทำราชการอยู่ในสมเด็จ

พระร่วงเจ้า ณ เมืองสุโขทัย แล้วหนีกลับมาเมืองเมาะตะมะ ลุศักราช ๖๔๓ ปี จึงคิดขบถจับอติมา นางเจ้าเมืองเมาะตะมะฆ่าเสีย มะกะโทก็ได้เป็นใหญ่ในเมืองเมาะตะมะ ครั้นนานมา มะกะโทมีอำนาจมาก หัวเมืองรามัญทั้งปวงก็ยำเกรง แล้วตั้งตัวขึ้นเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า สมิงวาโร แต่คำไทยเรียกว่า พระเจ้าฟ้ารั่ว

คำให้การชาวกรุงเก่า หน้า ๑๘

ในครั้งนั้นมีชายหนุ่มคนหนึ่งชื่อมะกะโท เป็นเชื้อชาติมอญ เป็นบุตรชาวบ้านซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ในตำบลตะเกาะ แขวงเมืองมุกตะมะ ในรามัญประเทศ ได้เข้ามาเป็นข้าสวามิภักดิ์ในสมเด็จพระร่วงเจ้า พระองค์ทรงโปรดปรานชุบเลี้ยง มะกะโทผู้นี้เป็นคนมีวาสนา ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๓ ประการ คือ มีรูปโฉมลักษณะดีเป็นที่ชอบรักแก่คนทั่วไป ๑ มีสติปัญญาดี ๑ มีความกตัญญูกตเวทีรู้คุณท่านผู้มีคุณ ๑

อยู่มาวันหนึ่ง มะกะโทกับพรรคพวก และข้าทาสใช้สอยรวมประมาณ ๓๐ คน ให้หาบสิ่งของสินค้ามาเที่ยวค้าขาย มะกะโทเป็นนายคุมลูกหาบ ครั้นมาถึงเชิงเขาวันทกัรี เด็กคนใช้คนหนึ่งของมะกะโทป่วยลง มะกะโทจึงให้คนเหล่านั้นช่วยกันหามเด็กที่ป่วยนั้นขึ้นไปพักรักษาตัวอยู่บนยอดเขา ในเวลานั้นไม่ใช่เทศกาลฤดูฝน บันดาลฝนตกฟ้าร้องเป็นอันมาก ในทันใดนั้น อสนีบาตผ่าถูกปลายไม้คานของมะกะโทแตกแล่งออกไป แต่หาถูกผู้คนเป็นอันตรายไม่ เมื่อมะกะโทได้ยินฟ้าผ่า

ลงมาถึงนั้น จึงแลไปในอากาศเห็นแสงฟ้าเป็นปราสาทราชมณเฑียรประทับ
ด้วยราชวัติฉัตรธง มະกะโทคิดเห็นประหลาดในใจ แต่ยังหารู้ว่าร้าย
และดีเป็นประการใดไม่ จึงคุมลูกหาบกับพรรคพวกออกจากตำบลนั้น
มาถึงบ้านแห่งหนึ่ง มະกะโทจึงเข้าพักอาศัยในบ้านนั้นพร้อมด้วยพรรคพวก
ของตน ถามพวกชาวบ้านว่า ในตำบลบ้านนี้มีโหราจารย์ผู้ทายนิมิตร้ายดี
บ้างหรือไม่ พวกชาวบ้านบอกว่า โหราจารย์ผู้เฒ่ารู้ทายนิมิตร้ายดีมีอยู่
จึงช่วยพามะกะโทไปให้ถึงเรือนโหราจารย์ มະกะโทก็ไหว้นบเคารพท่าน
โหราจารย์ผู้เฒ่านั้น แล้วจึงเล่านิมิตให้ฟังทั้งแก่กัน และถามเหตุผลร้ายดี
ว่าจะมีเป็นประการใด ฝ่ายโหราจารย์ผู้เฒ่าได้ฟังนิมิตทั้งนั้นก็รู้เหตุ
ทั้งปวง และรู้ว่าชายหนุ่มผู้นี้เป็นคนมีวาสนาจะได้เป็นใหญ่ในภายหน้า
จึงบอกว่า นิมิตที่ได้เห็นนั้นเป็นสิริสวัสดิ์มงคลใหญ่หลวงยิ่งนัก ท่านจงนำ
เงินทองมากองลงให้สูงเสมอเท่าจอมปลวก เป็นการค้ำชูบูชาครูเราก่อน
เราจึงจะทำนายให้แก่ท่านได้ ถ้าท่านทำสักการบูชาค้ำชูครูเราก่อนดังนี้
แล้ว เราจะพยากรณ์ทายนิมิตของท่าน ให้ท่านได้ก็เป็นใหญ่ให้เห็นคุณ
ได้โดยเร็ว ถ้าท่านไม่นำเงินทองมาบูชาครูเรากังวานนั้นแล้ว เราก็ไม่อาจ
ทำนายให้แก่ท่านได้ มະกะโทได้ฟังดังนั้นก็คิดว่า สิ่งของสินกำที่เรานำมา
ขายครั้งนี้ ถึงจะขายสิ้นแล้วจะรวมเงินทั้งหมดและกำไรให้ได้เงินกองสูง
เสมอเท่าจอมปลวกนั้นก็หามิได้ ทำฉันทใดจึงจะได้เงินทองมากองให้สูง
เสมอเท่าจอมปลวกเล่า มະกะโทคิดไปก็เห็นช่อง จึงดอดแหวนในนิ้วมือ
ของตนไปตั้งลงเหนือยอดจอมปลวกแห่งหนึ่ง แล้วจึงบอกแก่โหราจารย์ว่า
ข้าพเจ้าได้บูชาค้ำชูท่านด้วยทองเสมอเท่าจอมปลวกแล้ว ขอท่านได้
เมตตาช่วยทายนิมิตให้ข้าพเจ้าเถิด ฝ่ายโหราจารย์ได้เห็นดังนั้นก็คิด
ว่า บุรุษหนุ่มผู้นี้เป็นคนมีปัญญาเฉียบแหลม สืบไปเบื้องหน้าคงจะได้เป็น

ใหญ่เป็นแน่ จึงทำนายตามนิมิตนั้นให้มะกะโทว่า ในเวลาไม่ช้านานท่าน
จะได้เป็นเจ้าบ้านผ่านเมืองใหญ่โต มีอานุภาพมาก เพราะฉะนั้น ท่าน
อย่าทำการค้าขายเลย จงอุทิศสัณฑ์ทำราชการเถิดจะได้เป็นใหญ่มียศศักดิ์
รุ่งเรือง เมื่อท่านได้เป็นใหญ่แล้วอย่าลืมเรา มะกะโทกับทั้งพรรคพวกได้
ฟังคำทำนายดังนั้นก็ดีใจ ลงกราบไหว้ขอบคุณโหราจารย์เป็นอันมาก จึง
กล่าวว่า ถ้าข้าพเจ้าได้เป็นใหญ่เหมือนคำทำนายของท่านแล้ว ข้าพเจ้า
จะตอบแทนคุณท่านให้จงหนัก หาสิ่งคุณของท่านไม่ ว่าแล้วก็กำนัล
โหราจารย์คุมลูกหาบไปขายสินค้าในเมืองสุโขทัย ครั้นขายของสิ้นแล้ว
จึงพาพรรคพวกบ่าวไพร่ไปฝากไว้กับชาวบ้านที่รู้จักชอบกัน ครั้นแล้ว
มะกะโทจึงหาช่องเข้าไปฟังพักฝักตัวอยู่กับนายช่างพระที่นั่งโรงใน ซึ่งเป็น
มณฑลเกษมสวรรค์ไพร่ของสมเด็จพระร่วงเจ้า ช่วยดูแลรักษาเก็บกวาดมูล
ช้างล้างโรงให้สะอาดอยู่เสมอ นายช่างก็มีความเมตตารักใคร่ใช้สอยมะกะโท
สนิทอยู่ทุกวัน

ฝ่ายสมเด็จพระร่วงเจ้า ก็เสด็จไปทอดพระเนตรช้างพระที่นั่งของ
พระองค์อยู่เนือง ๆ ไม่ใคร่ขาด วันหนึ่งพระองค์เสด็จไปทอดพระเนตร
ช้างพระที่นั่ง ทรงเห็นโรงช้างปักกวาดสะอาดเรียบร้อยดีจึงตรัสถามนายช่าง
ว่า ใครมาช่วยท่านแผ้วกวาดโรงช้างให้สะอาดเรียบร้อยดังนี้ นายช่างจึง
กราบทูลว่า มีมอญน้อยคนหนึ่งมาฟังพักอยู่กับข้าพระบาท ช่วยปักกวาด
ล้างชำระโรงให้สะอาดอยู่เสมอ พระองค์ได้ทรงฟังดังนั้นก็ชอบพระทัย จึง
ตรัสสั่งว่า ท่านจงเลี้ยงมอญน้อยนั้นไว้ให้ดีเถิด

อยู่มาวันหนึ่ง สมเด็จพระร่วงเจ้าเสด็จไปทอดพระเนตรช้างพระที่
นั่ง ณ โรงในตามเคย ทรงประทับบนพระที่นั่งใกล้ช่องพระแสง บ้วน
พระโอษฐ์ลงไปแผ่นดิน ทอดพระเนตรเห็นมอญตัวหนึ่งตกอยู่ จึงตรัส

เรียกมะกะโทว่า มอญน้อยเจ้าจงมาดูเบี่ยนนี้ มะกะโทจึงกลานเข้าไปกราบ
ถวายบังคมแล้วก็เก็บเบี่ยนนั้นไว้ มีความดีใจว่าได้รับพระราชทานเบี่ยนตัว
หนึ่ง แล้วก็หมอบเฝ้าอยู่กับหน้าพระที่นั่ง จนสมเด็จพระร่วงเจ้าเสด็จกลับ

ฝ่ายมะกะโทมีความยินดีที่ได้รับพระราชทานเบี่ยนๆ หนึ่ง จึงคิดว่า
ตั้งแต่นี้ไปเราจะตั้งใจคิดทำราชการฉลองพระเดชพระคุณเพื่อให้ได้ความ
ชอบยิ่งขึ้น และเบี่ยนที่เราได้รับพระราชทานนี้ จะทำเป็นประการใดดี จึง
ตรึกตรองเห็นช่องว่า จะซื้อเมล็ดพันธุ์ผักกาดมาปลูกไว้จึงจะควร มะกะโท
จึงนำเบี่ยนนั้นไปซื้อเมล็ดพันธุ์ผักกาดที่ตลาด หญิงแม่ค้าผู้ขายเมล็ดพันธุ์
ผักกาดจึงบอกว่า เบี่ยนๆ เดียวนี้เราไม่รู้จะขายให้อย่างไรได้ มะกะโทจึง
ว่าขอจมนิ้วมือลงแต่นิ้วเดียวพอติดเมล็ดได้เล็กน้อยเท่านั้น หญิงแม่ค้าผู้
ขายเมล็ดพันธุ์ผักกาดก็ยอมให้ มะกะโทจึงชุบน้ำมือให้ชุ่มด้วยเชพะใน
ปากเสียก่อน แล้วจึงจุ่มนิ้วลงในกระบุงเมล็ดพันธุ์ผักกาดๆ ก็ติดนิ้วมือขึ้น
มาเป็นอันมาก หญิงแม่ค้าเห็นดังนั้นก็ชมว่า มอญน้อยนี้ฉลาดมีความคิด
เฉียบแหลมดี มะกะโทจึงส่งเบี่ยนๆ เดียวนี้ให้แก่หญิงแม่ค้าแล้วก็นำ
เมล็ดพันธุ์ผักกาดนั้นมา จึงขุดพื้นดินข้างโรงช้างอันเป็นที่ว่างเปล่า ประสม
มูลช้างให้เป็นเชื้อบริหารปลูกเพาะเมล็ดพันธุ์ผักกาดลงในที่พื้นใหม่นั้น
ไม่ช้านานผักกาดนั้นก็ขึ้นงอกออกกอกาบงงามตามกัน

ครั้นอยู่มาวันหนึ่งถึงกำหนด สมเด็จพระร่วงเจ้าจะเสด็จมาทอด
พระเนตรช้างที่โรง มะกะโทจึงถอนคันผักกาดที่ปลูกไว้ ล้างน้ำชำระให้
สะอาด แล้วหาภาชนะมารองเตรียมไว้เป็นของถวาย พอสมเด็จพระร่วงเจ้า
เสด็จมาประทับบนพระที่นั่งในโรงช้างแล้ว มะกะโทก็นำผักกาดเข้าไป
ตั้งถวายต่อหน้าพระที่นั่ง จึงมีรับสั่งถามว่ามอญน้อยได้ผักกาดที่ไหนมา

ให้เรา มะกะโทจึงกราบทูลว่า เบี้ย ๆ หนึ่งที่โปรดพระราชทานข้าพระพุทธเจ้า ๆ ไปซื้อเมล็ดพันธุ์ผักกาดมาปลูกไว้ จึงได้นำมาถวายในครั้งนี้ พระองค์มีรับสั่งถามว่า เบี้ย ๆ เดียวเท่านั้นซื้อกันได้เมล็ดพันธุ์ผักกาดเท่าไร มะกะโทก็กราบทูลให้ทรงทราบความตั้งแต่ต้นจนที่สุด สมเด็จพระร่วงเจ้าได้ทรงฟังดังนั้นก็ตรัสสรรเสริญว่า มอญน้อยนี้มีปัญญาฉลาดเฉลียวแท้แลมคิการจะซุบเลี้ยงไว้ จึงตรัสแก่นายข้างว่า เราจะขอมอญน้อยนี้เข้าไปใช้ราชการข้างใน จึงโปรดให้มะกะโทเข้าไปรับราชการเป็นพวกวิเสทเครื่องต้นอยู่ในพระราชวัง ครั้นอยู่มามะกะโททำราชการก็มีความชอบจึงโปรดเลื่อนขึ้นให้เป็นกรมวัง

แต่ในพงศาวดารฝ่ายรามัญนั้นว่า สมเด็จพระร่วงเจ้าโปรดเลื่อนมะกะโทเป็นขุนวัง มีตำแหน่งในกรมวังนั่นเอง

ครั้นอยู่มาเกิดขบดกำเริบขึ้นในหัวเมืองขอบเขตตะเภา สมเด็จพระร่วงเจ้าจะเสด็จกรีธาทัพไปปราบปรามพวกขบดด้วยพระองค์เอง จึงตรัสสั่งให้มะกะโทผู้เป็นกรมวังอยู่เฝ้ารักษาพระนคร แล้วพระองค์ก็เสด็จยกพลโยธาทัพไปยังนอกแดน อยู่ภายหลังนางสุวรรณเทวีพระราชธิดาของสมเด็จพระร่วงเจ้ากับมะกะโทนั้น ซึ่งเคยเป็นคู่บุพเพสันนิวาสกันมาแต่บุรพชาติปางก่อน เผลอญให้เห็นกันแล้ว ก็มีความปฏิพัทธ์ผูกพันบังเกิดความรักใคร่กัน มะกะโทก็ลอบรักใคร่กับพระราชธิดานั้น ฝ่ายข้าราชการทั้งปวงในกรมวังได้รู้เหตุ ก็มีความกลัวเกรงต่อมะกะโทผู้เป็นกรมวัง ถวายเห็นสมเด็จพระร่วงเจ้าทรงโปรดปรานมะกะโทอยู่เป็นอันมาก จึงหาผู้ใดจะว่ากล่าวขึ้นได้ไม่ ฝ่ายมะกะโทจึงคิดปรึกษากับนางสุวรรณเทวีราชธิดาว่า จะอยู่ข้างนี้มิได้ ถวายกลัวพระราชอาญาสมเด็จพระร่วงเจ้า จำเราจะพากันหนีไปเสียก่อน อย่าให้ทันพระองค์เสด็จกลับมา พระราชธิดา

ก็เห็นด้วย จึงรวบรวมทรัพย์สิ่งของแก้วแหวนเงินทองได้เป็นอันมาก
มะกะโทก็เกลี้ยกล่อมผู้คนเข้าหาได้ ๓๐๐ คนเศษ จึงพาพระราชธิดาขึ้น
ช้างพังตัวหนึ่งหนีออกจากเมืองสุโขทัย ไปโดยทางค่านกะมอกะลก ไปถึง
ทั้งกลางวันและกลางคืน ฝ่ายเสนาอำมาตย์รู้ว่ามะกะโทพาพระราชธิดาหนี
ไปดังนั้นก็พากันติดตามจะจับตัวมะกะโท แต่ติดตามไปหาทันไม่ ด้วย
มะกะโทพาพระราชธิดากับผู้คน หนีข้ามค่านล่องพันแควนไปเสียได้แล้ว
เสนาอำมาตย์เหล่านั้นก็พากันกลับมา คอยท่าจะฟังพระราชโองการตรัสสั่ง
ของสมเด็จพระร่วงเจ้าต่อไป

ฝ่ายมะกะโทพาพระราชธิดากับผู้คนไปถึงบ้านตะเกาะวุ่น ซึ่งเป็น
บ้านเดิมของตนแล้ว ก็จัดให้พระราชธิดานั้นอยู่เป็นสุข และผู้คนที่ไปทั้ง
๓๐๐ เศษ ก็จัดให้มีที่อยู่อาศัยทำกินเป็นสุขพร้อมเพรียงกัน

ฝ่ายสมเด็จพระร่วงเจ้า ทรงปราบปราชญ์พวกรบถอันกำเริบให้สงบ
ราบคาบ ทรงจัดบ้านเมืองปลายแควนให้เป็นปกติ เรียบร้อยแล้วก็เสด็จยก
พยุหยาตราทัพกลับยังพระนคร เสนาอำมาตย์ทั้งปวงจึงนำความเรื่องมะกะโท
ลักพาพระราชธิดาหนีไป และได้ไปติดตามจับจนสุดแควนหาทันไม่ ขึ้น
กราบทูลให้ทรงทราบทุกประการ สมเด็จพระร่วงเจ้าก็หาทรงพระพิโรธแก่
มะกะโทไม่ จึงตรัสว่า เรารู้มาแต่เดิมแล้วว่ามอญน้อยคนนี้มีลักษณะดี นาน
ไปภายหน้าจะมีบุญได้เป็นใหญ่ เราจึงมีใจรักใคร่เหมือนบุตร ถ้าเราจะสถาป
นาให้เป็นอันตราย หรือจะให้ยกกองทัพไปติดตามจับมาลงราชทัณฑ์
อย่างไรก็จะทำได้ทุกประการ แต่จะเป็นเวรกรรมแก่เราและเสียเกียรติยศ
ของบ้านเมือง เป็นที่อับยศแก่นานาประเทศ ซึ่งมอญน้อยพาธิดาเราไป ถ้า
ตั้งตัวขึ้นเป็นใหญ่ได้เมื่อใดแล้ว ก็คงจะตั้งแต่งให้ธิดาเราเป็นใหญ่ยิ่งขึ้น
จะเป็นเกียรติยศแก่บ้านเมืองทั้งสองฝ่าย อนึ่งบุพเพสันนิวาสแห่งธิดาเรา

กับมอญน้อยนั้น ก็ได้อบรมมาด้วยกันแต่ปางก่อนแล้ว จึงเผอิญให้มามีจิต
ปฏิพัทธ์ต่อกันดังนี้ เพราะเหตุนี้ เราจำเป็นจะอวยพรแก่มอญน้อยและ
ธิดาเรา อย่าให้มีภัยอันตรายสิ่งใด ให้เกิดความสุขสวัสดิ์ด้วยกันเถิด

ซึ่งพระองค์มิได้ทรงพระโกรธแค้นมะกะโท และกลับทรงอำนวยการ
พระพรให้ไปทั้งนี้ ด้วยอำนาจบุญบารมีของมะกะโทจะได้เป็นกษัตริย์ใหญ่
ในรามัญประเทศต่อไป

ตั้งแต่มะกะโทพาพระราชธิดาของสมเด็จพระร่วงเจ้า กรุงสุโขทัย
ไปอยู่บ้านตะเกาะวน อันเป็นบ้านเกิดของตนทั้งนั้นแล้ว มะกะโทก็มีสง่า
ราศีเกิดสิริมงคลยิ่งขึ้น ด้วยนางนั้นเป็นราชธิดาของกษัตริย์ผู้มีราชอิสริยยศ
ใหญ่ยิ่ง พวกชาวบ้านชาวเมืองก็กลัวเกรงนับถือรักใคร่มะกะโทและพระราช-
ธิดานั้นเสมอกัน ต่างคนพากันเข้ามาสวามิภักดิ์ฝากตัว เป็นพรรคพวกข้าไท
ให้ใช้สอยมากขึ้นทุกที จนนับได้เป็นคนหลายพันหลายหมื่น ฝ่ายมะกะโท
เป็นผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาด ทั้งองอาจกล้าหาญ รู้เจรจาหว่านล้อมผูกไมตรี
และช่วยปลดปล่อยทุกข์ร้อนของชน ทั้งบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติจึงเป็นที่
นับถือแก่ชนทั่วไป ครั้นมะกะโทเห็นผู้คนนับถือรักใคร่ตนมากขึ้นแล้ว จึง
ประกาศเกลี้ยกล่อมคนทั้งฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ในรามัญประเทศ ให้ร่วมตามัคคี
พร้อมเพรียงน้ำใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เข้ามาอยู่ใต้อำนาจตนทั้งสิ้นแล้ว
ก็ตั้งตัวขึ้นเป็นกษัตริย์ครองราชย์ในเมืองมุกะมะ ชนทั้งปวงก็ยินดียถวาย
พรชัยมงคลแก่กษัตริย์ใหม่ทั้งสิ้น แต่พระเจ้ามะกะโทยังหาได้ราชาภิเษก
เฉลิมพระนามไม่

ครั้นอยู่มา พระเจ้ามะกะโททรงระลึกถึงพระเดชพระคุณของสมเด็จพระ
พระร่วงเจ้ากรุงสุโขทัย จึงให้แต่งพระราชสาส์นลงในสุพรรณบัฏ และจัด
เครื่องมงคลราชบรรณาการเป็นอันมาก แต่งให้อำมาตย์ผู้หนึ่งชื่อว่า โลกิ

เป็นราชทูตจำทูลพระราชสาส์น คุมเครื่องมงคลราชบรรณาการ พร้อมพวก
พลพาหนะเข้าไปถวายสมเด็จพระร่วงเจ้า ณ กรุงสุโขทัย ครั้นราชทูตไปถึง
แล้ว เสนาอำมาตย์ฝ่ายกรุงสุโขทัยจึงนำความขึ้นกราบทูล สมเด็จพระร่วง-
เจ้าก็โปรดให้อำมาตย์นำราชทูตเมืองมุกตะมะเข้าเฝ้า ราชทูตก็เจริญพระราช
สาส์นกับเครื่องมงคลราชบรรณาการเข้าไปถวายหน้าพระที่นั่ง จึงมีรับสั่ง
ให้อ่านในลักษณะพระราชสาส์นนั้นว่า “ข้าพระบาทผู้ชื่อว่ามะกะโทเป็นข้า
สวามิภักดิ์ไต่พระบาทมุลิกาการของพระองค์ ผู้เป็นพระมหากษัตริย์ผ่าน
พิภพกรุงสุโขทัยพร้อมด้วยพระราชธิดาของพระองค์ ขอโอนอุคตมงคลเกียรติ
เกล้า กราบถวายบังคมมาแทบพระยุคลบาทบงกชมาศของพระองค์ ซึ่งทรง
พระมหากรุณาชุบเลี้ยงข้าพระบาททั้งสองให้มีความร่มเย็นเป็นสุข พระเดช
พระคุณปกบป้องอยู่เหนือเกล้าข้าพระองค์ทั้งสองหาที่จะเปรียบให้สิ้นสุกมิได้
ด้วยเฉอญบุพเพสันนิวาสแห่งข้าพระบาททั้งสองมาคดบันดลให้มีปฏิพัธ-
จิตต่อกัน ข้าพระองค์ได้ละเมิดลวงพระราชอาญาพาพระราชธิดาของ
พระองค์มา โทษานุโทษมีแก่ข้าพระองค์เป็นอันเกล้า ๆ แต่บัดนี้ด้วยเดช
พระบารมีบรมเชษานุภาพของพระองค์ปกแผ่อยู่เหนือเกล้า ๆ ขอพระองค์
ทั้งสอง ชนทั้งปวงจึงยินดีพร้อมกันอัญเชิญข้าพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์ครอง
ราชสมบัติในเมืองมุกตะมะ เป็นใหญ่ในรามัญประเทศทั่วไป เพราะฉะนั้นข้า
พระองค์ขอพระราชทานโทษานุโทษซึ่งมีผิดมาแต่หลัง ขอพระบารมีของ
พระองค์เป็นที่พึ่งสืบไป ขอได้ทรงประสาทพระราชทานนามกับเครื่องราช
กกุธภัณฑ์ ๕ ประการ แก่ข้าพระองค์ผู้เป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติใหม่
เพื่อเป็นสวัสดิชัยมงคลแก่ข้าพระองค์ทั้งสองสืบไป เมืองมุกตะมะนี้จะได้เป็น
สุพรรณพลพิแผ่นเดียวกันกับกรุงสุโขทัย อยู่ใต้พระเชษานุภาพของพระองค์
สืบต่อไปจนตลอดกาลปาวสาน”

ครั้นสมเด็จพระร่วงเจ้า ได้ทรงทราบความในพระราชสาส์นดังนั้น
แล้วก็มีพระทัยยินดี จึงตรัสสรรเสริญว่า มะกะโทมอญน้อยนั้นเราได้ทำนายน
ไว้แล้วว่าสืบไปจะมีบุญญาธิการ บัดนี้ได้เป็นกษัตริย์ครองรามัญประเทศ
แล้ว ค่อยไปภายนอกจากเราผู้เดียวแล้ว จะหากษัตริย์อื่นมีบุญยิ่งกว่า
มะกะโทนี้มีได้ พระองค์จึงทรงตั้งพระนามให้แก่มะกะโทว่า พระเจ้าวาริหู
(ฟ้ารว) กับพระราชทานเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ๕ ประการสำหรับกษัตริย์
คือพระขรรค์ ๑ ฉัตร ๑ พระมหามงกุฏ ๑ ฉลองพระบาททอง ๑ พัดวาล-
วิชนี ๑ รวมเป็น ๕ ประการ จึงโปรดพระราชทานพระราโชวาทไปแก่ราช-
ทูตว่า ให้เจ้าแผ่นดินมุกะมะอยู่ในทิศพิธราชธรรม บำรุงปกครองแผ่นดิน
โดยยุติธรรม ให้ตั้งใจรักใคร่ราษฎรพลเมืองจตุตงบุตรในอุทร และทรง
ประสาทพระพรว่า ให้เจ้าแผ่นดินมุกะมะปราศจากภัยอันตรายทั้งภายนอก
ภายใน ให้ครองราชสมบัติเป็นสุขเจริญสืบไปสิ้นกาลนาน เทอญ

ราชทูตก็กราบถวายบังคมลาสมเด็จพระร่วงเจ้า กลับไปกราบทูล
พระเจ้าแผ่นดินมุกะมะให้ทราบทุกประการ และถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์
ทั้ง ๕ ประการ พระเจ้ามะกะโทก็ทรงพระโสมนัสยินดี ขอบพระเดช
พระคุณสมเด็จพระร่วงเจ้าหาที่สุดมิได้ จึงฝันพระพักตร์เฉพาะมาตรงทิศ
กรุงสุโขทัย กราบถวายบังคมลาสมเด็จพระร่วงเจ้า โดยความระลึกถึงพระคุณ
ของพระองค์อันยิ่งเหลือล้นไม่มีที่สิ้นสุดฉะนั้น

ไทยได้พระธรรมศาสตร์มาจากมอญ
หนังสือคำอธิบายพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา
เล่ม ๑ หน้า ๘๓๖

วิธีจัดหมวดกฎหมายกรุงเก่า

ลักษณะจัดหมวดประมวลกฎหมายกรุงเก่า อย่างเห็นไว้ในกฎหมายฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม พิจารณาที่กฎหมายรูปกฎหมายและเนื้อความที่ปรากฏในหมวดพระธรรมศาสตร์ ทำให้เข้าใจว่า แท้เดิมประมวลกฎหมายไทยเห็นจะจัดเป็นหมวดหมู่อย่างหนึ่ง แต่จะเป็นอย่างไรรู้ไม่ได้ชัด อยู่มาในกาลครั้งหนึ่ง น่าจะเป็นในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช เมื่อกรุงศรีอยุธยาเกี่ยวข้องกับกรุงหงสาวดีอยู่ ได้กฎหมายมนุธรรมศาสตร์ซึ่งแปลเป็นภาษารามัญเข้ามาในเมืองไทย และมีผู้มาแปลมนุศาสตร์จากภาษารามัญออกเป็นภาษาไทย แต่จะแปลเมื่อใด ชื่อนี้ถ้าจะคาดตามเรื่องในพระราชพงศาวดารก็น่าจะคิดว่า คงแปลในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชนั่นเอง หรือมิฉะนั้นก็ในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ เพราะในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราชศึกการทัพศึก เห็นจะไม่มีเวลาแปล

ที่เรียกว่าธรรมศาสตร์ของพระมนัสสาร หรือ มนุ นี้ เป็นต้นเก่าของกฎหมายในมัธยมประเทศ เป็นหนังสือคัมภีร์ใหญ่โตมาก ข้าพเจ้าได้สืบเรื่องราวเล่ามาจากรามัญประเทศว่า เดิมมอญได้มาเป็นภาษาสันสกฤต มีพระภิกษุรูปหนึ่งมาแปลออกเป็นภาษามครที่เมืองรามัญ (แล้วจึงมีผู้แปลออกเป็นภาษารามัญอีกทีหนึ่ง) ข้าพเจ้าได้ให้สืบหาหนังสือพระธรรมศาสตร์รามัญซึ่งได้มาไม่ช้านัก เป็นหนังสือน้อยกว่าพระธรรมศาสตร์อินเดีย

เป็นอันมาก มีภาษามคธชั่วแต่มาติกากฎหมาย นอกนั้นเป็นภาษารามัญ
ไต่วานพระเทวโลกแต่ยังเป็นหลวงโลกที่ป ซึ่งเป็นผู้รู้ภาษารามัญ แปลออก
กู ได้ความตามมาติกามูลคดีวิวาทของรามัญ ตรงกับพระธรรมศาสตร์
มัธยมประเทศ และตำนานที่กล่าวในพระธรรมศาสตร์รามัญถึงเรื่องพระเจ้า
มหาสมมตราช ตรงกับในพระธรรมศาสตร์ของไทย แต่นอกนั้นไปคนละ
ทางหมด ข้าพเจ้าเข้าใจว่าพระธรรมศาสตร์มัธยมประเทศ ซึ่งเป็นภาษา
สันสกฤต เป็นหนังสือในศาสนาพราหมณ์ และเป็นหนังสือคัมภีร์ใหญ่
เมื่อพระเอามาแปลที่เมืองรามัญ จะเลือกแปลแต่บางแห่ง และแปลงเนื้อ
ความที่แปลนั้นให้เป็นหนังสือฝ่ายพระพุทธศาสนาด้วย ไทยเราได้พระธรรม
ศาสตร์มาจากมอญคงปรากฏอยู่ในคถาคำนมัสการข้างต้น เห็นจะได้มาเมื่อ
กฎหมายไทยเรามีเป็นแบบแผน และจัดเป็นหมวดหมู่อยู่อย่างอื่นแล้ว มาจัด
เอาเข้ามัติกาพระธรรมศาสตร์เมื่อทีหลัง จึงเข้าไม่ได้สนิท ชื่อนี้จะแลเห็น
ได้ถนัดในกฎหมาย แม้สังเกตแต่มาติกามูลคดี ๆ รามัญว่ามี ๑๘ เท้า
ธรรมศาสตร์มัธยมประเทศ แต่มูลคดีในพระธรรมศาสตร์ไทยขยายออกไป
เป็น ๒๔ เห็นผิดกันมากอยู่ ก็นี้จึงเข้าใจว่า เมื่อจะจัดกฎหมายไทยให้เป็น
หมวดหมู่ตามพระธรรมศาสตร์จะเอาเข้าไม่ได้สนิท จึงทำอย่างขอไปที่ จะ
ยกตัวอย่างมาไว้ให้ดูได้ดังนี้

กาถาธรรมศาสตร์รามัญ

ตัดถ อัญญา ทวีธา วุฒตา
มูลฎฐารสชา สาขา

มูลสาขปโปภโต
ติทินนาทือเนกธา

อินัง ธนัง สันนิธานัง

อธัมมธนวิภากัง

ภคิกัสส ปลิโพโธ

ยัง วจนัง กเถตวาน

กัณติวา ปุน อิจฉติ

ทวิปทา วา จตูปปทา

ปฐวีวิภัตติวาจา

ปรมาตัง ชมรัง กัจเจ

วิภัตติชนเหตุ

เอเต มูตา อัญญารส

แปลเป็นมูลกถี ๑๘ อย่าง สอดกับพระธรรมศาสนครัมมัธยมประเทศ
ของอาจารย์ แมกสมุเลอ ได้คำแปลดังนี้

๑. อินัง ธนัง

หนี้สิน

๒. สันนิธานัง

ของฝาก

๓. อสกัง

มิใช่ของตน

๔. ปริกัณติง

หุ้นส่วน

๕. อธัมมธนวิภากัง

แบ่งสินมิเป็นธรรม

๖. ธนังทัตวาปัจฉากัณเฑ

ให้สินแก่เขาแล้วกลับคืนเอาเล่า

๗. ภคิกัสสปลิโพโธ

ไม่ให้เงินค่าจ้าง

๘. พหุมัชเณสุสัมมุเข

ไม่ทำตามสัญญา

ยังวจนังกเถตวาน

ปัจฉาปนุกเถนติตัง

๘. กัณติวาปุนอิจฉติ

ซื้อแล้วคืนเล่า

๑๐. วิภังคชาดก	ชายแล้วอยากได้คืน
๑๑. ทวิปทาจรูปปา	
สัพเพมนุสสภคตีกา	วิวาทเหตุสวัญญาณภทพัย
๑๒. ปฐวีวิภังคชาดก	แบ่งที่ดินเรือกสวนไร่นา
๑๓. อัญญังโทสปโรหิตัง	ใส่ความท่าน
๑๔. ปริมาตัง	ฆ่าฟันท่าน
๑๕. ชมรังคัง	ลักทำชั่ว
๑๖. อิตถิปุริสวีกเต	ลักษณะผิวเมีย
๑๗. วิภังคิชนเหตุ	ลักษณะแบ่งสิน
๑๘. อักขวัตตปริภาโค	ลักษณะเล่นการพนัน

กาถาพระธรรมศาสตร์ไทย

แสดงมูลแห่งตุลาการ ๑๐ ประการ

อินทภาโส ชัมมานุญโญ	สักขี จ สักขิเฉทโก
อัญญมัญญังปฎิภาโส	ปฎิภาณัญจ เฉทโก
อัญญกาโห อัญญกุญโ	ทัณโทโจทกเฉทโก
อักษทัสสาทสญฺเจว	เอเต มูลา ปกิตติตา

มูลคดีแห่งตุลาการ ๑๐ ประการ

ที่แปลไว้ในกฎหมาย เทียบด้วยหมวดกฎหมายกรุงเก่า เป็นดังนี้

๑. อินทภาโส อินทภาส ได้แก่ลักษณะอินทภาสและลักษณะ
ตุลาการ

๒. ชัมมานัญญโณ	พระธรรมนุญ ได้แก่พระธรรมนุญ
๓. สักขี	พยาน ได้แก่ลักษณะพยาน
๔. สักขิเฉตโก	คักพยาน เอาไว้ในลักษณะรับฟ้อง
๕. อัญญมัญญังปฏิภาโส	แก้ต่างว่าต่าง เอาไว้ในลักษณะรับฟ้อง
๖. ปฏิภาณัญจเฉตโก	คักสำนวน เอาไว้ในลักษณะรับฟ้อง
๗. อัญญาโ	รับฟ้อง ได้แก่ลักษณะรับฟ้อง
๘. อัญญอุโ	ประวิง เอาไว้ในลักษณะรับฟ้อง
๙. ทณโ	พรหมทัณฑ์ เอาไว้ในกรมศักดิ์
๑๐. โจทกเฉตโก	คักฟ้อง เอาไว้ในลักษณะรับฟ้อง

กาถาแสดงมูลคดีวิวาท ๒๕ ประการ

อินฺธฺยจ รณฺโณ ธนโอรหารัง	อธัมมทาสฺสชววิกตตภากัง
ปรัสส ทานัง กถมัง ปุเนว	ภตฺติกอักษปปฏิจารชุตตา
ภณฺเฑยฺจ เกษชาวิกยาวหารัง	เขตตาทีอารามวนาทีฐานัง
ทาสิงจ ทาสัง ปหรัญจ ขุงสา	ชาษัมปตักัสส วิบัติติเกทา
สังคามโทสาปิจ ราชทฺฐโ	ราชาณฺสงฺกาทีวิวาทปัตโต
ปรัมปสํ โยหปิจ อตฺตอาณัง	อิตฺยกาโร วิวิโซ ปเรตัง
ฐานาวิตฺติกัมมพลากรเณ	ปุตฺตาทีอาทาคนนาสเหว
เหตุปฺปิจจัมมธิการณังวา	อักษมาปนาชฺจ ธนุปนิกขา
อาถัพพณีกาปิจ ภณฺเฑยฺชัง	เตตาวกาลีกลณฺนีวีกา
บัจจุทธรันตัง ตู วีวาทมูลา	เอกฺกุนติงสาทีวาทาปี วุตฺตา
โปรากวีณา วรธัมมสตัตเตติ	

มูลคดีวิวาท ๒๕ ประการ

ที่แปลไว้ในกฎหมาย เทียบด้วยกฎหมายกรุงเก่า เป็นดังนี้

๑. อินังธนัง	กัณฑ์	ได้แก่ลักษณะกัณฑ์
๒. รัญโญธนโจรหารัง	ฉ้อพระราชทรัพย์	เอาไว้ในลักษณะ
อาญาหลวง		
๓. อธัมมทาสยชวิภัตตภาถัง	มรคก	ได้แก่ลักษณะมรคก
๔. ปรัสสถานังกถณังเปฺนุ	ให้ปิ่น	เอาไว้ในลักษณะเบ็ดเสร็จ
๕. ภคิกา	จ้างวาน	เอาไว้ในลักษณะเบ็ดเสร็จ
๖. อักขัปปฎิจารชุตตา	เล่นพนัน	เอาไว้ในลักษณะเบ็ดเสร็จ
๗. ภณทัณฺเฑจเกชชาวิกขัง	ชื้อขาย	เอาไว้ในลักษณะเบ็ดเสร็จ
๘. อวหารัง	โจรกรรม	ได้แก่ลักษณะโจร
๙. เขตตาทิฐานัง	ที่นา	เอาไว้ในลักษณะเบ็ดเสร็จ
๑๐. อารามวนาทิฐานัง	ที่สวน	เอาไว้ในลักษณะเบ็ดเสร็จ
๑๑. ทาสิงทาสัง	ทาส	ได้แก่ลักษณะทาส
๑๒. ปหรัญฺจขุงสา	คบคิดว่า	ได้แก่ลักษณะวิวาท
๑๓. ขาขัมปติกัสมวิปัตติเกทา	ผิวเมีย	ได้แก่ลักษณะผิวเมีย
๑๔. สังคามโทสา	สงคราม	ได้แก่ลักษณะอาญาศึก
อยู่ในลักษณะชบดศึก
๑๕. ราชทุฏฺโฐ	ชบด	ได้แก่ลักษณะชบด อยู่ใน
ลักษณะชบดศึก
๑๖. ราชานัง	ละเมิดพระราชบัญญัติ	ได้แก่ลักษณะอาญาหลวง
๑๗. สุงกาทิวาบทปัตโต	อากรชนอนตลาค	เอาไว้ในลักษณะอาญาหลวง
๑๘. ปรัมปสัโฮท	ข่มเหงท่าน	ได้แก่ลักษณะอาญาราชฎูร์
๑๙. อิตฺยกาโร	ที่กระหนาบคาบเกี่ยว	เอาไว้ในลักษณะเบ็ดเสร็จ

๒๐. ฐานาวิตถกัมมพลากร บุกรุก		เอาไว้ในลักษณะอาณาราชภูร
๒๑. ปุตตาทีอาทาคนาสเหว ลักพา		ได้แก่ลักษณะลักพา
๒๒. เหตุปฏิจจอริกรรมัง สาเหตุ		เอาไว้ในลักษณะเบ็ดเสร็จ
๒๓. อักขมาปนาชฺ	เกษียณอายุ	ได้แก่กรรมศักดิ์
๒๔. ธนูปนิกขา	ฝากทรัพย์	เอาไว้ในลักษณะเบ็ดเสร็จ
๒๕. อาถัพพนิกา	กระทำกฤตยาคม	เอาไว้ในลักษณะเบ็ดเสร็จ
๒๖. ภณฺทเทยยัง	เช่า	เอาไว้ในลักษณะเบ็ดเสร็จ
๒๗. ตาวกาลิกัง	ยืม	เอาไว้ในลักษณะเบ็ดเสร็จ
๒๘. กณฺวีภากัง	ปันหมู่ชา	ได้แก่มูลคดีวิวาท
๒๙. บัจจุทธรันตัง	อุทธรณ์	ได้แก่ลักษณะอุทธรณ์

กฎหมายกรุงเก่าอยู่นอกมาตีกานี้มีพระธรรมศาสตร์ เพราะเป็นต้น
มาตีกา ๑ กฎมนเทียรบาล ๑

ที่หนังสือพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระเอกาทศรถทรงตั้งพระ
ราชกำหนดกฎหมายพระอัยการ น่าเข้าใจว่าจะจัดประมวลกฎหมายเข้ามาติ
กาพระธรรมศาสตร์อย่างว่ามานี้เอง แต่เมื่อข้าพเจ้าไปกราบทูลหาหรือสมเด็จพระ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส มีรับสั่งว่า คาทาที่ปรากฏ
ในกฎหมายไทย ตั้งแต่กำหนดการจนพระธรรมศาสตร์สำนวนภาษามคร
วิปลาตไม่เรียบร้อย คล้ายกับคாதาคำนัมสการในหนังสือไตรภูมิพระร่วง
เกือบจะสันนิษฐานว่าผู้แต่งเป็นคนเดียวกันได้ดังนี้

ทางภาษาในหนังสือเป็นหลักสำหรับวินิจฉัยเวลาและประเภทที่แต่ง
หนังสืออยู่อย่าง ๑ ซึ่งจะไม่นำพาไม่ได้ เมื่อปรากฏว่ามีคาทาซึ่งแต่งครั้ง
สุโขทัย (คือคாதานัมสการในหนังสือไตรภูมิพระร่วง) แห่ง ๑ และคาทา

ในพระธรรมศาสตร์กฎหมายไทยอีกแห่ง ๑ เป็นสำนวนเดียวกัน ถ้าเชื่อว่า
กาตาไตรภูมิพระร่วงแต่งครั้งสุโขทัย ก็จะเชื่อว่ากาตาพระธรรมศาสตร์ไทย
แต่งครั้งสมเด็จพระเอกาทศธรรมไม่ได้ตัวเอง เพราะห่างกันหลายร้อยปีนัก
จะว่าได้พระธรรมศาสตร์ฉบับรามัญเข้ามา แต่งครั้งสุโขทัยแต่งกาตาพระ
ธรรมศาสตร์ไทยขึ้นคราว ๆ เดียวกัน จัดกฎหมายเข้าเป็นหมวดหมู่ตาม
พระธรรมศาสตร์อย่างกล่าวมาแล้วแต่ครั้งสุโขทัย ส่วนข้างภาษาไทยใน
กฎหมายก็เห็นได้ว่าโดยมากเป็นของแต่งใหม่เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราช-
ธานี เป็นข้อขัดข้องแก่การที่จะตัดสินอยู่ มีทางที่จะสันนิษฐานอีกอย่าง ๑
คือ กาตากำนมัสการเรื่องไตรภูมิพระร่วงนั้น ของเดิมภาษามคธจะไม่มี
จะเพิ่มมาแต่งขึ้นใหม่ในครั้งกรุงเก่า ถ้าเช่นนั้นความสันนิษฐานที่ว่าเพิ่งจัด
กฎหมายเข้าหมวดพระธรรมศาสตร์ เมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศธรรม
พอจะเป็นได้ การสอบกฎหมายทางที่เนื่องด้วยพงศาวดารคงอธิบายมานี้
แสดงโดยอัคนิมิตติของข้าพเจ้า อาจจะผิดจะพลาดได้ ถ้าผิดพลาดไป
ข้าพเจ้าขออภัยแก่ท่านผู้อ่าน

กรุงศรีอยุธยาแต่งข้าราชการให้นำเครื่อง สักการไปบูชาพระมาลี เมืองหงสาวดี

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑ เรื่องพระมาลีเจดีย์ หน้า ๔๕

พระยาเชียงใหม่เข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ว่ายังมีพระ
อาจารย์พระองค์หนึ่ง มาถวายพระพรว่า สมเด็จพระพุทธเจ้ายังทรงพระ

ทรมานอยู่นั้น เสด็จพระราชดำเนินไปสู่ลังกาทวีป เป็นเหตุด้วยพระภิกษุ
 ๒ องค์วิวาทกัน สมเด็จพระพุทธเจ้าเสด็จออกจากเมืองลังกาทวีปมาสู่
 พระเชตุพนเมืองสาวัตถี จึงตรัสพระธรรมเทศนาแก่พระอานนท์ว่า สืบไป
 เมื่อหน้า เมืองสาวัตถีจะกลายเป็นเมืองหงสาวดี เหตุว่าจะมีกษัตริย์องค์
 หนึ่งทรงพระนามชื่อว่า พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช จะสร้างพระมาลีเจดีย์
 องค์หนึ่งในกลางพระนคร และพระมหากษัตริย์นั้นมีศรัทธายิ่งนัก ให้เปิด
 ประตูเมืองทั้งสี่ทิศ ให้คนเข้า ๒ ประตู ออก ๒ ประตู จึงพระเจ้าศรีธรรมมา
 โคกราชตรัสสั่งชาวพระคลังให้เอาทองคำมากองไว้ในพระนคร ถ้าคนเข้า
 ไปช่วยทำพระมาลีเจดีย์นั้น ก็ให้รับเอาทองคำคำสิ่งหนึ่งก่อนจึงให้ช่วยทำ
 การ และทุกวันนี้ยังปรากฏมีอยู่ และพระมาลีเจดีย์นั้นอยู่ที่คฤศุคร พระ
 เจ้ากรุงศรีอยุธยา ครั้นแจ้งประเพณีเหตุแล้วก็มีพระทัยยินดีนัก จุลศักราช
 ๕๑๓ ปีชวศ ทวีศก จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งขุนการเวก และพระยา
 ศรีธรรมราชา ภูคาชราชวัตรเมืองอินทร์ ภูคาชกินเมืองพรหม ยกกระบัต
 นายเพ็ญกำจาย นายชำนาญองครักษ์ นายหาญใจเพชร นายเค็จสงคราม
 ข้าหลวง ๘ นายกับไพร่ ๕๐๐ คนเอาเครื่องบูชาขึ้นไปถวายพระมาลีเจดีย์
 และข้าหลวงขุนการเวกยกออกจากกรุงแต่ ณ วันพฤหัสบดี เดือนอ้าย ขึ้น
 ๑๑ ค่ำ ไปทางสุพรรณบุรี ไปถึงบ้านชะบา ยกแต่บ้านชะบาไปถึงเมือง
 พระยาเจ็ดตน ยกจากเมืองพระยาเจ็ดตนไปถึงบ้านวังงาม ยกจากบ้านวัง
 งามไปค่านทราง ยกจากค่านทรางไปถึงเจ้าบุ๋หิน ยกแต่เจ้าบุ๋หินไปจากแม่น้ำ
 ชุมเกรียวนั้น มีพระพุทธไสยาสน์องค์หนึ่งของสัมฤทธิ์พระองค์ยาว ๕ เส้น
 ขุนการเวกและข้าหลวงทั้งปวงก็ชวนกันเข้าไปนมัสการ จึงตั้งสัจจาธิษฐาน
 ว่า ขอเคชะพระบารมีพระพุทธไสยาสน์ให้ข้าพเจ้าทั้งปวงนี้ไปถึง ไถ้นมัส
 การพระมาลีเจดีย์ในเมืองหงสาวดีสำเร็จความปรารถนานั้นเถิด ข้าหลวงทั้ง

ปวงกราบถวายบังคมนมัสการ ก็ลาออกจากแม่น้ำชุมเกรียวก็ไปถึงเขาฝรั่ง
ยางหิน ไปถึงตำบลเขาหลวงพอสิ้นแค้นกรุงศรีอยุธยา ไปถึงค่านท่งเขา
หลวงสิ้นเขตแดนนับได้ ๓๘ วัน ครั้นแล้วจึงตั้งสัจจาธิษฐานอีกครั้งหนึ่ง
ยกออกจากที่ ขุนการเวกกับข้าหลวงทั้งปวง จึงตั้งนมัสการพระศรีรัตน-
ตรัย แล้วก็ยกไปหากระยะบ้านไม่มีผู้คนเดินเลย บ่ายหน้าต่อทิศอุดร เป็น
ป่าใหญ่เดินไปไม่ต้องแตก เป็นทุ่งอยู่กลาง เป็นป่าละเมาะ คนทั้งปวงสิ้น
อาหาร กินแต่ผลไม้เป็นอาหารสิ้นหนทาง ๓๐ วัน จึงเข้าเมืองหงสาวดี มี
ค่านบ้านพราหมณ์รายไปบ้าง ขุนการเวกกับข้าหลวงทั้งปวงเดินต่อ ๆ กัน
ไป สิ้นหนทางนั้น ๓๐ วัน จึงถึงเมืองหงสาวดีนั้น ก็เข้ากันสิ้นทาง ๒
เดือนกับ ๒๑ วัน จึงเข้าเมืองหงสาวดี ขุนการเวกกับพระยาศรีธรรมราชา
ข้าหลวงทั้งปวงพากันเข้าไปในพระอาราม พบปะชาวรูปหนึ่ง ขุนการเวก
จึงถามปะขาวว่า อารามนี้ท่านผู้ใดเป็นใหญ่ ปะขาวบอกว่าพระสังฆราชา
ขุนการเวกและข้าหลวงทั้งปวงจึงเข้าไปนมัสการพระสังฆราชา ๆ จึงซักไซ้
ไต่ถามว่า อุบาสกทั้งปวงนี้มาแต่สถานที่ไหนหรือ ขุนการเวกกราบทูลพระ-
สังฆราชาว่า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงนี้ เป็นข้าทูลละอองสมเด็จพระพุทธ-
เจ้าอยู่หัวกรุงศรีอยุธยา ๆ มีพระกมลเหตุยเลื่อมใสศรัทธาในพระมาลีเจดีย์
ยิ่งนัก จึงตรัสใช้ให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงนี้ คุมเอาเครื่องสักการบูชาพอ
สมควรขึ้นมานมัสการพระมาลีเจดีย์นั้น พระสังฆราชาปราศรัยว่า อาตม-
ภาพขออนุโมทนา ด้วยพระราชทรัพย์แห่งพระองค์นั้นเกิด วันนี้นำไป
อยู่สำนักให้สบายก่อนเถิด ต่อพวกรุ่นนี้จะให้ปะขาวนำไปนมัสการตามความ
ปรารถนา

ครั้นรุ่งเช้า พระสังฆราชาให้ปะขาวนำข้าหลวงทั้งปวงเข้าไปใน
อาราม ทำประทักษิณพระระเบียงนั้นได้รอบหนึ่ง และพระระเบียงนั้นเป็น

สี่เหลี่ยมจัตุรัส ขุนการเวกจึงให้นายน้อยหาญใจเพชรวัดพระระเบียงข้าง
หนึ่ง แต่ยาวได้ ๒๐ เส้น ชื่อพระระเบียงยาว ๒ เส้น ๑๐ วา มีพระพุทธรูป
ปรายรอบหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ทั้งสี่ เป็นพระพุทธรูปสูง ๑๐ วา เสา
พระระเบียงแปดเหลี่ยม แต่ละเหลี่ยมนี้วัดได้ ๔ ศอก สูงถึงท้องซื่อวัดได้
๒๐ วา ก่ออิฐกระชับรั้วแล้วถือปูน หุ้มด้วยทองแดงหนา ๓ นิ้ว และที่
แปดลอน ระแนง ระเบียงทำด้วยไม้แก่น พื้นพระระเบียงคากด้วยดีบุก
หน้า ๑๒ นิ้ว ขุนการเวกและข้าหลวงทั้งปวงก็เข้านมัสการในพระระเบียง
พอเพล่าพลบค่ำ ก็ชวนกันกลับมากินอยู่

ครั้นเพลารุ่งเช้า พระสังฆราชาให้ปะชานำขุนการเวกและข้าหลวง
ทั้งปวง ขึ้นไปนมัสการพระมาลีเจดีย์ คือองค์พระมาลีเจดีย์ธาตุ ขุนการเวก
และข้าหลวงทั้งปวงก็เข้าไปถึงตีนบันไดใต้พระมหาธาตุ นายหาญใจเพชร
วัดฐานพระมาลีเจดีย์นั้น ก้านหนึ่งยาว ๓๔ เส้น ๕ วา ทั้งสี่ก้านยาว ๑๔๑
เส้น บันไดขึ้นพระมาลีเจดีย์นั้นทำด้วยทองแดง ตั้งลงกับอิฐ แม่บันได
รอบใหญ่ ๔ กำถึง ลูกบันไดใหญ่รอบ ๓ กำ ปะชานำขุนการเวกข้าหลวง
ทั้งปวง ขึ้นไปบูชาพระมหาธาตุนั้น กว้าง ๒ เส้น สูงได้ ๕ เส้น มีหงส์
ทองคำ ๔ ตัว เข้าประชุมกันเป็นแท่นรอง พระพุทธรูปบนหลังหงส์ ๒๐๐
องค์ แต่ละวันทองคำทั้งแท่ง สูง ๒ ศอก และข้อเท้าหงส์นั้นใหญ่รอบ ๑๑
กำ ตัวหงส์นั้นสูง ๑๖ ศอก ทำด้วยทองคำทั้งแท่ง และองค์พระมหาธาตุ
แผ่นทองคำเป็นแผ่นอิฐ หนานั้น ๓ นิ้ว กว้าง ๓ ศอก ยาว ๕ ศอก ทองคำ
หุ้มองค์พระมหาธาตุขึ้นไปจนถึงยอด แล้วเอาลวดทองแดงร้อยหูกกันเข้า
เอาสายโซ่คล้องเข้าเป็นตาข่ายหุ้มรั้วข้างหน่วงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง และยอด
พระมาลีเจดีย์มีลูกแก้วใหญ่ได้ ๕ อ้อมมีขนิมบุรุษ ขุนการเวกและข้าหลวง
ทั้งปวงขึ้นแต่เชิงบันไดนั้นแต่เข้า ขึ้นไปถึงประตูพระมาลีเจดีย์ พอเพล่า

เที่ยงก็ได้นมัสการ แล้วกลับมาถึงเชิงบันไดก็พอกำ พ้นพระมาลีเจดีย์ซึ่ง
รองหงส์เหยียบอยู่นั้น ตกด้วยแผ่นเงินหนา ๓ นิ้ว กว้าง ๓ ศอก เป็น
สี่เหลี่ยม ประชาชนบอกข้าหลวงว่า เหล็กกระดุกพระมาลีเจดีย์ที่ร้อยลูกแก้ว
นั้นใหญ่รอบ ๑๑ กำ ขุนการเวกจึงถามว่า พระมาลีเจดีย์ใหญ่นักหนาจะ
นี่ คือ ท่านผู้ใดสร้าง ประชาชนจึงบอกว่า พระพุทธศักราช ๒๑๑ ปี ยังมี
พระมหากษัตริย์องค์หนึ่งทรงพระนามชื่อว่า พระเจ้าศรีธรรมโศกราช สร้าง
พระมาลีเจดีย์ไว้ นั้น ให้เปิดประตูเมืองทั้งสี่ทิศ ให้คนเข้า ๒ ประตู ให้
ออก ๒ ประตู เอาทองคำไว้ ถ้าผู้ใดรับเอาทองคำคำสิ่งหนึ่งแล้ว จึงให้
ผู้นั้นเข้าไปทำการ ถ้าผู้ใดมิได้รับเอาทองคำคำสิ่งหนึ่งนั้น ก็มีได้ให้เข้าไป
ทำการเลย ทำการพระมาลีเจดีย์นั้น แท้คนตกตายทำบัญชีไว้ได้ถึง ๔ โกฎิ
และคนตายครั้งนั้น พระอัครलगดาจารย์เจ้าผู้รู้วิเศษเห็นว่า ได้ไปสวรรค์ทั้งสิ้น
และขุนการเวกจึงถามประชาชนว่า เมื่อก่อนนั้นก่อด้วยอิฐหรือ ๆ ศิลา ประชา
ชนบอกว่าก่อด้วยอิฐ จึงนำขุนการเวกไปคูอิฐที่เหลือนั้นสัก ๑๐๐ แผ่น ขุน
การเวกก็ให้วัดแผ่นอิฐนั้นหน้า ๔ ศอก ๖ นิ้ว โดยกว้าง ๕ ศอก โดยยาว
๕ วา ๒ ศอก ขุนการเวกจึงถามประชาชนว่าในเมืองหงสาวดีนี้ยังมีสิ่งใด
ประหลาดอยู่บ้าง ประชาชนจึงนำขุนการเวกกับข้าหลวงทั้งปวงไปคูบ่อน้ำมัน
ดิน น้ำมันงา ขุนการเวกจึงให้วัดบ่อน้ำมันดินนั้น โดยยาวเส้นหนึ่งกับ ๕ วา
จตุรัสทั้งสองบ่อ ขุนการเวกจึงถามว่าผู้ใดทำได้ ประชาชนบอกว่าน้ำมันดิน
นั้น ทำมหาพรหมประดิษฐานไว้สำหรับพระภิกษุสามเณรประชาชนางชี
ทั้งปวง ให้เป็นยาทาแก้เมื่อยขบ แก้เจ็บหลัง กับแก้คันมีทระเย็บเหงา
ทวนอน แล้วก็ให้ทานสัตว์ทั้งหลายกินแก้โรคต่าง ๆ มีเรี่ยวแรงทำการได้
สะดวก และบ่อน้ำมันงานั้น พระอินทราชาธิราชใช้ให้พระเวศุกรมเทว
บุตรลงมาประดิษฐานไว้ให้พระสงฆ์ตามคฤหานังสือและบูชาพระพุทธรูปกันตรัย

เจ้า และให้ทาสตัวทั้งหลาย ตามแต่ผู้ใดจะปรารถนา ชุนการเวกและ
 ข้าหลวงทั้งปวงก็กลับมาหาพระสังฆราชา ๆ ว่าพรุ่งนี้จะให้ประชาชนนำไป
 นมัสการพระเชตุพนมหาวิหาร ข้าหลวงทั้งปวงก็กลับมาที่อยู่ กรันเพล
 รุ่งเช้า ประชาชนนำชุนการเวกและข้าหลวงทั้งปวงไปที่พระเชตุพนมหาวิหาร
 และบันไดนั้น ชุนการเวกให้วัดบันได ก่ออิฐโดยกว้างได้ ๑๗ เส้น กับ
 ๑๐ วา แต่เชิงบันไดขึ้นไปบนถนน ๑๕ เส้น ถนนยาวได้ ๑๗ เส้นกับ
 ๑๐ วา ประชาชนพากันเข้าไปในพระเชตุพนชั้นใน กว้าง ๓๐ เส้นกับ ๑๐ วา
 เสาก่อด้วยอิฐเป็น ๘ เหลี่ยม วัดทุกแต่เหลี่ยมหนึ่งได้ ๗ วา แต่ประตู
 พระเชตุพนเข้าไปจนถึงพระอาสนบัลลังก์ที่ตรัสพระธรรมเทศนา วัดได้
 ๓๗ เส้นกับ ๑๐ วา ด้านแปะพระเชตุพนยาวได้ ๗๕ เส้น เสาสองถึงซื่อวัดได้
 ๑ เส้น ๑๐ วา พระรัตนบัลลังก์อยู่หว่างกลางห้องหนึ่งนั้น พื้นบนคาก
 ด้วยทองคำหนา ๓ นิ้ว มีพื้นลดลงมาอีกห้องหนึ่งคากด้วยนากหนา ๓ นิ้ว
 มีพื้นลดลงมาอีกชั้นหนึ่งคากด้วยเงินหนา ๓ นิ้ว รอบรัตนบัลลังก์ทั้งสี่ด้าน
 ที่อาสนะพระสงฆ์กว้าง ๓ เส้น พื้นนั้นคากด้วยเงินหนา ๓ นิ้ว ที่พื้นบริษั
 ษันั้นคากด้วยดีบุกหนา ๕ นิ้ว นับเสาศระเชตุพนได้ ๓๐๐๐ เสาศ มีกำแพง
 แก้วรอบพระเชตุพน สูง ๑๐ วา ชุนการเวกจึงถามประชาชนว่า พระเชตุพน
 นี้ท่านผู้ใดสร้าง ประชาชนบอกว่า อนาคตภิตติกมหาเศรษฐี สร้างถวายแด่
 สมเด็จพระพุทธเจ้า ที่อันนี้เป็นที่สวนเจ้าเชต จึงให้ชื่อพระเชตุพนมหาวิหาร
 ตามนามพระราชาผู้เจ้าของสวน มหาเศรษฐีสร้างสิ้นทรัพย์ถึง ๔๔ โกฏิ
 สร้างพระเชตุพนขึ้นจนสำเร็จ มหาเศรษฐีจ้างแต่คนในเรือนแห่งมหาเศรษฐี
 นั้นเองให้ทำการ จ้างทองคำเสมอคนละคำลึงทอง คนในเรือนมหาเศรษฐี
 นั้นนับได้ ๑๒ อโหสิณี มหาเศรษฐีนั้นอยู่กลางปราสาท ๗ ชั้น มีกำแพง
 แก้วสูง ๒ วา ชุนการเวกจึงถามประชาชนว่า เมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าตรัส

พระธรรมเทศนานั้น พระสงฆ์และบริษัทนั่งเต็มพระเชตุพนหรือมิได้
ปะขาวบอกว่า เมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าศรีสพระธรรมเทศนานั้น พระสงฆ์
และบริษัทเต็มออกไปจนกำแพงแก้วแล้วยังมิพอ บริษัทยังเหลืออยู่นั้นก็
เป็นอันมาก ปะขาวกับขุนการเวกและคนทั้งปวงก็กลับมา ขุนการเวกให้
วัดทางแต่พระเชตุพนมาถึงพระมาลีเจดีย์เป็นทาง ๒๕ เส้น ก็พากันนมัส
การพระสังฆราชา ๆ ก็ปราศรัยว่า อุบาสกไปนมัสการพระเชตุพน เห็น
สนุกที่อยู่หรือ ขุนการเวกกับข้าหลวงทั้งปวง จึงกราบทูลว่าข้าพระพุทธเจ้า
ทั้งปวงได้มาพบมาเห็นทั้งนี้ก็เป็นบุญลาภแก่ข้าพระพุทธเจ้าหนักหนา ได้มา
นมัสการบูชาเกิดความยินดีหาที่สุดมิได้ พระสังฆราชาจึงสั่งให้ปะขาวนำ
ไปดูระฆังทองหล่อหนา ๑๑ นิ้ว ปากกว้าง ๕ วา ๒ ศอก สูง ๑๑ วา
ไม้กระฆังใหญ่รอบ ๓ กำ ยาว ๓ วา โรงระฆังสูง ๑๕ วา เสาไม้แก่น
ข้าหลวงทั้งปวงก็กลับมานมัสการพระสังฆราชา ขุนการเวกจึงถามว่า
พระสงฆ์เจ้ามีสักการะอะไร เป็นพระสงฆ์มากน้อยสักเท่าใด พระสังฆราชา
จึงบอกว่า พระสงฆ์มีแต่อาวาสเดียวเท่านั้น มีบัญญัติมีพระพรหมเป็น
พระสงฆ์ ๒๐๐,๐๐๐ กับ ๓ พระองค์ พระสังฆราชาจึงถามขุนการเวกว่า
พระสงฆ์เจ้ากรุงศรีอยุธยา นั้น ผ้าอันใดเป็นผ้าพระสมณะสำรวม ขุนการเวก
กราบทูลว่า พระสงฆ์ในกรุงศรีอยุธยา ฝ่ายคันถธุระ ทรงผ้ารัดอกัมพล
แดง ฝ่ายวิปัสสนาย่อมทรงเหลือง พระสังฆราชาทูลว่า ทรงผ้ารัดอกัมพล
แดงนั้น ได้ชื่อว่าพระพุทธรูปไนโรธแท้จริง และพระสังฆราชาว่า ในเมือง
หงสาวดีนั้นทรงผ้าแดงทั้งสิ้น พระสังฆราชาจึงเขียนอักษรสั่งให้ขุนการเวก
นั้นตัวหนึ่ง ถ้าจะว่าเป็นอักษรขอมเรียกว่า ตี ว่าตามอักษรไทยเรียกตาม
ตัวว่า เลข ๘ ก็พิเคราะห์โดยธงชัย ก็ได้ทั้งตามตัวนั้นแล เลข ๘ ตัวนั้น
ได้แก่เมืองหงสาวดี ตี นั้นได้แก่เมืองลังกาทวีป ตะ นั้นได้แก่กรุงศรีอยุธยา

เหตุว่าเป็นเมืองท่าหน้า ท่ากว่าเมืองเชียงใหม่ ๑๕๐ เส้น พระสังฆราชาจึง
เขียนเป็นบาติแปลตักทวิเคราะห์เป็นคำไทยส่งให้ขุนการเวกเอาลงไปถวาย
สมเด็จพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาโพ้นเถลิง · ขุนการเวกกับข้าหลวงทั้งปวงอยู่ได้
ประมาณ ๒๕ วัน และคนซึ่งไปด้วย ๕๐๐ นั้น ที่ประมาณไม่ตั้งอยู่ในศีล กล่าว
มุสตาทำปาณาติบาตตายเสียที่ตามระยะทาง ๓๐๐ คน ที่เห็นสบายสนุกนั้นก็
ลาบวชอยู่ ณ เมืองหงสาวดี ๕๐ คน ขุนการเวก พระยารัชมราชา ข้าหลวง
๘ นาย กับไพร่ ๑๕๐ ก็กราบลาพระสังฆราชากลับคืนมายังกรุงศรีอยุธยา
ครั้นถึงแล้วก็เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้วก็กราบทูลแจ้งประเพณีเหตุ
ซึ่งพระสังฆราชาจดหมายส่งมานั้น ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายหนังสือ
พระสังฆราชานั้น พระเจ้าอยู่หัวมีพระทัยปรีดาภิรมย์ทรงหาช่าง
พระกรุณาตรัสถามข้าหลวงทั้งปวงต่าง ๆ แล้วพระราชทานรางวัลต่าง ๆ
ตามควร ขุนการเวก พระยารัชมราชา ภูคาชวักเมืองอินทร์ ภูคาชกิน
เมืองพรหม นายเพ็ญกำจาย นายชำนาญองครักษ์ นายหาญใจเพชร
นายเค็จสงคราม กับไพร่ ๑๕๐ คน บรรดามาด้วยกันทั้งสิ้นนั้น ก็กราบ
ถวายบังคมลาบวช ทรงพระกรุณาโปรดให้บรรพชาตามเลื่อมใสศรัทธา

พระยาเกียรติ พระยาพระรามสวามิภักดิ์

ในรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ หน้า ๒๓๓

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีนั้น มิได้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม คำว่า
พระนเรศวรประกอบไปด้วยปัญญาหลักแหลมลึกซึ้ง ทั้งการสงครามก็อง-

อาจกล้าหาญ นานไปเห็นจะเป็นเสียหนามศักรต่อเมืองหงสาวดีเป็นมั่นคง
จำจะคิดเทครัวอพยพหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง มาไว้เป็นกำลังในเมือง
หงสาวดี การศึกพระนเรศวรก็จะถอยกำลังลง ครั้นตำริแล้ว จึงทรงให้
นันทสูกับราชสังครำถือพล ๑๐,๐๐๐ ไปตั้งยังฉางอยู่ ณ เมืองกำแพงเพชร
นันทสูกับราชสังครำก็ยกไปตั้งทำการอยู่ ณ เมืองกำแพงเพชรตามรับสั่ง
ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีก็คิดเป็นอุบายให้มีศุภอักษรไปถึงพระนเรศวรว่า บัดนี้
กรุงรัตนบุรีอังวะเป็นขอบเขตเมืองต่อพระนครหงสาวดี ให้เชิญพระนเรศวร
ยกมาช่วยการสงครามที่กรุงรัตนบุรีอังวะ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าแจ้ง
ดังนั้นสำคัญว่าจริง ก็เสด็จลงไปทูลลาสมเด็จพระราชบิดา สมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวก็บัญชาตาม สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็กราบถวายบังคมลาขึ้นมา
ยังเมืองพิษณุโลก จึงกำหนดให้ตรวจเตรียมพลณกรรจ์ลำเครื่องแสนหนึ่ง
ช้างเครื่อง ๘๐๐ ม้า ๑,๕๐๐ ไว้ให้พร้อม ณ วันอาทิตย์ เดือน ๓ แรม
๖ ค่ำ ปีฉลู สัปตศก (พ.ศ. ๒๑๐๘) เพลา ๑๑ ทุ้ม ๔ บาท ประกอบ
ด้วยเพชรฤกษ์ เสด็จทรงพระคชาธาร พร้อมด้วยพยุหแสนยากร ทอด
พระเนตรเห็นพระสารีริกบรมธาตุเสด็จปาฏิหาริย์แต่บุรพทิศ ผ่านพระ
คชาธารไปโดยปัจฉิมทิศ เท้าผลมะพร้าวปอกแล้ว จึงเสด็จยาตราทัพออก
ไปโดยประตูชัยแสน ไปถึงตำบลวัดยม ท้ายเมืองกำแพงเพชรเวลาบ่าย
๕ โมง เกิดวาทพายุฝนตกท่าใหญ่ แผ่นดินไหวเป็นอัศจรรย์ ครั้นรุ่งขึ้น
ก็ยกทัพหลวงเสด็จไปถึงเมืองกำแพงเพชร ตั้งประทับแรมอยู่ตำบลหนอง
ปลิง ๓ เว้น แล้วก็ยกไปโดยทางเชียงทองกุมตเหมาะ

[หน้า ๒๓๔]

ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า เสด็จยกพยุหแสนยากรไปถึงเมือง
แครง ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๑ ค่ำ ขณะนั้นรู้ข่าวไปถึงชักแซก

ยอถ่าง เจ้าเมืองแครง ให้ปลัดเมืองออกมาทูลว่า ขอเชิญเสด็จพักพล
อยู่แต่นอกเมืองแครงก่อน สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ก็ให้พักพลอยู่ใกล้
อารามพระมหาเถรคันฉ่อง แล้วตรัสให้ข่าวขึ้นไปถึงพระเจ้าหงสาวดีว่า
ยกทัพมาถึงเมืองแครงแล้ว พระเจ้าหงสาวดีทราบดังนั้น มีความยินดีว่า
ครั้งนี้สมควรศึกแล้ว จึงให้จัดกองทัพหนึ่งออกไปข่มไว้ต่อทางพระ
นเรศวรจะขึ้นมาขึ้น ไกลเมืองหงสาวดีวันหนึ่ง แล้วตรัสให้พระยาเกียรติ
พระยาพระรามลงไปรับ ถ้าพระนเรศวรยกกองทัพขึ้นมาถึงแล้ว เราจะยกทัพ
หลวงออกตีหน้า ให้พระยาเกียรติพระยาพระราม เอากองทัพทั้งนี้ตี
กระหนาบหลัง จับเอาพระนเรศวรประหารชีวิตเสียให้จงได้ เมืองหงสาวดี
จึงจะเป็นอิสรภาพไพศาลกว่านครทั้งปวง พระยาพระราม พระยาเกียรติ
กราบบดาบังคมลาไปเมืองแครง ก็ทูลสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าว่า
พระเจ้าหงสาวดีให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งสองนี้มารับเสด็จขึ้นไป ทูลเท่าดังนั้น
แล้วก็ถวายบังคมลาไปนมัสการพระมหาเถรคันฉ่องผู้เป็นอาจารย์ แจ้งความ
ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีคิดทำการทั้งปวงนั้น ให้พระมหาเถรคันฉ่องฟังทุก
ประการ พระมหาเถรคันฉ่องแจ้งดังนั้น มีใจกรุณาแก่สมเด็จพระนเรศวร
เป็นเจ้า เพื่อว่าหาความผิดมิได้ อนึ่งด้วยพระราชกฤษฎาภินิหารบารมี
สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า จะได้บำรุงพระบวรพุทธศาสนา อาณา
ประชาราษฎร์ ให้ถาวรรวัฒนาการสืบไป ครั้นเพลาค่ำก็พาพระยาพระราม
พระยาเกียรติเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า แล้วถวายพระพรว่า
พระยาพระราม พระยาเกียรตินี้ เป็นสานุศิษย์รูปมาบอกว่า พระเจ้า
หงสาวดีคิดประทุษร้ายต่อพระองค์ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าแจ้งดังนั้น
ก็ตรัสถามพระยาพระราม พระยาเกียรติ ว่าเหตุผลประการใดพระเจ้า
หงสาวดีจึงคิดจะทำร้ายเรา พระยาพระราม พระยาเกียรติ ก็กราบทูล

ตามความซึ่งพระเจ้าหงสาวดีคิดและสั่งนั้นถวายทุกประการ สมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้าได้ทรงทราบก็น้อยพระทัย ก็ดามาตแก่พระเจ้าหงสาวดี
จึงตรัสแก่พระมหาเถรคันฉ่องว่า ซึ่งพระผู้เป็นเจ้าเมตตาบอกเหตุการณ์
แก่ข้าพเจ้าทั้งนี้ พระคุณนั้นหาที่สุดมิได้ อันพระผู้เป็นเจ้าจะอยู่ในเมือง
มอญนี้ พระเจ้าหงสาวดีแจ้ง อันตรายก็จะมีเป็นมั่นคง ข้าพเจ้าจะนำ
พระผู้เป็นเจ้ากับพระยาเกียรติ พระยาพระราม และญาติโยมทั้งปวงลงไป
อยู่ ณ กรุงพระมหานครศรีอยุธยา จะได้กระทำการปฏิการสนองคุณพระผู้เป็น
เจ้า และปลุกเลี้ยงพระยาเกียรติ พระยาพระรามด้วย พระมหาเถรกับ
พระยาทั้งสองก็ยินยอมพร้อมโดยพระราชบริหาร สมเด็จพระนเรศวรเป็น
เจ้า ก็ตรัสแก่มุขมาตยาโยธาหาญทั้งปวงว่า เราหาความผิดมิได้ ซึ่งพระ-
เจ้าหงสาวดีคิดร้ายต่อเราก่อนนั้น อันแผ่นดินพระมหานครศรีอยุธยา กับ
แผ่นดินหงสาวดีขาดจากทางพระราชไมตรีกัน เพราะเป็นอกุศลกรรมนิยม
สำหรับที่จะให้สมณพราหมณาประชาราษฎร ได้ความเดือดร้อน แล้ว
พระหัตถ์ก็ทรงพระสุวรรณภิงคาร หลังอุทกธาราลงเหนือพื้นพสุธาตล จึง
ออกพระโอษฐ์ตรัสประกาศแก่เทพยเจ้าทั้งหลาย อันมีมหิทธิฤทธิ์และทิพ-
จักขุทิพโสท ซึ่งสถิตอยู่ทุกทิศานุทิศจงเป็นทิพพยาน ด้วยพระเจ้าหงสาวดี
มิได้ตั้งอยู่โดยคลองสุจริตมิตรภาพขัทยาประเพณี เสียสามัคคีธรรม
ประพฤติพาลทุจริต คิดจะทำอันตรายแก่เรา ตั้งแต่วันนี้ไป กรุงพระ
มหานครศรีอยุธยากับเมืองหงสาวดี มิได้เป็นปดพิเศวคฺจหนึ่งแต่ก่อน
ขาดจากกันตั้งแต่วันนี้ไปทราบเท่ากัลปาวสาน ครั้นมีพระราชบริหารประกาศ
เป็นฉันทภาควุฑุฑพระมหานครเสร็จแล้ว ก็มีพระราชโองการตรัสสั่งท้าว
พระยามุขมนตรีทั้งปวงว่า เราจะยกกลับไปพระนครครั้งนี้ จะพาพระ
มหาเถรคันฉ่องและญาติโยม กับ พระยาพระราม พระยาเกียรติไป แล้ว

จะดีกว่าครวรัวามัญเมืองรายทางไปด้วย ครั้น ๗ วันศุกร์ เดือน ๖ แรม
 ๓ ค่ำ เพลา ๑๑ หุ้ม ให้เอาพระคชาธารเข้าเทียบเกย ทอดพระเนตร
 เห็นพระสารีริกบรมธาตุ เสด็จปาฏิหาริย์แต่ปัจฉิมทิศ ผ่านพระคชาธาร
 ไปโดยบุรพทิศ จึงเสด็จพยุหยาตราท้อออกจากเมืองแครง พระมหาเถร
 กันฉ่อง พระยาพระราม พระยาเกียรติ และญาติโยมก็มาโดยเสด็จ ฝ่าย
 นายทัพนายกองทั้งปวง ก็แยกย้ายกันตีครวรัวค้อนครวรัวรายทางมาได้ประมาณ
 ๑๐,๐๐๐ เศษ ครั้นถึงฝั่งแม่น้ำสะโตง ก็ให้เที่ยวเก็บเรือหาไม้ผูกฟุ้งแพแรง
 ข้ามครอบครวรัวพลช้างม้าถึงฟากต้นแล้ว ก็ให้เผาเรือทำลายแพเสีย พอ
 พระเจ้าหงสาวดีแจ้ง ก็ให้พระมหาอุปราชาดิถีพล ๑๐๐,๐๐๐ สุระกำมา
 เป็นกองหน้า ตามมาถึงแม่น้ำสะโตงฟากหนึ่ง สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
 ทอดพระเนตรเห็นดังนั้น ก็ให้นายทัพนายกองนำพระมหาเถรกันฉ่อง กับ
 ครอบครวรัวแยกไปก่อน แต่พระองค์กับทหารจำลอง ๑๕,๐๐๐ นั้นรออยู่
 ริมฝั่ง จึงทอดพระเนตรไปเห็นสุระกำมากองหน้า ใส่เสื้อแดงยืนข้างอยู่
 ริมฝั่ง ครั้นให้ทหารเอาปืนหามแล่นและนกสับคาบชุกยิงระคมไป ทหาร
 ก็ยิงระคมไปเป็นอันมากก็มีได้ถึง จึงสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็ทรงพระ
 แสงปืนนกสับ ยาว ๔ คืบ ยิ่งไปต้องสุระกำมาตายตกจากคอช้าง รัพล
 มอญทั้งนั้นเห็นอัศจรรย์ ด้วยแม่น้ำนั้นกว้างเหลือกำลังปืน กลัวพระเดช
 เกษานุภาพ และพระมหาอุปราชามีอาจจะตามมา ก็เลิกทัพกลับไป สมเด็จพระ
 นเรศวรเป็นเจ้าก็เสด็จยกมาโดยทางเมืองกาญจนบุรี ครั้นถึงพระนคร
 ศรีอยุธยา ก็กราบทูลสรวายเรื่องยุบลคติทั้งปวง ถวายให้ทราบทุกประการ
 สมเด็จพระราชบิดาแจ้งดังนั้น ก็ตรัสว่าเรามีได้มีสิ่งผิด พระเจ้าหงสาวดี
 มิได้ทั้งอยู่ในคลองธรรม เสียสัตยานุสัยประพฤติพาลทุจริต อิศสาจาร
 เป็นวิสมโลกต่อเราดังนี้ ก็เพราะผลวิบากแห่งสัตว์ เป็นสำหรับกาลกัลยาณ

ตั้งแต่นั้นไปมอญกับไทยจะเป็นปรปักษ์แก่กัน สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
ก็กราบทูลว่า ถึงมาตราว่าพระเจ้าหงสาวดีจะยกพยุหแสนยากรมาสักเท่า
ใด ๆ ก็มีไต่กรง ข้าพเจ้ามีแต่ชีวิตจะสนองพระคุณมิให้เคืองฝ่าพระบาท
สมเด็จพระราชบิดากับสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า คำริการกันเสร็จแล้ว
จึงโปรดให้พระมหาเถรคันฉ่อง อยู่วัดพระมหาธาตุ เป็นสมเด็จพระอริย-
วงศญาณปริยัติวรา สังฆราชาธิบดี ศรีสมณุตมาบิณายก ติปิฎกธวารจารย์
สฤทธชิตติสารสุนทร มหาคณฤศร อุครวามคณสังฆารามคามวาสี สถิตอยู่ ณ
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร พระอารามหลวง ทรงถวายสัปทนกรรชิง
กานหาม กนหาม จันหั้นนิจกัทรเครื่องสมณบริขารต่าง ๆ และซึ่งสมเด็จพระ
พระวันรัตน์สังฆราชคามวาสีเดิม นั้น โปรดให้ว่าแต่คณะบิณฑิโตเป็นฝ่าย
ขวา และคณะคามวาสีซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ คณะ จำเดิมแต่นั้นมาจน
ทราบเท่าทุกวันนี้ ฝ่ายพระยาเกียรติ พระยาพระราม ก็พระราชทานเจียรทอง
แก่น้ำทอง กระบี่บังทอง เงินตรา เสื้อผ้าพรรณนุ่งห่ม และเครื่อง
อุปโภคบริโภคเป็นอันมาก และครอบครัวมอญซึ่งกวาดมานั้น ก็
พระราชทานให้พระยาพระราม พระยาเกียรติ ควบคุมว่ากล่าวทั่วย และ
พระยาพระราม พระยาเกียรติ นั้น ให้อยู่ตำบลบ้านขมิ้น วัดขุนแสน
ญาติโยมพระมหาเถรคันฉ่องนั้นให้อยู่ตำบลบ้านหลังวัดนก แล้วสมเด็จพระ
พระนเรศวรเป็นเจ้า กราบถวายบังคมลาขึ้นมายังเมืองพระพิษณุโลก เสด็จ
เข้าไปถวายนมัสการพระชินราช พระชินสีห์ จึงทรงพระราชอุทิศศรัทธา
เปลื้องเครื่องสุวรรณลงการชัตติยาภรณ์ออกกระทำสักการบูชา แล้วเสด็จ
ออกพร้อมทั่วยมูขมาตยมนตรี

เรื่องครึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นตัวประกันอยู่เมืองหงสาวดี

[เรื่องนี้ สมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงพระราชนิพนธ์ ต้นฉบับเป็นภาษาอังกฤษ พระราชทานแก่เซอร์ยอนเบาริงลงพิมพ์ในหนังสือ “พระราชอาณาจักรและราชภูมฝ่ายสยาม เล่ม ๑ หน้า ๖๓” เจ้าพระยาภาสकरวงศ์ (พร บุนนาค) แปลเป็นภาษาไทย เพื่อลงในหนังสือวชิรญาณ]

ด้วยเรื่องราวความสำคัญ หรือเหตุการณ์ที่เกิดเป็นสิ่งที่จริงแท้โบราณ แห่งพระบรมราชวงศ์ปัจจุบัน ซึ่งครอบคลุมกรุงสยามนี้ เราขอกล่าวตามที่เราได้ทราบเรื่องราวของพระชนกชนนี และบรรพบุรุษของเรา และวงศ์ตระกูลอื่นๆ ที่ตรงกันและถูกต้องกัน ซึ่งเราได้ค้นเคยมาแต่ก่อนนาน เมื่อท่านทั้งหลายยังมีชนมชีพหรือชีวิตอยู่นั้นได้เล่าสืบมา “ปฐมวงศ์ฝ่ายข้างบิดาของบรรพบุรุษของเรานั้น ท่านกล่าวไว้ว่าได้เป็นชาวกรุง Hanswatty “หงสาวดี” (นามสันสกฤตแท้) เป็นเมืองหลวงมหานครของกรุง Pegu “พะโค” เขียนโดยบิชอปปาเลอกอยักษ์ (คือสังฆราชยวง) ให้ศัพท์สำเนียงนามสันสกฤตที่เพี้ยนไม่แท้ว่า “Hongswadi หงสาวดี” ในสมัยเมื่อรัชกาลพระเจ้าแผ่นดินฝ่ายกรุงพะโคนั้น ทรงนามว่า “Jumnaticho ยุมนาทโช” โดยแปลงนามและ “Dusadisawijay” กุชชีสวัชัย” โดยนามสันสกฤต (หมายในสมุทของบิชอปปาเลอกอยักษ์ ทั่วเลข ๑) วงศ์ตระกูลนี้ได้เป็นขุนนางในแผ่นดิน รับราชการฝ่ายข้างทหารของพระเจ้าแผ่นดินองค์นั้น ซึ่งได้มีชัยชนะกรุงศรีอยุธยา เมื่อประมาณคริสต์ศักราช ๑๕๕๒ จึงได้ทรงตั้งสยามมหาราชฝ่ายอยุธยา ซึ่ง

ได้เป็นไมตรีกับพระเจ้าแผ่นดินกรุงพะโคนั้น ให้ขึ้นครองสิริราชสมบัติ
ตลอดพระราชอาณาเขตกรุงสยาม ณ กรุงศรีอยุธยาทรงพระนามว่า “พระ
มหาธรรมราชาธิราช” (หมายเหตุ ในสมุทซึ่งลงพิมพ์พระนามไม่ถูกต้อง)
และพระเจ้าแผ่นดินหมาย ๑ ได้พาพระโอรสของสยามมหาราชหมาย ๒
ไปยังกรุงพะโคเพื่อเป็นประกัน ด้วยสยามมหาราชได้ยอมจะเป็นเมืองขึ้น
แก่กรุงพะโค ณ เวลานั้นพระราชโอรสที่ได้ตามเสด็จพระเจ้าแผ่นดิน
หมาย ๑ นั้น ทรงพระนามว่า Phra Naresr “พระนเรศวร” (ลงพิมพ์ใน
สมุทว่า Phsa Narit “พระนฤทธิ” และหมาย ๓) พระองค์ท่านได้
เสด็จไปประทับอยู่ ณ กรุงพะโค ในระหว่างเวลาที่เป็นไปในรัชกาล
แผ่นดินของพระเจ้าแผ่นดินทรงมีชัยชำนะนั้น เมื่อสิ้นแผ่นดินนั้นแล้ว
พระนเรศวรได้ทรงทราบในผู้รองของกรุงพะโคเป็นการทุกข์ใหญ่ที่จะเป็น
อันตรายในความเห็น ซึ่งเป็นหลายพวกไม่ปรองดองกัน ในการที่จะตั้ง
พระเจ้าแผ่นดิน ผู้จะสืบสันตติวงศ์แทนพระเจ้าแผ่นดินที่สวรรคตอยู่
ประมาณถึงถึงเดือน จึงได้เกลี้ยกล่อมพวกตระกูลวงศ์ชาวมหานครนั้นอยู่
ในอำนาจหลายพวกหลายตระกูล แล้วพาชนทั้งหลายเหล่านั้นหนีมากับ
พระองค์เสด็จกลับมาสู่ชาติภูมิของพระองค์ท่านคือกรุงสยาม และประกาศ
ยกเป็นเอกราชต่อกรุงพะโคอีก ฝ่ายปฐมวงศ์หรือขุนนางฝ่ายทหารที่กล่าว
มาแล้วนั้น ในเวลานั้นได้เข้าเป็นไมตรีเป็นพวกเดียวกันกับพระนเรศวร
มหาราช หมาย ๓ เมื่อพระองค์เสด็จกลับยังกรุงสยาม วงศ์ตระกูลนั้น
จึงได้ตามเสด็จมาด้วย ทั้งบ้านที่อยู่ ณ กรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นสถานที่
พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นได้พระราชทานให้ จึงได้สร้างพระพุทธรูปใหญ่
ในสถานที่นั้นมีการใกล้เคียงกับที่อยู่ของปฐมวงศ์นั้น พระพุทธรูปอยู่มาจนทุก
วันนี้ มีโบราณอักษรจารึกไว้ด้วย ครั้นภายหลังรัชกาลของพระนเรศวร

มหาราช หมายถึง ๓ เรื่องราวสิ่งสำคัญของวงศ์ตระกูลนั้น บัณฑิตก็ได้
ปรากฏแก่เรา จนถึงรัชกาลของพระนารายณ์มหาราช ลงพิมพ์ในสมุดว่า
พระนารายณ์ หมายถึง ๔ ได้ดำรงสิริราชสมบัติ ณ กรุงศรีอยุธยาและละโว้
(ลพบุรี) ประมาณคริสต์ศักราช ๑๖๕๖ จน ๑๖๘๒ ในรัชกาลของ
พระเจ้าแผ่นดินองค์นี้ มีพี่น้องสองคนเป็นบุรุษวิเศษ ซึ่งได้สืบสันตติต่อ
มาจากวงศ์ตระกูลที่กล่าวมานั้น พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงพระกรุณาโปรด
มาก ได้ทรงตั้งผู้พี่ให้เป็นตำแหน่งผู้ว่าราชการต่างประเทศ มีนามและ
ตำแหน่งยศว่าเจ้าพระยาพระคลัง ท่านผู้นั้นได้เป็นผู้รับราชทูตฝรั่งเศส
ซึ่งมาเยี่ยมเยียนกรุงสยามในเวลานั้นและผู้น้องชายของท่านผู้ประเสริฐ เจ้า
พระยาพระคลังชื่อ มิสเตอร์ปาล ได้ทรงตั้งให้เป็นหัวหน้าราชการทูตสยาม
ไปเจริญทางพระราชไมตรียังกรุงฝรั่งเศส ทอບทางพระราชไมตรีด้วย
คอเวอนแมนต์ฝรั่งเศส (มิสเตอร์ปาลเมื่อเป็นราชทูตออกไปเมืองฝรั่งเศส
นั้นได้ปรากฏนามตามที่จารึกในรูปปั้นและรูปพิมพ์ที่เมืองฝรั่งเศส ว่าท่าน
ออกพระวิสุทธิสุนทรราชทูต) และเมื่อไปทูตนั้นเรือแตกเสียกำปั่นที่
แหลมชื่อ เคปออฟกูคโฮป มิสเตอร์ปาลกับพวกที่ไปด้วยต้องอยู่ที่นั่นช้านาน
ต่อภายหลังจึงได้ไปถึงกรุงฝรั่งเศส ได้รับความรับรองของคอเวอน
แมนต์ฝรั่งเศส ณ เวลานั้นโดยอย่างดี แล้วได้กลับมายังกรุงสยาม เมื่อ
ท่านพี่ชายถึงอสัญกรรม พระนารายณ์มหาราชจึงได้ทรงตั้งมิสเตอร์ปาล
ซึ่งเป็นหัวหน้าราชทูตให้รับตำแหน่งที่แทนท่านพี่ชาย เป็นผู้ว่าราชการต่างประเทศ
ที่เจ้าพระยาพระคลัง จากบุรุษผู้พิเศษนี้ บรรพบุรุษของเราท่านได้
กล่าวว่าสืบสันตติเป็นบุตรหลานต่อลงมา แต่ตำแหน่งที่ในราชการนั้นมิได้
ติดต่อกันตามชั่วชั้นในระหว่างราชการของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระเจ้า
กรุงสยาม ๒-๓ พระองค์ ซึ่งสืบสันตติวงศ์เนื่องมาแต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

พระนารายณ์มหาราชจนถึงเวลารัชกาล ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลราชา
ธิราช หมายเลข ๕ ซึ่งได้ดำรงสิริราชสมบัติในกรุงสยาม ตั้งแต่คริสต์ศักราช ๑๗๐๖
จนถึงคริสต์ศักราช ๑๗๓๒ ปีในรัชกาลนี้ บุรุษที่หนึ่งซึ่งเป็นพระชนกนาถ
ของพระเจ้าแผ่นดินสยามรัชกาลที่ ๑ และเป็นพระบรมอัยกาธิบดี ของพระ
บรมชนกนาถของพระเจ้าแผ่นดินสยามปัจจุบันนี้ (คือเราเอง) และพระเจ้า
แผ่นดินที่สวรรคต (คือพระบรมเชษฐาธิราชของเราก่อนที่สวรรคตนั้น) พระบรม
บิยาธิบดีที่เป็นพระราชโอรสพิเศษของวงศ์ซึ่งสืบเนื่องมาแต่ท่านผู้ว่า
ราชการต่างประเทศที่กล่าวมาแล้วนั้น วงศ์ตระกูลนี้ก็ได้อพยพหลบหนีจาก
กรุงศรีอยุธยาไปตั้งอยู่ที่บ้าน “สะแกกรัง” เพื่อความสุขสำราญพระทัย
สะแกกรัง นั้นเป็นท่าในแม่น้ำน้อย เป็นกิ่งของแม่น้ำใหญ่ซึ่งเป็นเขตของ
แผ่นดินสยามเหนือ - ใต้ต่อกัน ที่ประมาณลัทธิจุทเหนือ ๑๓ คีกรี ๑๕
มินิต ๓๐ ไซกันต์ มากกว่าเล็กน้อย และลองลัทธิจุท ๔๔ คีกรี ๔๐
มินิตตะวันออก

บุรุษผู้พิเศษที่กล่าวมาแล้ว ได้ปฏิบัติ ณ ที่นั้นและได้เป็นคนมีความ
ฉลาด และความรู้และความสามารถในราชการ ก็ได้มาจากสะแกกรังอยู่
ยังกรุงศรีอยุธยา จึงได้ทำราชการ แล้วได้ทำการวิวาหมงคลกับด้วย
บุตรหญิงอันงามของตระกูลจีนเศรษฐี ณ ที่บ้านจีน ตั้งอยู่ในกำแพง
พระนครฝ่ายตะวันออกเฉียงใต้ มุมกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าแผ่นดินหมายเลข
๕ และ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดมาก จึงได้ทรงตั้งในตำแหน่งราชการ
ให้เป็นผู้แต่งพระราชสาส์นและท้องตราที่มีไปมากับเมืองฝ่ายเหนือ (คือ
ว่าบรรดาประเทศทั้งหลาย เมืองขึ้นทั้งปวง และที่เป็นประเทศราชของ
กรุงสยามทางข้างฝ่ายเหนือ) และเป็นผู้รักษามหาราชลัญจกรสำหรับ
ราชการนั้น ตำแหน่งยศของท่านว่า ท่านผู้ประเสริฐพระอักษรสุนทร

เสมียนตรา ท่านมีพระราชโอรสและธิดา ๕ พระองค์โดยพระชายาที่ ๑ นั้น พระชายนันภายหลังสิ้นพระชนม์ ท่านจึงได้ทำการวิวาหมงคลครั้งที่ ๒ กับกัวยชนิษฐภคินีของพระชายาของท่านที่สิ้นพระชนม์ มีพระธิดากัวย พระชายนันพระองค์หนึ่ง (คือกรมหลวงนรินทรเทวี)

ในเรื่องราวสิ่งสำคัญของพระโอรส ๕ พระองค์ที่กล่าวมาแล้วนั้น ที่ ๑ เป็นพระราชโอรส (คือพระเจ้าขุนราม) ได้รับราชการอยู่ในกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในรัชกาลของพระเจ้าแผ่นดินสยามหมายเลข ๖ และมีพระบุตรองค์ ๑ (คือกรมขุนรามินทรสุภา) แล้วพระองค์สิ้นพระชนม์เสียก่อนกรุงศรีอยุธยาจะไม่พินาศด้วยกองทัพพม่า ที่ ๒ ที่ ๓ เป็นพระธิดา (คือกรมพระเทพสุภาวดี กรมพระศรีสุการักษ์) มีพระราชโอรสพระราชธิดาของพระองค์ท่านทั้ง ๒ นั้น ยังเหลืออยู่โดยมากจนเวลาปัจจุบันนี้ พระบรมราชชนนีของพระเจ้าแผ่นดินสยามพระองค์ใหญ่ปัจจุบันนี้ และพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่ ๒ (คือตัวเราเองและพระอนุชาธิราชของเรา) พระองค์ท่านเป็นพระบุตรซึ่งนับเป็นพระบุตรที่ ๓ ของพระธิดาที่ ๓ (คือกรมพระศรีสุการักษ์ ซึ่งกล่าวข้างต้นนั้น) ที่ ๔ เป็นพระราชโอรสพิเศษได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินสยามที่ ๑ ในพระบรมราชวงศ์ปัจจุบันนี้ หมายเลขในสมุท ๘ พระองค์ได้สมภพในเดือนมาฆ ปี ๑๗๓๖ ของคริสต์ศักราช และสืบจากพระวงศ์นี้ พระเจ้าแผ่นดินสยามปัจจุบันนี้และที่สวรรคต (คือตัวเราและพระบรมเชษฐาธิราชของเราที่สวรรคต) เป็นพระราชธิดา และที่ ๕ นั้นเป็นพระราชโอรสซึ่งประสูติในเดือนเสปเตมเบอร์ ปี ๑๗๔๓ ของคริสต์ศักราช และที่สุกภายหลังพระองค์ได้เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในรัชกาลของพระบรมเชษฐาธิราชของพระองค์ ณ ที่นี้ และทิวงคกก่อนพระบรมเชษฐาธิราชสวรรคต ๖ ปี พระ

บรมบรรพบุรุษปฐมที่กล่าวมาแล้ว ท่านผู้ประเสริฐพระอักษรสุนทรเสมียน
ตรานั้นได้มีพระบุตรอีกองค์หนึ่ง (คือกรมหลวงจักรเจษฎา) เป็นเล็กที่
สุด เกิดด้วยนางทาสี ซึ่งพระองค์ท่านผู้ประเสริฐบรรพบุรุษของเราได้พา
ไปด้วย เสด็จไปยังอุตรดิตถ์ในเมื่อเวลากรุงศรีอยุธยาองค์ทัพพม่าเข้า
ล้อมอยู่นั้น เมื่อคริสต์ศักราช ๑๗๖๕ และ ๑๗๖๖ เพื่อจะเสด็จไปหาที่
ใหม่เป็นที่อาศัย ทรงละพระราชโอรสและธิดาที่กล่าวมาข้างบนนั้นไว้ที่กรุง
ทั้งนั้น เพราะว่าท่านทั้งหลายได้ทำการวิวาทมงคลไปอยู่กับพระชายาและ
สวามี ในตระกูลวงศ์ของท่านแล้ว และเป็นเหตุที่ยากลำบากในที่จะไปกับ
ด้วยพวกมาก ในเวลาพาอยู่ใหญ่และขัดขวางแห่งทางจะไป “สมเด็จพระ
บิรมหาริบัติ เสด็จถึงเมืองพิษณุโลกซึ่งเป็นเมืองใหญ่ในอุตรดิตถ์ แล้วก็
ได้เป็นผู้สำเร็จราชการหรือเป็นใหญ่ของผู้ว่าราชการใหญ่เมืองนั้น ซึ่งได้
ยกตัวขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดินสยาม” ภายหลังเมื่อกรุงศรีอยุธยาไฟไหม้ตกอยู่ใน
มือกองทัพพม่าแล้ว และเมื่อยกตัวเป็นเจ้าอยู่ได้ ๒-๓ เดือน แล้วก็
ประจวบใช้ถึงแก่พิราลัย ในการทุกข์ร้อนอันนี้ ท่านผู้ประเสริฐบรรพบุรุษ
ของเรา จึงได้หนีออกไปอาศัยอยู่เมือง ๑ นอกเมืองนั้น แล้วก็ประจวบใช้
สิ้นพระชนม์ ทาสีภริยากับพระบุตรซึ่งเกิดด้วยนางทาสีนั้น ซึ่งได้ทำการ
ฉกฉวยพระเพลิงเสร็จแล้ว ได้พาพระอัฐิมาส่งยังพระราชโอรสธิดา
ของท่านที่นั่นและพระอัฐินั้นได้ประดิษฐานอยู่ในหอพระบรรพอิฐของบรรพ
บุรุษของเรา เป็นที่เคารพสักการบูชาจนทุกวันนี้ และพระราชโอรสพิเศษทั้ง ๒
พระองค์ของท่าน เมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาแล้ว ก็ได้เสด็จไปเที่ยวอาศัยอยู่ใน
สถานที่ต่าง ๆ ภายหลังจึงได้เข้าเป็นพวกอยู่ด้วยกับพระเจ้าตากสิน ซึ่งเป็น
พระเจ้าแผ่นดินกรุงธนบุรีที่ ๑ หมาย ๗ ในสมุทนั้น กรณีสืบภายหลังพระ
เชษฐาได้ทรงรับตำแหน่งเป็นแม่ทัพใหญ่ เจ้าพระยาจักรีเป็นผู้สำเร็จ

ราชการแผ่นดินแล้ว ทรงเลื่อนพระนามและราชอิสริยยศฐานันดรศักดิ์เป็น
มหากษัตริย์ศึก ก็ว่าพระเจ้าแผ่นดินในการสงคราม พระองค์ได้ทำศึกต่อสู้
กับพม่าซึ่งยกเข้ามาตั้งอยู่ในกรุงสยามทุกปีการในเวลานั้น พระอนุชาขึ้นได้
ทรงรับตำแหน่งเป็นเจ้าแผ่นดินอุตรสยาม ครอบครองเมืองพิษณุโลก ที่นั่น
พระชนกของท่าน ได้เสด็จไปประทับอยู่และสิ้นพระชนม์ในสถานนั้น
พระองค์ทรงพระนามเจ้าพระยาสุรสีห์คังนี้ ณ เวลานั้นจึงได้มีพระเจ้า
แผ่นดินสยาม ๓ พระองค์พร้อมกันอยู่ ณ กรุงสยาม ก็ว่าพระเจ้าแผ่นดิน
ใหญ่ คือพระยาตาก พระเจ้าแผ่นดินการสงคราม คือพระบรมอัยกาธิราช
ของเรา และพระเจ้าแผ่นดินอุตรสยามที่กล่าวมาแล้ว ครั้น ณ ปีคริสต์
ศักราช ๑๗๘๑ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นพระภราดาทั้ง ๒ พระองค์
ได้เสด็จไปปราบปรามเมืองกัมพูชาประเทศ ซึ่งมีความอันตรายหรือเกิด
วุ่นวายด้วยการขบถ เจ้าแผ่นดินพระยาตากสิน หมาย ๗ เสด็จประทับอยู่
ที่นี่แล้ว พระองค์เสียจริตสัญญาวิปลาสคร่ำครวญอย่างเอก ว่าพระองค์ได้
ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า..... และลงโทษประหารผู้ไม่มีความผิดกว่าหมื่นคน
แล้วบังคับให้พลเมืองเสียเงินโดยมากส่งเข้าพระคลัง และตั้งภาษี
และอากรในเหตุที่ไม่เป็นการสมควร เพราะฉะนั้นจึงได้เกิดขบถใหญ่ขึ้น
ที่นี่ แล้วจับพระเจ้าแผ่นดินซึ่งเสียพระจริตสำเร็จโทษ แล้วจึงให้มีผู้ออก
ไปยังเมืองกัมพูชาประเทศ เชิญเสด็จพระเจ้าแผ่นดินในการสงคราม และ
พระเจ้าแผ่นดินอุตรสยามทั้ง ๒ พระองค์ ให้เสด็จกลับเข้ามาบรมราชา
ภิเษกและครอบครองกรุงสยาม และประเทศราชตลอดพระราชอาณาจักร
พระบรมอัยกาธิราชของเราได้เถลิงถวัลยราชสมบัติ และทรงมกุฎใน
เดือนเมษายน ปี ๑๗๘๒ ทรงพระนามว่าพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก หมายใน
สมุท ๘ อยู่ในสิริราชสมบัติรัชกาลของท่านต่อมาได้ ๒๗ ปี เสด็จสู่

สวรรคตในปี ๑๘๐๔ พระบรมชนกนาถของเราได้สืบสันตติวงศ์ ดำรง
พิภพครองพระองค์ได้ทำการบรมราชาภิเษก ในเดือนออกัสต์ ปี ๑๘๐๔
เสด็จดำรงราชสมบัติรัชกาลต่อมาโดยความสุขสถาพร ๑๕ ปี เสด็จ
สวรรคตในเดือนยูลีในปี ๑๘๒๔ พระองค์ทรงพระนามว่าพระพุทธ
เลิศหล้านภาลัย หมาย ๔ พระเจ้าแผ่นดินทั้ง ๒ พระองค์นี้ลงพิมพ์
โดยมิชอบปาลเลอออกยัษ์ว่า “แผ่นดินต้น” และ “แผ่นดินกลาง”
พระนามเช่นนั้นไม่เป็นการสมควร เป็นที่เรียกกันชุม ๆ เป็นคำสามัญว่า
“แผ่นดินต้น” นั้น ก็ว่ารัชกาลก่อนหรือรัชกาลปฐม “แผ่นดินกลาง”
ก็ว่ารัชกาลมัธยมหรือต่อมา ชื่อเหล่านี้ไม่ได้เป็นราชนามาภิไธย
พระบรมเชษฐาของเรา พระเจ้าแผ่นดินที่สวรรคตนั้น ได้สืบสันตติวงศ์
แทนพระบรมชนกนาถของเรา ได้ทำการบรมราชาภิเษกเมื่อ ณ เดือน
ออกัสต์ปี ๑๘๒๔ ทรงพระนามว่า “บรมธรรมิกราชาธิราช”
(สันตกฤตแท้) และในสยามนามว่า “พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว” เสด็จดำรง
สิริราชสมบัติรัชกาลสืบต่อมา ๒๖ ปี เสด็จสู่สวรรคต ณ วันที่ ๒ เดือน
เอปรีล ปี ๑๘๕๑ ในขณะนั้นเราจึงได้สืบสันตติวงศ์แทนพระองค์เป็นยุติ
และเราได้บรมราชาภิเษกเมื่อวันที่ ๑๕ เดือนเมย์ ในปีนั้น นามของเราใน
สยามว่า “พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” และเราทรงสันตกฤตนามด้วยได้เขียน
อยู่อุตราในหนังสือฝากต่าง ๆ ของเราความที่ย่นว่า “ส. S.W.P. W.P.M.M.
มงกุฎ Mongkut สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ”

“สยามินทร์”

ลงโทษรามัญและปราบเมืองหงสาวดี
ครั้งสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ.ศ. ๒๑๓๖
ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑ หน้า ๑๓๗

ศักราช ๔๕๕ มะเส็งศก (พ.ศ. ๒๑๓๖) วันจันทร์ เดือน ๑๐ ขึ้น
๕ ค่ำ เสด็จเถลิงพระมหาปราสาท ครั้นนั้นทรงพระโกรธแค้นมอญ ให้เอา
มอญเผาเสียประมาณ ๑๐๐

ศักราช ๔๕๗ มะแมศก (พ.ศ. ๒๑๓๘) วันอาทิตย์ เดือนอ้าย
ขึ้น ๓ ค่ำ เวลารุ่งแล้ว ๓ นาฬิกา ๔ บาท เสด็จพยุหยาตราไปเมืองหงสา
ครั้งก่อนพ้นไม้ข่มนามตำบลหล่มพลี ถึงทัพไชยตำบลม่วงหวาน ถึง
วันจันทร์ เดือน ๔ แรม ๑๓ ค่ำ เพลาเที่ยงคืนแล้ว เข้าปล้นเมืองหงสามิได้
ทัพหลวงเสด็จกลับคืนมา

สมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ทรงปฏิสังขรณ์
วัดขุนแสน ที่วัดพระยาเกียรติ พระยาราม
ตั้งนิवासสถานอยู่ใกล้เคียง
ตำนานเรื่องสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้า ฯ ทรงสร้าง
(หน้า ๓๒)

วัดขุนแสนนั้น ทรงพระราชดำริว่า พระบุรพการีของพระบรมราช
จักรีวงศ์ ได้ตั้งนิवासสถานอยู่ใกล้เคียง เมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร

จึงโปรดให้พระยาราชสงครามเป็นนายงานสถาปนาอีกพระอารามหนึ่ง
ได้ก่อพระเจดีย์ใหญ่สวมพระเจดีย์ของเดิม และสร้างพระวิหารหลวงยังไม่
ได้ยกเครื่องบน การค้างอยู่เพียงนั้น

เมืองเมะลำเลิงสวามิภักดิ์
ในรัชกาลพระสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
คำอธิบายพระราชพงสาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา
เล่ม ๑ หน้า ๓๒๗

ครั้น ณ วันอังคาร เดือน ๑๒ แรม ๕ ค่ำ (พ.ศ. ๒๑๒๙) มี
หนังสือบอกพระยากาญจนบุรีส่งทั่วตมิงอุบากอง ซึ่งถือหนังสือเจ้าเมือง
เมะลำเลิงเข้ามา สมุหนายกกราบบังคมทูล ในหนังสือนั้นว่า

หนังสือพระยาพะโรเจ้าเมืองเมะลำเลิง ขออวยสิริสวัสดิ์มาแจ้งพระยา
กาญจนบุรี ด้วยข้าพเจ้ากับพระยาลาวเจ้าเมืองเมะตะมะ เกิดมหาภละ
แก่กัน พระยาลาวจะยกมาตีเมืองข้าพเจ้า ๆ หากที่พึ่งมิได้ จะขอเอาพระเดช
เดชานุภาพพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว อันมีพระบุญราศีกฤษฎา
ธิการมहिมา ดุจหนึ่งสมเด็จพระเจ้ามุนีธาทูราชจากุรงคที่ปจักรพรรดิ อันมี
พระราชเดชาวราฤทธิ์ อาณาจักรแผ่ไปในทวีปใหญ่ทั้งสี่ มีทวีปน้อยสองพัน
เป็นบริวาร เป็นฉัตรแก้วกันเกศ ขอกองทัพยกไปช่วยกันเมือง

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ได้ทราบดังนั้น
ทรงพระโสมนัส จึงพระราชทานเสื่อผ้าเงินตราแก่ตมิงอุบากองโดยสมควร

แล้วตรัสให้พระยาศรีไศลถือพลสองพัน สรรพไปด้วยเครื่องศัสตราวุธยกไป
ณ เมืองเมะลำเลิง พระยาลาวเจ้าเมืองเมะตะมะรู้ว่ากองทัพไทยยกมา
ตั้งอยู่ ณ เมะลำเลิง กลัวพระเดชเดชานุภาพ มิได้คิดออกมาต่อสู้ไป

[หน้า ๓๓๑]

ครั้นเข้าเดือน ๕ ปีชวด สัมฤทธิศก (พ.ศ. ๒๑๓๑) สมเด็จพระ-
เจ้าอยู่หัวตรัสให้บำรุงช้างม้าพลไว้ เดือน ๑๒ จะยกไปเมืองเมะตะมะ
เมืองหงสาวดี

ในเดือน ๕ นั้น มีหนังสือบอกพระยาศรีไศลเข้ามาว่า ซึ่งพระเจ้า
แปรผู้เป็นราชันต์กาเสียทัพกลับไปเมืองหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีเอา
โทษถอดเสียจากฐานาศักดิ์ ไพร่พลรามัญซึ่งไปกับพระเจ้าแปรนั้นจับได้
ใส่เล้าคอกเสีย ที่แตกฉานชานเข็นไปภายหลังรู้เนื้อความดังนั้นกลัวตายก็
มิได้เข้าบ้านเมือง คุ่มกันเป็นพวกเป็นเหล่าออกอยู่ป่า แ่่งข้าหลวงไปจับก็
ต่อรบ และหัวเมืองทั้งปวงเห็นว่าพระเจ้าหงสาวดีถอดพระเจ้าแปรเสียก็
เสียใจ พวกกันกระต้างกระเดื่องเป็นอันมาก และกรุงหงสาวดีเห็นจะเสียแก่
มอญกบฏ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ได้ทราบดังนั้น จึง
พระราชทานพระราชอาชญาสิทธิ์ให้เจ้าพระยาจักรีเป็นนายทัพ ยกพล
๑๕,๐๐๐ ช้างเครื่อง ๑๐๐ ม้า ๒๐๐ ออกไปตั้งมั่นปลุกยั้งฉาง ทำไร่นา ณ เมือง
เมะลำเลิงไว้ทำทัพหลวง จึงดำรัสให้เจ้าฟ้าแสนหวีไปด้วยเจ้าพระยาจักรี
แล้วเกณฑ์ทัพเมืองทวาย ๕,๐๐๐ ให้ขึ้นไปตั้งตำบลเกาะพะรอกเมืองวังราว
ขอบฝั่งทะเลตะวันตก หนุนทัพเจ้าพระยาจักรีๆ จะได้ใช้ราชการสะดวก
และกองทัพพระยาศรีไศลให้เอาไว้ แต่ตัวพระยาศรีไศลกับพรรคพวกนั้น
ให้กลับเข้ามารับราชการ ณ กรุง

ฝ่ายเจ้าพระยาจักรี กราบถวายบังคมลาออกไปถึงเมืองเมะลำเลิง แล้วตั้งค่ายชุกชุมปลุกยิงฉาง กระเกณฑ์มอญชาวเมะลำเลิงและไทยกองทัพ ทำไร่นา และตั้งทำเรือรบเรือไล่เป็นอันมาก พระยาศรีไศลกับพรรคพวก ก็กลับเข้ามารับราชการ

ฝ่ายเจ้าเมืองเมะตะมะ เจ้าเมืองละเค็ง เจ้าเมืองขลิก เจ้าเมือง บัวเผื่อน เจ้าเมืองพสิม เจ้าเมืองทองอุ รู้ว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ กรุง เทพมหานครศรีอยุธยา ให้กองทัพพระยาจักรียกมาตั้งทำไร่นา ณ เมือง เมะลำเลิงไว้เป็นเสบียง เคื่อน้ายปลายปี ทัฬหลวงจะเสด็จยกไปตีเมือง หงสาวดี ต่างคนต่างเกรงพระเดชเดชานุภาพ ก็แต่งพม้ามอญผู้ดี ให้ถือ หนังสือและเครื่องบรรณาการลงมา ณ เมืองเมะลำเลิง เจ้าพระยาจักรีก็บอก ส่งผู้ถือหนังสือและเครื่องบรรณาการเข้ามายังกรุงเทพมหานคร เสนาบดี เอาความกราบทูลพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ดำรัสให้เบิกพม้ามอญผู้ถือหนังสือเข้าเฝ้า และในหนังสือเจ้าเมืองเมะตะมะ เจ้าเมืองพสิม เจ้าเมืองบัวเผื่อน เจ้าเมืองขลิก ๔ เมืองนี้ ว่าจะขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมา กรุงเทพมหานครไปตราบเท่าถ้ำปลาวสาน แต่หนังสือพระยาทองอุ พระยา ละเค็งนั้น ว่าจะขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ถ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสอง พระองค์ จะเสด็จพระราชดำเนินไปเอาเมืองหงสาวดีเมื่อใด พระยาทองอุ พระยาละเค็ง จะยกพลมาควบคุมโดยเสด็จงานพระราชสงคราม สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้แจ้งในลักษณะอักษรทุกเมืองทั้งนั้น มีพระทัยโสมนัส ครัสให้พระราชทานรางวัลแก่พม้ามอญผู้มานั้นเป็นอันมาก แล้วให้พระ ราชทานสิ่งของไปแก่เจ้าเมืองทั้งปวงโดยฐานาศักดิ์ จึงให้ตอบหนังสือไป แก่ท้าวพระยารามัญทั้งปวง ผู้ถือหนังสือก็กราบถวายบังคมลาไปเมือง

เรื่องปกครองหัวเมืองมอญ ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

อธิบายพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ หน้า ๗๐๒

หนังสือพงศาวดารทั้งไทยทั้งพม่า ยุติด้วยกันว่า เมื่อสมเด็จพระนเรศวรกลับจากเมืองตองอูครั้งนั้น เสด็จมาพักจัดการปกครองหัวเมืองมอญอยู่ที่เมืองเมาะตะมะ ตั้งพระยามอญคนหนึ่งซึ่งเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย ให้เป็นที่พระยาทะเละ อยู่ครองเมืองเมาะตะมะ ว่ากล่าวหัวเมืองรามัญทั่วไป หนังสือพงศาวดารพม่าว่า ตั้งแต่บัดนั้นมาหัวเมืองรามัญ บรรดาที่อยู่ฝ่ายใต้และฝ่ายตะวันออกเมืองหงสาวดี ก็เป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยา ตลอดจนถึงแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

หัวเมืองมอญออกจากพระยาตองอู มาสามิภักดิ์ พระยาทะเละ ขึ้นกรุงศรีอยุธยา ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ

อธิบายพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ หน้า ๓๘๖

ครั้งศักราช ๙๕๔ (พ.ศ. ๒๑๓๕) ปีมะโรง จัตวาศก นักสร้างบุตร์พระยาตองอูจึงคิดว่า บิดาไปพาเอาพระเจ้าหงสาวดีมาไว้ให้ศึกพระนครศรีอยุธยา มาศึก แทบจะเสียเมืองครั้งหนึ่งแล้ว และหัวเมืองทั้งปวงก็เป็นเสี้ยนศักรู พวกกันยกรพลมาจะตีเอาเมืองอีกเล่า และเหตุซึ่งเป็นทั้งนี้เพราะ

พระเจ้าหงสาวดีองค์เดียว ถ้าละไว้ไหนเลยก็กลัวจะวายเมือง จำจะลอบล้าง
พระเจ้าหงสาวดีเสียให้ดับสูญ แล้วเมืองทองอุจิงจะเป็นสุข คิดแล้วก็
ประกอบยาพิษลอบใส่ในเครื่องเสวย พระเจ้าหงสาวดีมิทันรู้ เสวยเข้าไป
พระองค์ก็ดับสูญสวรรคต พระยาทองอุจิงว่าพระเจ้าหงสาวดีสวรรคาลัย
ก็ตกใจ จึงให้ไต่สวนไล่เลียงก็ไต่ความว่า นักสร้างผู้ประกอบยาพิษให้
พระเจ้าหงสาวดีเสวยเข้าไป พระยาทองอุจิงเหตุผลตระหนักแล้วทอใจใหญ่
มีรู้ที่จะทำประการใด จึงไปบอกแก่พระมหาเถรเสียมเพรียมโดยเหตุทุก
ประการ พระมหาเถรได้แจ้งดังนั้นก็ตกใจ จึงว่า เอะการเราเสียแล้ว
บุตรท่านเป็นคนโหดเขล่านักหาปัญญามีได้ สมด้วยพระบาลีว่า มีบุตรถ้าไม่ดี
แล้ว ก็เป็นศัตรูแก่บิดามารดา ท่านนี้อุปมาดังพญากษัตริย์อันจะตายเพราะลูก
พระยาทองอุจิงฟังพระมหาเถรก็โหม่นสนน้อยใจแก่บุตรเป็นกำลังจึงกราบ
นมัสการพระมหาเถรแล้วว่า พระผู้เป็นเจ้าจะคิดอันใดดี พระมหาเถรจึงว่า
การเสียไปไม่สมคะเนแล้ว จะต้องการอันใดให้หัวเมืองทั้งปวงเป็นเสียน
ศัตรูเล่า เราจะเอาความดีไว้หน้าเด็ก ท่านจงให้ชาวเมืองโกนศีรษะทั้งเมือง
แล้วจึงมีหนังสือไปถึงหัวเมืองทั้งปวงว่า พระเจ้าหงสาวดีทรงพระประชวร
ได้ ๓ วันเสด็จสวรรคต เราผู้เป็นราชันย์ดาจะทำการถวายพระเพลิงสนอง
พระคุณให้ถึงขนาด แล้วหัวเมืองทั้งหลายผู้ใคร่รู้พระคุณจะมาช่วยก็ตามมีมา
ก็ตามอชฌาตย์นั้นเด็ก และตัวเราถึงถวายพระเพลิงเสร็จแล้ว ก็มีได้คิด
ทั้งตัวเป็นใหญ่ จะไปฟังพระบรมโพธิสมภารสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
เป็นเจ้า ณ กรุงพระนครศรีอยุธยา ถ้าท่านมีหนังสือไปถึงนี้ หัวเมืองทั้งปวง
ก็จะเห็นความจริง จะตื่นอาฆาตจองเวร ถ้าผู้ใดมาก็เห็นเป็นสุจริต ถ้ามีมา
จะไปฟังกรุงพระนครศรีอยุธยา ดีร้ายก็จะเอาคดีอันนี้ไปเล่า ความดีก็จะมี
แก่เราสืบไป พระมหาเถรชี้แจงบอกอุบายให้พระยาทองอุจิงแล้วสั่งว่า ซึ่งจะ

แต่งการถวายพระเพลิงนั้นให้ค่อยทำช้า ๆ ความดีจึงลือขจรไปนานาประเทศ
สั่งแล้วพระมหาเถรก็ลาไปอาราม พระยาทองอุก็มีหนังสือไปถึงหัวเมือง
ทั้งปวงคุกคามพระมหาเถรทุกประการ ท้าวพระยาพระหัวทั้งปวง เห็นผู้ถือ
หนังสือโกนศีรษะแล้วแจ้งในหนังสือว่าพระยาหงสาวดีเสด็จสวรรคาลัย
ก็มีได้มีความรังเกียจกินแหนง ต่างคนก็โทมนัสโคกาคูรภาพถึงพระเจ้า
หงสาวดีเป็นอันมาก ที่มีกตัญญูรู้พระคุณก็มายังเมืองทองอุ ช่วยแต่งการ
ที่จะถวายพระเพลิงเป็นอันมาก ลางเมืองก็ได้ไปช่วยพระยาทองอุ ไปเข้า
หาพระยาทะเลอันสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ให้อยู่สำรวจราชการเมือง
เมาะตะมะเมาะลำเลิง ฝ่ายพระยาทองอุ ครั้นยกแต่งการพระศพพระเจ้า
หงสาวดีเสร็จแล้วก็ถวายพระเพลิงโดยราชประเพณีพระมหากษัตริราชเจ้า
สืบมา

ลัศักราช ๔๕๕ (พ.ศ. ๒๑๓๖) ปีมะเส็ง เบญจศก ณ เดือนนี้ พระยา
ทองอุก็แต่งราชทูต อุปทูต ทวีทูต ถือพระราชสาส์น คุมช้างม้าเครื่อง
ราชบรรณาการ มาถวายแก่พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรุธิศวรบรมนาถ
บพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว ณ กรุงพระมหานครศรีอยุธยา ขอพึ่งพระราช
สมภารสืบไป ในเดือนนั้น พระยาล้านช้างก็แต่งราชทูต อุปทูต ถือพระราช
สาส์นและเครื่องบรรณาการ มาถวายบังคมสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ทรงพระกรุณาให้เบิกทูตานุทูต มาถวายบังคม
ในพระที่นั่งมัยกลาภิเชก ตรัสพระราชปฏิสันถารตามธรรมเนียม แล้วตรัส
ให้เลี้ยงดูแขกเมือง และพระราชทานรางวัลโดยขนาด ในปีมะเส็ง เบญจศก
เดือน ๓ นั้น ข้าหลวงผู้รั้งเมืองเมาะลำเลิง จับได้พระยาพะโรและมอญ
กบฏทั้งปวง อยู่ริมฝั่งน้ำสะโตงนั้นส่งมาถวาย และเม็งมอญอยู่ในเมือง
เมาะลำเลิง และเมืองเมาะตะมะนั้นก็ราบคาบไปจนเมืองทองอุ

มอญเมืองเมาะตะเข้ามาสวามิภักดิ์ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์

พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒ หน้า ๖๑

ขณะนั้น (พ.ศ. ๒๒๐๒ ปีชวด โทศก) มังนันทมิตร ผู้เป็นอา
พระเจ้าอังวะ อยู่ปกครองเมาะตะมะ ส่วนชาวเมืองช่อไชร์ยกทัพมาล้อม
เมืองอังวะ จะเอาช่ออุทิงผาซึ่งพาดกรรจ็อยพพะประมาณพันหนึ่งหนีไปพึ่ง
อยู่ ณ เมืองอังวะนั้น จึงมังนันทมิตรเกณฑ์เอาพล ๓๒ เมืองซึ่งขึ้นแก่เมือง
เมาะตะมะนั้น ๓,๐๐๐ ให้ไปช่วยป้องกันเมืองอังวะ และมอญอันไปช่วย
ป้องกันก็หลีกหนีคืนมาเป็นอันมาก จึงมังนันทมิตรก็ให้กุมเอามอญอันหนี
มานั้นใส่ตะรางไว้ว่าจะเผาเสีย และสมิงนายอำเภอทั้ง ๑๑ คนนั้น
ควบคุมมอญประมาณห้าพันยกเข้าเผาเมืองเมาะตะมะ และได้ตัว
มังนันทมิตรจำไว้แล้ว จึงปรึกษากันว่าเรากระทำความผิดถึงเพียงนี้ ถ้า
ทราบถึงพระเจ้าอังวะก็จะมีภัยอันตรายแก่พวกเราเป็นแท้ และเราทั้งปวง
หาที่พึ่งมิได้ จำจะพากันกวาดอพยพหนีเข้าไปพึ่งพระบรมโพธิสมภาร
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา เอาพระเชษฐาภาพ
ปกเกล้า ฯ ร่วมเย็นเป็นที่พำนักจึงจะพ้นภัย ครั้นปรึกษาเห็นพร้อมกันแล้ว
สมิงนายอำเภอทั้ง ๑๑ นายก็กวาดต้อนครอบครัวรามัญในแว่นแคว้นเมือง
เมาะตะมะทั้ง ๓๒ หัวเมือง กับสมัครพรรคพวกของตัว และพรรคพวก
มังนันทมิตรเป็นคนประมาณหมื่นเศษ แล้วให้ถอดมังนันทมิตรออกจาก
พันธนาการ พากันอพยพออกจากเมืองเมาะตะมะมาทางเมืองสมิถึงด่าน
พระเจดีย์ ๓ องค์ ในบึงระกา นพคกนั้น จึงสมิงนายอำเภอทั้ง ๑๑ นาย

ก็แต่งหนังสือบอกให้รามัญถือเข้ามาแจ้งกิจการแก่พระยากาญจนบุรีว่า จะ
เข้ามาสวามิภักดิ์เป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาท พระยากาญจนบุรีก็ส่ง
หนังสือบอกเข้ามาถึงอัครมหาเสนาธิบดีให้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา
ให้ทราบ พระบาทสมเด็จพระบรมพิทักษ์พระพุทธเจ้าช้างเผือก ได้ทรงทราบเหตุ
ก็ทรงพระโสมนัส คำรัสให้สมิงรามัญเก่าในกรุงถือพลพันหนึ่งออกไปรับ
ครัวเมืองเมะตะมะเข้ามายังพระมหานคร แล้วทรงพระกรุณาโปรดให้
พวกครัวมอญใหม่ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลสามโคกบ้าง ที่คลองกุจามบ้าง
ที่ใกล้วัดทองปู้บ้าง แล้วคำรัสโปรดให้สมิงนายกองทั้ง ๑๑ คนเข้าเฝ้า
กราบทูลถวายบังคม ทรงพระมหากรุณาภาพพระราชทานเครื่องยศเครื่องเรือน
และเสื้อผ้าเงินตราทั้งเกื้อหนุนให้อยู่เป็นสุข แต่มังนันทมิตรนั้นป่วยลง
ถึงอนิจกรรม

ฝ่ายเจ้าเมืองตะเกิง เจ้าเมืองเสียง เจ้าเมืองหงสาวดี รู้ข่าวว่ามอญ
เมืองเมะตะมะเป็นกบฏหนีไปเมืองไทยทั้งนั้น ก็บอกหนังสือขึ้นไปถึง
เมืองอังวะ พระเจ้าอังวะได้ทรงทราบแล้ว พอกองทัพฮ่อตั้งล้อมพระนคร
ขาดเสบียงลงก็เลิกทัพกลับไป พระเจ้าอังวะจึงคำรัสสั่งให้เกณฑ์กองทัพ
เมืองทองอุ เมืองหงสาวดี เมืองตะเกิง เป็นคน ๓๐,๐๐๐ เศษ ให้เจ้าเมือง
ทั้งสามนั้นรับยกกองทัพเร่งติดตามไปก่อนให้ทันพวกมอญกบฏ แล้วจึงให้
ถึงตะโปกกับเมียนหวุ่นสองนายถือพล ๑๐,๐๐๐ เศษ สรรพด้วยเครื่องสรรพ
ศัสตราวุธ ช้างเครื่อง ๓๖ ช้าง ม้าเครื่อง ๑๐๐ เศษเป็นกองหน้า ให้
มังสุรราชาเป็นโบชุกแม่ทัพถือพล ๒๐,๐๐๐ เศษ สรรพด้วยเครื่องสรรพาวุธ
ช้างเครื่อง ๖๘ ช้าง ม้า ๒๐๐ ม้า ให้ทัพทั้งสองนี้ยกไปติดตามจับพวก
มอญกบฏให้จงได้ ครั้นได้ศุภวาระคดียุทธยฤกษ์ กองทัพทั้งสองทัพนั้น
ก็ยกมาตามพระราชกำหนดมาตั้งพร้อมทัพอยู่ ณ เมืองเมะตะมะ

ฝ่ายกองทัพกรุงเทพมหานคร ซึ่งยกไปตั้งอยู่ในแดนเมืองนคร
ลำปางและเมืองลำพูนไชย เมืองเชียงใหม่ นั้น ก็ตั้งเกลี้ยกล่อมพวกลาว
และละว้ารามัญได้เป็นอันมาก พอมีตราโปรดขึ้นมาให้พระยารามเดโช
พระยาท้ายน้ำนายทัพนายกองทั้งปวงเร่งระดมตีเมืองลำพูนไชย เมือง
เชียงใหม่ให้จงได้ ฝ่ายนายทัพนายกองทั้งปวงได้ทราบข้อรับสั่งในท้องตรา
ดังนั้น ก็เร่งยกกองทัพเข้าตีค่ายประชิดเมืองทั้งสองทัพ พระยาท้ายน้ำ
เข้าตีเมืองลำพูนไชย ทัพพระยารามเดโชยกไปตีเมืองเชียงใหม่ แล้ว
จัดแจงการที่จะปล้นเอาเมือง

ฝ่ายพระยาแสนเจ้าเมืองเชียงใหม่และพระยาลำพูนไชย ครั้นเมื่อ
กองทัพฮ่อยกมาล้อมเมืองอังวะ ได้ทราบเหตุก็สะอึกตกใจ ว่าเมืองอังวะ
จะเสียแก่ฮ่อ ทัพฮ่อจะยกล่วงมาตีเมืองเชียงใหม่ด้วย จึงให้แสนสุรินทร
ไมตรี ถือสุภอักษรส่งมายังพระมหานครศรีอยุธยาขอกองทัพ และนำ
กองทัพไทยขึ้นไปช่วยป้องกันรักษาเมือง ขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมากรุงเทพ
มหานคร ครั้นภายหลังรู้ข่าวว่าทัพฮ่อไม่ได้เมืองอังวะล่าทัพกลับไป และ
กองทัพพม่ายกติดตามพวกรามัญเมืองเมาะตะมะซึ่งเป็นกบฏ พากรอบกรัว
อพยพหนีเข้ามา ณ กรุงไทยนั้น ก็กลัวอำนาจกองทัพพม่า เพราะเหตุเมือง
เชียงใหม่และเมืองขึ้นทั้งปวงเป็นข้าขอบขัณฑสีมาขึ้นแก่เมืองอังวะ จึงมี
หนังสือฉบับมาบอกให้แสนสุรินทรไมตรีหนีจากกองทัพไทย กลับใจจะต่อรบ
และคิดล่อลวงจะหน่วงกองทัพไทยไว้ให้ช้าวันลง จะได้จัดแจงการป้องกัน
รักษาเมืองให้มั่นคงก่อนกว่าจะบอกหนังสือขึ้นไปขอกองทัพเมืองอังวะให้
ลงมาช่วยทัน จึงนิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูปผู้ฉลาดรู้เจราหาให้ถือหนังสือออกมา
ถึงแม่ทัพไทยเป็นใจความว่า แสนสุรินทรไมตรีซึ่งให้ถือหนังสือไปขอ
กองทัพและนำทัพมานั้น มิได้อำลาท่านผู้นายทัพและหนีกลับมา เป็นคน

เบาความมึนงง กระทำให้ข้าพเจ้าได้ความผดุง จะให้ทำโทษจนถึง
สาหัสแล้วจะส่งตัวออกไปให้ท่านแม่ทัพต่อภายหลัง และบัดนี้ด้วยพระ-
เชษานุภาพสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวปกแผ่มา กองทัพฮ่อรู้ว่ากองทัพ
กรุงเทพมหานครยกขึ้นมาช่วยรักษาเมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูนไชย ก็เกรง
พระราชกฤษฎาธิการมีอาจมากระทำการยับยั้งได้ และเลิกทัพหนีไปสิ้นแล้ว
ขอท่านแม่ทัพใหญ่จงได้กรุณาอนุเคราะห์แก่ประชาชนชาวเมืองทั้งสองด้วย
หนึ่งก็อย่าได้ให้รู้ผลของท่านต้องรบพุ่งลำบากเลย ขอเชิญดอยทัพไป
ตั้งใกล้เมืองลำพูนไชยก่อนเถิด แล้วขอให้บอกหนังสือลงไปกราบทูลสมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัวให้ทราบก่อน ตามแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ภายหลัง
ข้าพเจ้าจึงจะแต่งช้างม้าเครื่องราชบรรณาการ ให้ทูตานุทูตนำลงไป
ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายตามประเพณีเมืองขึ้น ซึ่งเป็นข้าขอบขัณฑสีมา
แต่บัดนี้ข้าพเจ้าได้ทราบข่าวว่า ราชัญเมืองเมะตะมะเป็นกบฏต่อเมือง
อังวะ ยกครอบครัวอพยพหนีเข้าไปกรุงไทย พระเจ้าอังวะทราบจึงให้
เกณฑ์กองทัพมาเป็นอันมาก ยกติดตามล่องเข้าไปในแดนกรุงเทพ
มหานคร ให้ตั้งก่อนเฝ้ามอญเหล่านายกขึ้นไปให้จงได้ ถ้ากองทัพอังวะรู้ว่า
เมืองเชียงใหม่ไปยอมขึ้นแก่พระนครศรีอยุธยา ได้ส่งช้างม้าเครื่องราช
บรรณาการลงไปถวายแล้วก็จะยกมาตั้งถิ่นฐานเป็นเมืองขึ้นอีก และเมือง
เชียงใหม่ก็จะมากไปด้วยหมู่โจรไม่รู้วาย ขอท่านผู้เป็นนายทัพใหญ่
ได้ทราบหนังสือนี้แล้ว จงมีความเมตตากรุณาพริ้งรอรอยู่ก่อน เร่งหนังสือ
บอกลงไปกราบทูลพระกรุณาให้ทรงทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทโดยเร็ว
ให้จงได้

ฝ่ายพระยารามเดโช พระยาท้าวหน้า นายทัพทั้งสองได้ทัพแจ้งความ
ในหนังสือเมืองเชียงใหม่แจ้งขอราชการมา จึงปรึกษาร่วมกันว่า ถ้าเรา

จะยกเข้าหักเอาเมืองทั้งสองตามท้องตราซึ่งโปรดขึ้นมานั้น บัดนี้เจ้าเมือง
ทั้งสองส่งหนังสือสารภาพโทษออกมาแล้ว แจ้งเหตุว่าทัพพม่ายกติดตาม
พวกรามัญอันหนีเข้ามาในแดนกรุงเทพมหานคร เป็นการสงครามข้อใหญ่
เราจะควั่นตีเอาเมืองทั้งสองนั้นยังมีชอบ จำจะส่งหนังสือบอกแจ้งข้อ
ราชการลงไปกราบทูลพระกรุณาให้ทรงทราบก่อน ปรีक्षाพร้อมกันแล้วก็
แต่งหนังสือบอก กับทั้งหนังสือเมืองเชียงใหม่แต่งให้ขุนหมื่นในกองทัพถือ
ลงไปยังกรุงเทพมหานคร

ฝ่ายกองทัพพม่ารามัญยกจากเมืองเมาะตะมะ เร่งรีบติดตาม
ครัวมอญซึ่งหนีเข้ามาถึงปลายด่านเมืองกาญจนบุรี และจับได้ไทยใช้ให้ถือ
หนังสือบอกเข้ามาแจ้งแก่พระยากาญจนบุรีและกรมการทั้งปวงเป็นใจความ
ว่า ให้เร่งส่งมอญกบฏซึ่งหนีเข้ามาในแดนกรุงไทยให้แก่เรา ถ้ามิส่งให้โดยดี
เราจะยกกองทัพเข้าตีชิงเอาพวกมอญให้จงได้ ฝ่ายขุนหมื่นชาวด่านก็ส่ง
หนังสือนั้นเข้ามาแจ้งแก่พระยากาญจนบุรี ๆ ก็แต่งกรมการให้ถือหนังสือ
บอกเข้ามายังกรุงเทพมหานคร และหนังสือบอกเมืองกาญจนบุรีมาถึงก่อน
หนังสือกองทัพฝ่ายเหนือสองสามวัน สมุหนายกนำหนังสือบอกทั้งสอง
ฉบับขึ้นกราบบังคมทูลให้ทรงทราบ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า
อยู่หัวตรัสได้ทรงทราบข้อราชการในหนังสือบอกทั้งสองฉบับ จึงมีพระราช
คำรัสสั่งเจ้าพระยาจักรี ให้เกณฑ์กองทัพหัวเมืองปักษ์ใต้ฝ่ายตะวันตก และ
กองทัพในกรุง เป็นพลฉกรรจ์ลำเค็รื่อง ๓๐,๐๐๐ เศษ สรรพไปด้วยสรรพ
ศัสตราวุธ ช้างเค็รื่อง ๑๐๐ เศษ ม้า ๒๐๐ เศษ แล้วทรงพระกรุณาโปรดตั้ง
ให้ขุนเหล็กมหาดเล็กบุตรพระนม เป็นเจ้าพระยาโกษาธิบดีเป็นแม่ทัพใหญ่
พระยาวิเศษไชยชาญเป็นยกกระบัตรทัพ พระยาราชบุรีเป็นเกียกกาย
พระยาเพชรบุรีเป็นกองหน้า ถือพลกองละ ๕,๐๐๐ เศษ สรรพไปด้วย

เครื่องสรรพศัสตราวุธข้างเครื่อง ๓๒ ม้า ๕๐ ม้าเท่า ๆ กันทั้ง ๔ ท้า สิริทั้งท้า
ใหญ่เป็นคน ๕๐,๐๐๐ เศษ ให้ยกไปตีท้าพม่าซึ่งยกมาติดตามรามัญนั้น ครั้น
ถึงศุภวาระคฤธิ์พิชัยฤกษ์ เจ้าพระยาโกษาและนายทัพนายกองทั้งปวงก็กราบ
ถวายบังคมลาแยกทัพบกทัพบเรือแยกกันไปพร้อมท้าตำบลปากแพรก แล้ว
ยกแยกกันไปตั้งรับท้าบลท้ากระดานและค่านกรมช้าง แม่ท้าใหญ่ตั้งท้าบล
ปากน้ำลำกระพินใกล้เมืองกาญจนบุรีและนายทัพนายกองทั้งปวงเร่งให้ตั้ง
ค่ายคูประตูหอรบและขุดสนามเพลาะปักขวกหนามตามทำนองศึก แล้ว
แต่งกองแล่นกองร้อยไปคอยเอาเหตุและกองเสบียงแม่วเขาคนเร็วม้าใช้
เล็กลอกไปซุ่มซ่อนสืบกองทัพข้าศึกตามกระบวนพิชัยสงคราม พร้อมเสร็จ
ทุกประการ

ฝ่ายกองทัพพม่ารามัญยกล่วงท้านพระเจดีย์ ๓ องค์เข้ามาในแดน
ท้าหน้ายกเข้ามาตั้งค่าย ณ เมืองไชโยโยกเป็นหลายค่าย แม่ท้าใหญ่ตั้งค่าย
ท้าบลท้าดินแดง แล้วให้กองทัพหน้าเร่งยกเข้ามาตีกองทัพไทยซึ่งออกมา
ตั้งรับอยู่นั้นและกองตระเวนทั้งสองฝ่ายพบกันเข้าได้รบพุ่งกันบ้าง ส่วน
สมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า จึงมีพระราชโองการตรัสตั้งสมุหนายกให้มี
ท้าวตราทอปขึ้นไปถึงกองทัพฝ่ายเหนือว่า เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูนไชย
ส่งหนังสืออ่อนน้อมรับผิศสารภาพโทษมาแก่เรา แล้วบอกเหตุการณ์มา
โดยจริง อย่าให้กองทัพตีเอาเมืองทั้งสองก่อนเลย ให้นายทัพนายกองทั้ง
สองทัพบกกลับมาถึงแขวงเมืองนครสวรรค์ แล้วเดินท้าไปเมืองอุทัยธานี
ตัดไปทางเมืองศรีสวัสดิ์และเมืองสังขละ เมืองทองผาภูมิ แล้วรีบไป
โอบหลังล้อมค่ายพม่าข้าศึกซึ่งมาตั้งอยู่ ณ เมืองไชโยโยก เร่งตีให้แตกฉาน
เสียโดยเร็วจงได้ ฝ่ายท้าวพระยานายทัพบฝ่ายเหนือทั้งสองทัพบ ได้แจ้งใน
ท้าวตราไปรคขึ้นมากังนั้น ก็เลิกกองทัพกลับมาตามคำสั่ง แล้วเดินท้าไป

โดยพระราชกำหนดเร่งกองหน้ารีบยกไปโอบหลังทัพพม่าซึ่งมาตั้งอยู่ ณ เมืองไชยโยค แล้วแต่งกองโจรให้ไปซุ่มสกัดอยู่ที่ทางช่องแคบ ให้ม้าเร็วถือหนังสือบอกกำหนดวันเวลาสัญญาอาณัติไปถึงกองทัพฝ่ายใต้ ให้ยกเข้าระดมตีทัพพม่าเข้าศึกให้พร้อมกัน ครั้นถึงวันกำหนดนายทัพนายกองทั้งฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ก็ยกพลทหารเข้าระดมตีกระหนาบล้อมค่ายพม่าซึ่งมาตั้งอยู่ ณ เมืองไชยโยคทุก ๆ ค่ายพร้อมกัน ได้รับความพ่ายแพ้เป็นสาบสูญ ทัพพม่าตั้งรับต่อรบอยู่ได้ ๓ วัน ทัพพม่าต้องศัสตราวุธปืนใหญ่ปืนน้อยล้มตายและบาดเจ็บสาหัสเป็นอันมาก เหลือกำลังต้านทานมิได้ก็แตกฉานแตกค่ายหนีไปทุก ๆ ค่าย ในกลางคืนเพลาประมาณยามเศษ ทัพไทยเข้าค่ายใต้ไล่ฆ่าพลพม่ารวมล้มตายในค่ายนอกค่ายกลาเกลื่อนไป และจับได้เป็นนั้นก็มากแล้วไล่ติดตามไป พลพม่ารวมแตกกระจัดพลัดพรายไปไม่เป็นหมวดเป็นกอง ต่างคนเอาตัวรอดหนีไปทางช่องแคบ กองโจรทัพไทยซึ่งไปตั้งซุ่มอยู่ ณ ที่ออกตีกระหนาบก็วิ่งไล่ฆ่าฟันพม่ามอดล้มตายมากกว่าพัน จับได้เป็นอีกมาก แล้วไล่ติดตามไปตีค่ายใหญ่แม่ทัพซึ่งตั้งอยู่ ณ ทำดินแดง ทัพพม่ารับอยู่ประมาณแคว้นหนึ่งก็แตกฉานทั้งค่ายพ่ายหนี และมังสุรราชาซึ่งเป็นโอรสของแม่ทัพนั้นต้องปืนนกสับบ่วยไป ทัพไทยได้ชัยชนะเก็บได้ศัสตราวุธและได้ช้างม้าพม่ามอดเกลี้ยงเป็นอันมาก เจ้าพระยาโกษาแม่ทัพใหญ่ จึงเกณฑ์ให้กองอาสาหกเหล่าและกองอาสาจามกับทัพหัวเมืองพล ๑๐,๐๐๐ เศษ ให้ยกติดตามเข้าศึกไปจนถึงด่านพระเจดีย์ ๓ องค์ แล้วมีหนังสือบอกซึ่งมีชัยแก่พม่าปัจจุามิตรเข้ามารบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวตรัสให้ทรงทราบในหนังสือบอกนั้นก็ทรงพระปรีดาโสมนัส ตรัสให้มีท้องตราให้หากองทัพกลับคืนยังพระมหานคร เจ้าพระยาโกษาท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวง

ก็เลิกทัพกลับคืนพระนครศรีอยุธยา แล้วเข้าเฝ้ากราบบังคมทูลถวายขังม้า
เครื่องสรรพศัสตราวุธและหม่อมอัญชลียเป็นอันมาก จึงทรงพระกรุณา
โปรดพระราชทานรางวัลแก่ท้าวพระยานายทัพนายกองผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวง
โดยลำดับฐานานุศักดิ์ สมควรแก่ความชอบในการสงครามนั้น

เรื่องสมิงทอ

หนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า หน้า ๑๓๖

คราวนั้นสมิงทอราหมัญ ซึ่งเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่ใน
กรุงศรีอยุธยาเป็นกบฏ คุ่มสมักรพรรคพวกเป็นอันมากเที่ยวตีบ้านเล็กเมือง
น้อยตามชายพระราชอาณาเขต ข้าราชการซึ่งรักษาหน้าที่ก็กุมพลทหาร
ออกไปรบ จับสมิงทอและพรรคพวกสมิงทอฆ่าเสีย แต่่นั้นมา กรุงศรี
อยุธยาก็ปราศจากเสี้ยนหนาม มีความสุขความเจริญ ข้าวปลาอาหารก็
บริบูรณ์ ด้วยพระมหาธรรมราชาทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ทำนุบำรุง
พระพุทธศาสนาเป็นเนืองนิตย์

ครั้นจุลศักราช ๑๐๕๕ ปี พระมหาอุปราชทิววงศ์ พระมหาธรรม
ราชาจึงทรงตั้งเจ้าฟ้าอุทุมพรเป็นพระมหาอุปราช

หนังสือคำให้การขุนหลวงหาวัด ฉบับหลวง หน้า ๕๑

ครั้นอยู่มาเมื่อครั้งจุลศักราช ๑๑๑๐ ปีมะโรง สัมฤทธิศก จึงมี
สมิงทอคนหนึ่งเป็นชาติกวย มีบุญญาธิการยิ่งนัก ได้ราชสมบัติใน
กรุงหงสาวดี จึงคิดอ่านให้อำมาตย์มาทูลขอพระราชธิดาเมืองกรุงศรีอยุธยา

ครั้นพระบรมราชาแจ้งเหตุทรงพระโกรธ จึงตรัสว่ามันเป็นแต่ชาติกวย
มันมาขอลูกสาวกู ครั้นทรงพระโกรธดังนี้แล้ว ก็มีได้ว่าخانประการโค

ครั้นอยู่มาเมื่อจุลศักราชได้ ๑๑๑๐ ปี ในปีมะโรง สัมฤทธิศกนั้น
เจ้าเมืองมัตตะมะทั้งผัวเมีย กับผู้คนบ่าวไพร่ทั้งปวงเป็นอันมาก ทั้งเจ้าเมือง
ทวายด้วยกัน ทั้งบ่าวไพร่ผู้คนหนีจากเมืองมัตตะมะและเมืองทวาย เข้ามา
ในแดนกรุงศรีอยุธยา ข้างท่านพระเจดีย์ ๓ องค์ นายค่านชื่อขุนรา
ขุนละคร จึงพาเอาตัวเจ้าเมืองมัตตะมะ เจ้าเมืองทวาย ทั้งสองนายเข้า
มาแจ้งกับเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ซักไซ้ไต่ถาม
จึงแจ้งความว่า ตัวข้าพเจ้าผู้เป็นเจ้าเมืองมัตตะมะนี้ ชื่อแมงนราจอสุ
เมียชื่อนางแมงสันเป็นมอญ เรียกชื่อภาษามอญนั้นนายเมย์มีฉาน อัน
เจ้าเมืองทวายนั้นชื่อแมงแลกแอชอยคอง หนีมาจากเมืองทวายและเมือง
มัตตะมะ จะมาพึ่งโพธิสมภารพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ตัวข้าพเจ้าผัวเมีย
กับผู้คนสมกำลังบ่าวไพร่ทั้งปวงด้วยกันทั้งสิ้น จักขอเข้ามาอยู่ใต้ฝ่าละออง
ธุลีพระบาท อันเจ้าเมืองทวายก็ให้การตามความที่มีมาทั้งสิ้น แล้วให้การ
ว่าพระเจ้าอังวะตั้งให้ข้าพเจ้ามาเป็นเจ้าเมืองมัตตะมะ เป็นผู้รักษาแดน
มัตตะมะและแดนทวาย บัดนี้มอญชื่อพระยากรมช้าง พระเจ้าอังวะตั้ง
ลงมาให้เป็นเจ้าเมืองหงสาวดี ก็กบฏต่อพระเจ้าอังวะ แล้วต่อสู้รบกันเป็น
อันมาก ข้าพเจ้าจะยกทัพไปช่วยพระเจ้าอังวะ จึงเกณฑ์ผู้คนเมืองมัตตะมะ
ขุนนางเมืองมัตตะมะจึงเป็นกบฏ แล้วไล่จับตัวข้าพเจ้าจกฆ่าเสีย ข้าพเจ้า
จึงหนีมาเข้าเมืองแคนทวาย จึงไปพบเจ้าเมืองทวายเข้าที่เมืองกะลืออ่อง
ข้าพเจ้ากับเจ้าเมืองทวายจึงคิดอ่านกันแล้ว ก็เกณฑ์ผู้คนชาวเมืองกะลืออ่อง
จะขึ้นไปช่วยเจ้าอังวะ ชาวเมืองกะลืออ่องจึงแข็งเมืองเอาแล้วไล่ข้าพเจ้าจก
ฆ่าเสีย ข้าพเจ้าจึงหนีเข้ามาพึ่งโพธิสมภาร จักอยู่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาไปจนทราบเท่าวันตาย แล้วเมงนราจสุให้การว่า
ข้าพเจ้าไปเรียกสมิงทอนั้น ๆ ว่าชานทำทนายมาครั้งนี้ ฝ่ายกรมช้างศึกครั้น
คร้ามกลัวทางสมิงทอจะขึ้นมา จึงให้ไปปลอมโยนมาแต่โดยคืบ แล้วจึงเอา
นางกุ่มผู้เป็นลูกสาวนั้นยกให้เป็นเมีย แล้วจึงมอบราชสมบัติให้แก่สมิงทอ
กรมช้างจึงทำการราชาภิเษกให้สมิงทอครอบครองกรุงหงสาวดี ในปีนั้นจึง
ตั้งนางกุ่มให้เป็นทิมเหสี ครั้นสมิงทอไต่ครองเมืองหงสาวดีก็มีบุญญาธิการ
ยิ่งนัก จึงได้ช้างค่างกระคำตัวหนึ่ง จึงให้ซื้อรัตนฉัททันต์ ครั้นอยู่มา
สมิงทอจึงให้ราชสาส์นไปถึงพระเจ้าหงส์คำอันเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ ส่วน
พระเจ้าเชียงใหม่นั้นก็กลัวบุญญาอานุภาพสมิงทอ จึงยกลูกสาวอันชื่อนาง
เทพลิลานั้นให้เป็นเมียสมิงทอ สมิงทอจึงตั้งนางเทพลิลานั้นเป็นลูกสาว
พระเจ้าเชียงใหม่ให้เป็นที่มเหสี อันนางกุ่มลูกสาวกรมช้างนั้น ให้เป็นที่
มเหสีขวา อันสมิงทอนั้นรักใคร่ลุ่มหลงไปแต่ฝ่ายนางเทพลิลิต มิได้ทำนุ
บำรุงนางกุ่มที่เป็นมเหสีขวา ฝ่ายกรมช้างผู้เป็นพ่อทอนั้นก็น้อยใจว่าสมิงทอ
มิรักใคร่ลูกสาว กรมช้างจึงคิดอ่านทำการทั้งปวง ครั้นอยู่มากรมช้าง
จึงบอกข่าวช้างเผือกว่ามีช้างเผือกผู้ตัวหนึ่ง อยู่ในป่าแดนเมืองทองอยู่ มีรูป
อันงามยิ่งนัก สมิงทอครั้นแจ้งข่าวช้างเผือก จึงยกทัพไปตามช้างเผือกที่
ในป่า ครั้นสมิงทอไปตามช้างเผือก พระยากรมช้างจึงซ่อนสุมผู้คนแล้วจึง
ปิดประตูเมือง ให้ขึ้นหน้าที่เชิงเทิน จึงเกณฑ์ทัพแล้วยกไปรบพุ่งสมิงทอ
สมิงทอนั้นสู้รบต้านทานพระยากรมช้างมิได้ จึงพาเอานางเทพลิลิตผู้เป็น
มเหสีนั้นไปส่งเสียเชียงใหม่ แล้วจึงยกทัพกลับมาสู้รบกันกับพระยากรม
ช้าง สมิงทอรบพุ่งต้านทานพระยากรมช้างมิได้ ก็แตกหนี จึงเข้ามาพึ่งโพธิ
สมภารพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ครั้นเมงนราจสุให้การครั้งนี้ เจ้าพระยา
พระหลวงจกหมายเอาคำที่ให้การนั้นเข้าไปทูลฉลองกับพระบรมราชา พระ

บรมราชาครั้นทราบจึงตรัสว่า อ้ายสมิงทอนี่มันเป็นชาติกวย เมื่อครั้งมันไ้
นั่งเมืองหงสา นั้นให้มาขอลูกสาวเรา ใจมันกำเริบ มันไม่คิดถึงตัวมันว่า
ใช่เชื้อกษัตริย์ มันจงหองมาขอลูกสาวเรา จึงมีพระราชโองการตรัสสั่ง
ให้เอาตัวใส่คุกไว้ แล้วให้จำจองตัวมันไว้ เจ้าพระยากรมท่าจึงเอาตัว
สมิงทอนี่มาใส่คุกไว้ แล้วจำจองไว้กามรับสั่ง อันสมิงทอนี่เป็นคน
ที่มีความรู้ฝ่ายช่างวิปัสสนาธุระแผ่เมตตาตักนั้ ผลที่สมิงทอแผ่เมตตาตักนั้
อันผู้คุมและนายคุกก็มีเมตตาแล้วมิได้จำจอง ก็ลดลาไว้ให้อยู่ดี ๆ แล้ว
เลี้ยงดูให้กินอยู่กับบริวารมิได้ลำบากยากใจ ครั้นกิตติศัพท์นั้นรู้ไปถึงเจ้ากรม
หมื่นจิตรสุนทรผู้เป็นพระราชบุตร ว่าสมิงทอนี่เป็นคนที่มีวิชาความรู้ดียัง
นัก จึงมาเรียนความรู้ แล้วจึงทำนุบำรุงเลี้ยงดูให้กินอยู่มิให้อนาทร
ร้อนใจ แล้วจึงทูลเบี่ยงบ่ายแก้ไขให้สมิงทอได้ออกจากคุก ครั้นอยู่มา
พระยากรมช้างซึ่งเป็นเจ้าเมืองหงสาคือรู้ไปว่า สมิงทอนี่เข้าไปอยู่ในเมือง
กรุงศรีอยุธยา จึงให้เสนาถือหนังสือเข้ามากราบทูลกับพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา
ว่า อย่าให้กรุงศรีอยุธยารับตัวสมิงทอไว้ มันเป็นคนไม่ตรงออกตัญญู
ให้พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาส่งตัวมันมาจะฆ่ามันเสีย พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา
ก็มีได้ส่งตัวสมิงทอไป จึงฝากสำเภาจีนส่งไปเสียเมืองจีนเมื่อครั้งจุลศักราช
๑๑๑๘ ปีชวด อัฐศก เมื่อพระบรมราชาจักใกล้สวรรคต ส่วนเจ้าสำเภาจีน
รับเอาตัวสมิงทอไปสำเภาแล้ว จึงปล่อยเสียที่กลางทาง แล้วสมิงทอจึง
ตรงไปเข้าแคว้นเมืองเชียงใหม่ ไปหานางเทพลิลิตอันเป็นลูกเจ้าเชียงใหม่
ผู้เป็นบิดา แล้วจึงให้ทูลขอกองทัพจะไปรบเมืองหงสา พระเจ้าเชียงใหม่
ก็มีได้เกณฑ์ทัพตามใจนางเทพลิลิตทูลขอ ครั้นสมิงทอขอให้นางเทพลิลิต
ทูลขอกองทัพไม่ได้ตั้งใจ จึงลักเอานางเทพลิลิตได้แล้วก็พาหนีมาจากเมือง
เชียงใหม่ กับผู้คนสมกำลังเป็นอันมาก ครั้นมาถึงกลางทางจึงมาพบ
มางลองยกทัพออกไปรบเมืองหงสา มางลองจึงจับเอาตัวสมิงทอได้แล้ว
ก็ส่งขึ้นไปเมืองอังวะ

เมื่อจุลศักราช ๑๑๐๒ ปี เดือนนี้ นั้น ยังมีชายผู้หนึ่งเป็นชาติ
 เชมกวยบวชเป็นภิกษุชำนานอยู่ในอารามแห่งหนึ่ง ข้างทิศอุดรแห่งเมือง
 หงสาวดีใกล้บ้านอเว้ง บ้านนั้นพวกเงี้ยวอยู่ประมาณ ๓๐๐ เศษ และ
 พระกวยที่บวชเป็นภิกษุนั้น ได้เรียนไตรเพทและคัมภีร์พยากรณ์ทั้งปวงจน
 เป็นนักปราชญ์ พิจารณาเห็นว่าตัวจะมีโชคชัย ได้ครองราชสมบัติในเมือง
 หงสาวดีเป็นราชธานีใหญ่ แล้วสึกออกจากภิกษุ เจ้าเมืองหงสาวดีเก่า
 ตั้งให้เป็นพระยาชื่อว่าสมิงทอกวย และพวกชาติเชมกวยนั้น พูดภาษาไม่
 เหมือนภาษาราวัญ เป็นชาวป่าอยู่นอกเมืองหงสาวดี สมิงทอกวยนั้น
 เป็นคนมีวิชาเวทมนตร์มาก เป็นเสน่ห์แก่คนทั้งปวง พวกรามัญชาวเมือง
 ก็รักใคร่มาก สมิงทอกวยนั้นได้คุมพวกเชมกวยประมาณ ๓,๐๐๐ เศษ อยู่
 ในประเทศชื่อเนระอุปะสะระกะเพียง ครั้นเห็นมองชวยเนระระทานั้น
 ช่มเหงราษฎรนัก จึงชวนน้องชายสองคนยกพวกเชมกวยทั้งปวงมาตั้งค่ายอยู่
 ณ ตำบลเกานักที นอกเมืองหงสาวดี ส่วนทอระแซงมูรู้เหตุนี้ จึงมี
 หนังสือลอบออกไปนัดหมายกับสมิงทอกวย จะกำจัดมองชวยเนระระทาเสีย
 ครั้นมองชวยเนระระทาเห็นว่าสมิงทอกวยคึกคักบฏ มาตั้งค่ายอยู่ดังนั้น จึง
 สั่งให้ทอระแซงมูจักกองทัพยกออกไปจับสมิงทอกวย ทอระแซงมูจึงจัด
 กองทัพพร้อมด้วยเครื่องศาสตราวุธเสร็จแล้ว จึงกลับยกเข้าไปจับตัวมอง-
 ชวยเนระระทาฆ่าเสีย ครั้นสมิงทอกวยรู้เหตุนี้ ก็ยกพวกพลเข้าไปในเมือง
 ทอระแซงมูแล้วจับสมิงทอกวย ้วยสมิงทอกวยมีพวกพ้องคนนับถือมาก
 จึงยอมให้สมิงทอกวยเป็นเจ้าเมืองหงสาวดี แล้วจึงยกบุตรสาวของตัวชื่อว่า
 มียายเล่ม ให้เป็นภรรยาสมิงทอกวย ครั้นภายหลังรามัญทั้งปวงจึงยินยอม

พร้อมใจกันตั้งสมิงทอกลวเป็นเจ้าแผ่นดินครองราชสมบัติในเมืองหงสาวดี มีพระนามว่า พระยาพิริโรราชา บางทีรามัญเรียกว่า พระเจ้าทอพุทธเกษิ ๆ จึงตั้งทอระแซงมู ผู้เป็นพ่อตา เป็นที่พระยาสัตติแม่กองเล็ก ให้ควบคุม บรรดาเลกสมพรค้ำกำลังทั้งปวงในเมืองหงสาวดี ครั้นภายหลังตั้งให้เป็น ทะละมหาเสนาบดี คำไทยแปลว่าเจ้ามหาเสนาบดี เป็นผู้สำเร็จราชการ สิทธิขาดในรามัญประเทศทั้งปวง จึงตั้งรามัญคนหนึ่งชื่อทอจู้ ให้เป็น พระยานันทสุริยะ ตั้งพระอนุชาทั้งสองเป็นพระยา ชื่อท้าวทองสุก ๑ ชื่อท้าวทองอยู่ ๑ แล้วตั้งสหายคนหนึ่งให้เป็นพระยาชื่อท้าวทุก พระเจ้า หงสาวดีนั้นได้ตั้งข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยอีก ๗๑ คน มีเมืองขึ้น ๓๒ หัว เมือง ขณะเมื่อสมิงทอกลวได้เป็นเจ้าแผ่นดินนั้น จุลศักราชล่วงได้ ๑๑๐๓ ปี ภายหลังพระเจ้าอังวะได้ทราบว่ ทอระแซงมูกับสมิงทอกลว ก็คบถนัด กันฆ่ามองช่วยแย่งระทออันเป็นอนุชาเสีย พระเจ้าอังวะจึงปรึกษาขุนนาง ทั้งปวงว่า จะให้ยกกองทัพไปจับสมิงทอกลวกับทอระแซงมูฆ่าเสีย ขณะนั้น พวกไพร่จึงทำฎีกาถวายว่าใน ๑๒ ปีนี้เป็นคราวชะตาเมืองอังวะตก พวก รามัญทั้งหลายนั้นเป็นคราวชะตาขึ้น ถ้าจะยกกองทัพลงไปทำสงครามกับ รามัญ เห็นมีชัย ขอรับพระราชทานให้ส่งการสงครามเมืองไว้มาก่อน พระเจ้าอังวะได้ทรงฟังจึงรับสั่งให้มังมหานรธายกกองทัพลงไปตั้งอยู่ ณ เมืองเปร เป็นภาษาพม่า แต่รามัญเรียกว่าเมืองปรอน อันเป็นพรมแดน รามัญกับพม่าต่อกัน ให้ตั้งซัดทัพอยู่ เกลือกรามัญจะยกขึ้นมา ครั้นนั้น เจ้าเมืองเมาะมะตะชื่อมังนราจอสุ เป็นชาติพม่า ครั้นรู้ว่าเมืองหงสาวดีวุ่น วายว้ายมอญกบฏ ก็คิดกลัวพวกมอญเมาะมะตะจะฆ่าเสีย ครั้นจะหนีขึ้น ไปเมืองอังวะก็ไปไม่ได้ ค่ายเมืองหงสาวดีก็กันหนทางอยู่ จึงพาบุตรภรรยา พวกพ้องของตัวอพยพหนีลงไปอยู่กับมังลักแเว เจ้าเมืองทวายอันเป็นชาติ

พม่าเหมือนกัน ครั้นอยู่มาพระเจ้าหงสาวดีทราบเหตุนี้ จึงให้มีหนังสือลง
ไปถึงกรมการเมืองทวายทั้งปวง ให้ส่งมังนราจอสู มังลักแวง ทั้งสองขึ้น
มา ณ เมืองหงสาวดี ถ้ากรมการเมืองไม่ส่ง จะให้กองทัพลงไปตีเมืองทวาย
ฆ่าพวกกรมการเมืองเสียให้สิ้น

ฝ่ายกรมการเมืองทวายทั้งปวง ครั้นรู้หนังสือนั้นแล้วก็ตกใจ จึง
ปรึกษากันจะจับมังนราจอสู มังลักแวง ทั้งสองส่งขึ้นไปตามหนังสือ มังนรา
จอสู กับ มังลักแวง ครั้นรู้เหตุนี้ จึงชวนกันอพยพครอบครัวหนีลงไป ณ
เมืองตะนาวศรีอันเป็นเขตแดนพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา เจ้าเมืองตะนาวศรีจึง
บอกหนังสือเข้าไป ณ กรุงศรีอยุธยา จึงมีรับสั่งให้เจ้าเมืองตะนาวศรีส่ง
มังนราจอสู มังลักแวง ทั้งสองกับพวกพ้องทั้งปวง เข้าไป ณ กรุงศรีอยุธยา
แล้วจึงให้ปลัดเมืองทวายกับเจ้าเมืองตะนาวศรี กำกับกันยกกองทัพออกมา
รักษาเมืองทวายไว้ ส่วนพระเจ้าหงสาวดีกับทะเลมหาเสนาบดีรู้เหตุนี้จึง
ปรึกษากันว่า ถ้าเราจะยกกองทัพไปตีเมืองทวายบัดนี้ ก็จะเป็นข้าศึกขึ้นกับ
พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา แม้นพม่าลงมาตีหัวเมืองฝ่ายเหนือไทยยกมาตี
หัวเมืองด้านตะวันออกต้านได้ เราต้องสู้เป็น ๒ ฝ่าย ภายหลังจะแก้ตัวยาก
ถ้าเราจะเป็นไมตรีกันกับกรุงไทยเสียดีกว่า จะคิดสู้พม่าแต่ด้านเดียวเสีย
ก่อน ภายหลังจึงค่อยคิดการต่อไป แล้วพระเจ้าหงสาวดีจึงจัดเครื่องราช
บรรณาการ มอบให้เจ้าเมืองเรณูลงมาถึงเจ้าเมืองตะนาวศรีอันมาตั้งอยู่
ณ เมืองทวายนั้น ให้นำเจ้าเมืองเรเข้าไปถวายเครื่องราชบรรณาการ
พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาขอเป็นทางไมตรีกันไป ภายหลัง ครั้นแล้วพระเจ้า
หงสาวดีจึงให้ทะเลมหาเสนาบดีเป็นแม่ทัพบก พระเจ้าหงสาวดีนั้นเป็น
แม่ทัพเรือ ยกขึ้นไป ณ เมืองปรอน เพื่อจะตีกองทัพมังมหานรธาแล้วจะ
เลยขึ้นไปตีเมืองอังวะทีเดียว

ฝ่ายพระเจ้าอังวะครั้นรู้ข่าวว่า มังนราจอสู่เจ้าเมืองเมะกะมะ
มั่งลักแฉเจ้าเมืองทวายหนีไปพึ่งพระบารมีพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาอยู่ พระเจ้า
กรุงศรีอยุธยาก็ตรงเลี้ยงไว้ให้เป็นสุข พระเจ้าอังวะจึงให้แต่งพระราชสาส์น
ขอบพระคุณพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา กับเครื่องราชบรรณาการมอบให้ราชทูต
ลงไป ณ กรุงศรีอยุธยา

ฝ่ายราชทูตก็ลงไป ณ กรุงศรีอยุธยา ได้เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์น
และเครื่องราชบรรณาการแล้ว ก็อยู่ในกรุงศรีอยุธยาประมาณเดือนหนึ่ง
เมื่อราชทูตพม่ากราบถวายบังคมลาจะกลับขึ้นมานั้น พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา
จึงทรงจัดราชทูตไทย ๓ นาย ให้นำพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการ
ตอบขึ้นไปกับราชทูตพม่า ราชทูตทั้งหลายนั้นพากันออกมาโดยทางด่าน
เมืองเชียงใหม่ เดินทางไปทางปลายแคว้นเมืองทองอุ

ขณะนั้น พระเจ้าหงสาวดีขึ้นไปถึงค่ายประชิดเมืองปรอนอยู่ ทำ
สงครามกันกับมังมหานรธายังไม่แพ้ไม่ชนะกัน พอขาดเสบียงลง จึงให้พวก
รามัญแบ่งกันออกจากค่าย เทียวแยกก่ายหาเสบียง กองรามัญพวกหนึ่ง
เทียวหาเสบียงมาจนถึงแคว้นเมืองทองอุ ครั้นราชทูตพม่ารู้ความดังนั้น ก็
พาราชทูตไทยออกจากทางใหญ่เดินลัดเข้าไปในป่า

ขณะนั้นพวกรามัญรู้ว่า ราชทูตพม่าพากันมาตามทางนั้น ก็พากัน
รีบตามไปหวังจะจับเอาตัวนายให้ได้ รามัญทั้งหลายตามไปไม่ทันพวก
ราชทูต จับได้แต่ไพร่พม่า ๒ คน ซึ่งเลื่อยลำอยู่ในหนทาง จึงจับเอาตัวมา
ให้พระพุทธรเกษิ ๆ จึงให้ไต่ถาม ไพร่พม่า ๒ คนให้การว่า พระเจ้าอังวะให้
ราชทูตลงไปขอกองทัพไทยขึ้นมาช่วยป้องกันเมืองอังวะ พระเจ้าหงสาวดี
ได้ทรงฟังดังนั้นก็ตกพระทัย พอกองทัพรามัญขาดเสบียงลงด้วย จึงให้
เลิกทัพกลับลงไป ณ เมืองหงสาวดี

ฝ่ายราชทูตพม่า ก็พาราชทูตไทยขึ้นไปถึงเมืองอังวะ ราชทูตไทย
ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าอังวะ จึงพระราชทานรางวัลและเครื่องราชบรรณาการ
ตอบแทน เสร็จแล้วก็ส่งราชทูตกลับลงไปโดยทางเมืองเชียงใหม่ พระเจ้า
หงสาวดีนั้น ครั้นกลับลงมาถึงเมืองหงสาวดีแล้ว จึงปรึกษากันกับตะละ
มหาเสนาบดีว่า บัดนี้พระเจ้ากรุงไทย พระเจ้ากรุงอังวะเป็นไมตรีกัน กองทัพ
ไทยจะยกขึ้นไปช่วยป้องกันเมืองอังวะ จำเราจะทำไมตรีกันกับพระเจ้ากรุง
ไทย ขอพระราชธิดาออกมาตั้งเป็นพระอัครมเหสี ไมตรีไทยกับรามัญจึง
จะสนิทติดพันกันไป พระเจ้ากรุงไทยกับพระเจ้าอังวะจึงจะขาดทางพระ
ราชไมตรีกัน ตะละมหาเสนาบดีก็เห็นด้วย พระเจ้าหงสาวดีจึงให้แต่งพระ
ราชสาส์นและจัดเครื่องราชบรรณาการ มอบให้ราชทูตรามัญเข้าไปกรุงศรี
อยุธยาโดยทางค่านกาญจนบุรี ถึงกรุงศรีอยุธยา ครั้นเสนาบดีนำราชทูต
รามัญเข้าเฝ้าทูลถวายพระราชสาส์น และเครื่องราชบรรณาการครั้งนี้
พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาได้ทรงทราบก็ซัดเคืองพระทัย ตรัสว่า สมิงทอกลอยไม่
รู้จักประมาณคนกำเริบอิสริยยศ ตัวเป็นแต่ชาติกวยชาวป่า ครั้นวาสนาส่ง
ให้ได้เป็นเจ้าแผ่นดิน ทำใจสูงเย่อหยิ่ง เอื้อมอาจหาญมาสู่ขอลูกสาวเราอัน
เป็นกษัตริย์ เป็นเจ้าในกรุงไทยมาได้หลายชั่วกษัตริย์แล้ว พระเจ้ากรุงศรี
อยุธยาก็มิได้ตรัสปราศรัยด้วยราชทูตมอญตามธรรมเนียม แต่รับสั่งให้
เสนาบดีเลี้ยงดูให้รางวัลแก่ราชทูตตามธรรมเนียมแล้ว จึงให้มีหนังสือ
เสนาบดีตอบออกมา ในหนังสือนั้นว่ากล่าวเปรียบปรายสมิงทอกลอยด้วยชาติ
ด้วยตระกูล เป็นเนื้อความหลายข้อ แล้วจึงให้ส่งราชทูตรามัญกลับออกมา
ครั้นพระเจ้าหงสาวดีทราบในหนังสือเสนาบดีว่ากล่าวหยาบขำมานั้นก็โกรธ
จึงปรึกษากับตะละมหาเสนาบดีว่า เราจะยกกองทัพเข้าไปตีกรุงศรีอยุธยา
ตะละมหาเสนาบดีจึงทักท้วงไว้ว่า สงครามพม่ากับเรายังติดพันกันอยู่ ซึ่ง
จะเป็นศัตรูกันกับกรุงไทยนั้นยังไม่ได้ก่อน พระเจ้าหงสาวดีจึงได้งัดอยู่

ในศักราช ๑๑๐๖ ปีนั้น พระเจ้าหงสาวดีปรึกษากันกับตะละมหา
 เสนาบดีว่า บัณฑิตกรุงศรีอยุธยาไม่เป็นไมตรีกันกับเราแล้ว จึงให้พวกเมือง
 มะริดตะนาวศรีมาตีเมืองเมะล่ำเลิง เราจะทำไมตรีกันกับพระเจ้าหอคำ
 เจ้าเมืองเชียงใหม่ได้ จะเป็นกำลังสู้รบกันกับพม่า เราจะให้ไปขอราช
 ธิกาเจ้าเมืองเชียงใหม่ มาตั้งเป็นพระมเหสี ท่านจะเห็นเป็นประการใด
 ตะละมหาเสนาบดีก็เห็นชอบด้วย ครั้น ณ เดือน ๖ พระเจ้าทอพุทธเกษี
 จึงจัดเครื่องราชบรรณาการและพระราชสาส์น มอบให้ราชทูตไป ณ เมือง
 เชียงใหม่ พระเจ้าหอคำเจ้าเมืองเชียงใหม่ก็เกรงอำนาจพระเจ้ทอพุทธ
 เกษี จึงยอมยกพระราชธิดามอบมาแก่ราชทูต และให้ราชทูตลวนำ
 ราชสาส์น และเครื่องราชบรรณาการมาถวายพระเจ้ทอพุทธเกษี ณ เมือง
 หงสาวดีด้วย พระเจ้าหงสาวดีจึงตั้งราชธิดาเจ้าเมืองเชียงใหม่เป็นพระ
 อัครมเหสี ครั้นถึง ณ วันอาทิตย์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ในศักราช ๑๑๐๖
 นั้น พระเจ้าทอพุทธเกษีได้ยกฉัตรยอดพระเจดีย์มุกตาวนั้นขึ้นไว้ให้เป็นปกติ
 กังเก่า ครั้นอยู่มา พระเจ้าทอพุทธเกษีก็หลงรักราชธิดาพระเจ้าเชียงใหม่
 นั้ก ไม่เอื้อเฟื้อแก่ธิดาตะละมหาเสนาบดี อันเป็นมเหสีเดิม ให้ธิดาตะละ
 มหาเสนาบดีอันเป็นพระมเหสีเดิมนั้น อยู่ในอำนาจราชธิดาเมืองเชียงใหม่
 ด้วยเห็นว่าราชธิดาเมืองเชียงใหม่เป็นเชื้อกษัตริย์ ตะละมหาเสนาบดีก็น้อย
 ใจ คิดจะทำร้ายสมิงทอพุทธเกษีอยู่เป็นนิจ

ศักราช ๑๑๐๘ ปี ตะละมหาเสนาบดีจึงคิดเป็นความลับกับพวก
 กรมช้าง ให้บอกหนังสือเข้ามาว่า ได้พบปะช้างเผือกผู้ตำบลรวบ้ำแขวง
 เมืองกะเทิง พระเจ้าทอพุทธเกษีได้ฟังมีความยินดีนัก จึงให้จัดพวกพลกับ
 กรมช้าง แล้วพาราชธิดาพระเจ้าเชียงใหม่กับธิดาตะละมหาเสนาบดีชื่อมี

ยายเล่ม ขึ้นข้างพระที่นั่ง และตะละมหาเสนาบดี ๑ เจียรกีปันจุ ๑ กับ
เสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงยกไป ณ รวป่าแขวงเมืองกะเทิง ให้สมิง
นันทสุริยะอยู่เฝ้าเมือง พระเจ้าหงสาวดีเสด็จออกไปแรมอยู่ในป่าราวถึง
๒ ครั้ง ๓ ครั้ง ครั้งที่สุดท้ายนั้นเสด็จเข้าไปอยู่ในป่าช้านานถึง ๓ เดือนเศษ
สมิงนันทสุริยะอยู่เฝ้าเมืองหงสาวดี จึงปรึกษากับเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้ง
ปวงว่า พระเจ้าหงสาวดีไม่เอาพระทัยใส่ในราชการเห็นแต่จะไปเที่ยวเล่น
ในป่าแรมอยู่ช้านานนัก เราจะไต่ผู้ใดเป็นพระเจ้าแผ่นดินครองราชสมบัติ
ว่าราชการบ้านเมืองต่อไปเล่า จึงเห็นว่านายจรัญกันเป็นคนมีสมบัติมากแล้ว
มีอายุสูงกว่าเราทั้งสอง จึงตั้งให้นายจรัญกันเป็นสมมติกษัตริย์ครองราช
สมบัติในเมืองหงสาวดีสืบไปได้ ๒ เดือนเศษ ครั้นนายจรัญกันได้ครองราช
สมบัติแล้ว ทั่วเป็นแต่ตระกูลไพร่ ไม่รู้จักธรรมเนียมพระมหากษัตริย์ เข้าใจ
ว่าราชการจัดการบ้านเมืองให้ถูกต้องตามเอียงอย่างพระเจ้าแผ่นดิน สมิง
นันทสุริยะผู้เป็นเสนาบดีผู้ใหญ่ก็จับนายจรัญกันฆ่าเสีย แล้วจึงมีหนังสือ
ลับไปถึงตะละมหาเสนาบดี ให้เข้ามาครองราชสมบัติในเมืองหงสาวดี ตะละ
มหาเสนาบดีรู้แจ้งในหนังสือนั้นแล้ว จึงใช้ให้ท้าวทอกิกและเจียรกีปันจุ
ไปลักพระมเหสีสมิงทอกวย อันเป็นธิดาของตนในป่าได้แล้ว กลับเข้ามา
กับพวกพลเป็นอันมาก แล้วได้ครองราชสมบัติในเมืองหงสาวดี ครั้นภาย
หลังตะละมหาเสนาบดี จึงเกณฑ์คนขึ้นรักษาหน้าที่เชิงเนินเมืองหงสาวดี
ตะละมหาเสนาบดีก็ยกกองทัพจะตามไปจับสมิงทอกวยกับราชธิดาเมือง
เชียงใหม่ฆ่าเสีย ส่วนสมิงทอกวยครั้นรู้เหตุนั้น จะกลับมาเมืองหงสาวดีมิ
ได้ จึงพาราชธิดาเจ้าเมืองเชียงใหม่หนีไปหาพระเจ้าหอคำ ณ เมืองเชียงใหม่
พุทธศักราช ๑๑๐๔ ปี เดือน ๕ สมิงทอกวยจะกลับมาที่เมืองหงสาวดีคืน
จึงมอบราชธิดาแก่พระเจ้าเชียงใหม่แล้ว ก็ขอกองทัพเมืองเชียงใหม่สมทบ

กันกับพวกรามัญ ยกออกจากเมืองเชียงใหม่ กลับเข้ามาในแดนเมือง
หงสาวดีอีก ครั้นทะเลมหาเสนาบดีรู้แล้ว จึงยกกองทัพออกมา เมื่อจะ
รบกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ครั้นทะเลมหาเสนาบดีจึงดำริเห็นว่า ถ้าสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ไม่ได้แล้วก็จะหนีกลับไปเมืองเชียงใหม่อีก จะไปขอกองทัพพม่าเพิ่มเติม
มาอีก การสงครามจะไม่รู้แล้ว จำเราจะให้ยกกองทัพไปสกัดหนทางเสีย
อย่าให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชกลับไปเมืองเชียงใหม่ได้ แล้วทะเลมหาเสนาบดีจึง
เกณฑ์กองทัพรามัญพวกหนึ่ง ให้ยกไปตั้งอยู่ตำบลบ้านเจ้ากิ อันเป็นปาก
ทางจะไปเมืองเชียงใหม่ ให้คอยสกัดกองทัพสมเด็จพระนเรศวรมหาราช อย่าให้ตีออกไป
ทางนั้นได้ และทางค่านกาญจนบุรีซึ่งจะไปกรุงศรีอยุธยาขึ้น ทะเลมหา
เสนาบดีมิได้ให้กองทัพมาตั้งสกัดอยู่ ด้วยสำคัญว่าพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาซึ่ง
ยังสมเด็จพระนเรศวรมหาราชอยู่ เห็นว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจะไม่อาจเข้าไปเมืองไทยได้แล้ว
ทะเลมหาเสนาบดีจึงยกกองทัพมาต่อสู้กับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ ตำบลราวป่า แขวง
เมืองกะเทิง สมเด็จพระนเรศวรมหาราชสู้ทะเลมหาเสนาบดีไม่ได้ ก็แตกหนีจะกลับไป
ณ เมืองเชียงใหม่ ครั้นมาถึงกลางทางได้รู้ข่าวว่า กองทัพไทยมาตั้งสกัด
อยู่ ณ ตำบลเจ้ากิ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชตกใจไม่รู้ที่จะไปข้างไหน จึงหนีมาอาศัย
อยู่ริมตำบลแม่กองแม่จัน

ครั้งนั้นสมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระนเรศวรมหาราช จึงคิดเป็นเล่ห์กลอุบายว่าจะไป
นมัสการพระเจดีย์ร้างทุ่ง จึงพากันเข้าไปทูลลาพระเจ้าหงสาวดี ๆ ก็โปรด
ให้ไป ครั้นออกจากเมืองจึงคิดปรึกษากันว่าพระเจ้าหงสาวดีองค์นี้มีใช้
เจ้าของเรา เราจะต้องไปตามเจ้าของเราจึงจะควร พิจารณาแล้วก็คิด
ตามไป จึงไปพบพระเจ้าหงสาวดีองค์ก่อนผู้เป็นเจ้าของตน มาอาศัยอยู่ที่
แม่กองแม่จัน ในปีนั้นสมเด็จพระนเรศวรมหาราชผู้เป็นพระเจ้าหงสาวดีองค์ก่อน เกลี้ย
กล่อมพวกละว้าได้ ๒,๐๐๐ เศษ ยกมาตีหัวเมืองขึ้นแก่หงสาวดีได้หลายเมือง

คือเมืองกลีค ๑ เมืองทองเบาะ ๑ เมืองชะเติง ๑ เมืองทาคราม ๑ เมือง
ลังพลอย ๑ เมืองปอง ๑ แล้วตีล่งเข้าไปถึงเมืองเกริน ครั้นนั้นสมิง
ท้าวทอติกเป็นเจ้าเมืองเมาะตะมะ ให้เจียรกีบันจุผู้เป็นปลัดเมืองเกณฑ์ไพร่
พล ๒,๐๐๐ ออกไปรบสมิงทอگویผู้เป็นพระเจ้าหงสาวดีองค์ก่อน เจ้าเมือง
เมาะตะมะจึงแต่งหนังสือแจ้งข้อราชการศีกว่า พระเจ้าหงสาวดีองค์ก่อนยก
กองทัพมาตีเมืองเมาะตะมะ ให้ขุนนางกรมการถือขึ้นไปถวายพระเจ้า
หงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีทรงทราบแล้ว จึงรับสั่งให้มะกำสะเกณฑ์คน ๕๐๐
ไปช่วยรบ ครั้นนี้เจียรกีบันจุกกองทัพไปรบกับทัพสมิงทอگویผู้เป็น
พระเจ้าหงสาวดีองค์ก่อนที่เมืองเกริน รบกันเป็นสามารถึง ๑๐ วัน กองทัพ
สมิงทอگویผู้เป็นพระเจ้าหงสาวดีองค์ก่อนแตกพ่ายกระจัดกระจาย จึงจำใจ
เข้าไป ณ กรุงศรีอยุธยาโดยทางพระเจดีย์สาม องค์ แล้วตั้งอยู่ปลายค่าน
จึงมีหนังสือเข้าไปถึงพระยากาญจนบุรี ว่าจะเข้าไปพึ่งพระบารมีพระเจ้า
กรุงศรีอยุธยา พระยากาญจนบุรีจึงได้มีหนังสือเข้าไปถึงเสนาบดี เสนาบดี
จึงเอาหนังสือนั้นขึ้นกราบทูลพระเจ้ากรุงไทยฯ จึงทรงสั่งให้เจ้าเมือง
กาญจนบุรี ส่งตัวสมิงทอگویนั้นเข้าไป และเมื่อสมิงทอگویนั้นเข้าไปถึง
กรุงศรีอยุธยานั้นในเดือน ๗

[หน้า ๗๓]

ในศักราช ๑๑๐๔ ปีนั้น พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา พระราชทานภูมิฐาน
บ้านเรือนให้สมิงทอگویอาศัยอยู่เป็นสุข ครั้นภายหลังเจ้าและขุนนางไทย
ไปหาสมิงทอگویมากขึ้น ตัวสมิงทอگویมีความรู้วิชาการ และเจรจา
เป็นที่ชอบใจคนทั้งปวง ครั้นนานมาพระเจ้ากรุงไทยทรงทราบไม่ได้
พระราชหฤทัยสมิงทอگوی จึงทรงสั่งให้เจ้าพระยาอภัยราชาเอาตัวสมิงทอگوی

ไปจำไว้ ณ กุ๊ก และเมื่อสมิงทอกลอยได้เป็นเจ้าแผ่นดินในเมืองหงสาวดีนั้น
ตั้งแต่ศักราช ๑๑๐๓ ปี จนถึงศักราช ๑๑๐๘ ปี จึงได้พลัดไปจากเมือง
ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินอยู่ ๖ ปี เท่านั้น

[หน้า ๓๕]

ลุศักราช ๑๑๑๐ ปี เดือน ๕ พระเจ้าหงสาวดีจึงได้แต่งพระราชสาส์น
เป็นใจความว่า สมิงทอกลอยหนีเข้าไปพึ่งพระบารมีอยู่นั้นเป็นคนอกกตัญญู
อย่าให้พระเจ้ากรุงไทยเลี้ยงดูไว้ ตัวข้าพเจ้าได้ทำคุณแก่สมิงทอกลอยมาก
เมื่อสมิงทอกลอยจะได้ราชสมบัตินั้นก็เพราะข้าพเจ้าฝึกสอนให้แล้วข้าพเจ้า
ก็ยกลูกสาวให้เป็นภรรยา ครั้นได้เป็นใหญ่แล้วกลับข่มเหงบุตรสาวข้าพเจ้า
แล้วกลับต่อสู้จะฆ่าข้าพเจ้าเสีย หากว่ารามัญทั้งหลายช่วยข้าพเจ้ามาก
สมิงทอกลอยจึงกลับปราชัยไป ให้พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเห็นแก่ไมตรีเกศ จึง
จับตัวสมิงทอกลอยกับพระยาพระราม พระยากลางเมือง พระยาน้อยวันดี
ทั้งสามนั้น จำคุมส่งให้แก่ราชทูตออกมา ณ เมืองหงสาวดี แล้วจึงมอบ
ราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการ ให้ราชทูตเข้าไปกรุงศรีอยุธยา จึงถวาย
ราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการ พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทรงพระนาม
พระเจ้าทรงธรรม จึงตรัสสั่งให้เสนาบดีมีหนังสือตอบมาว่าซึ่งสมิงทอกลอย
หนีเข้ามาพึ่งพระบารมีนั้น ครั้นพระเจ้าอยู่หัวให้ซักถามได้เนื้อความว่าสมิง
ทอกลอยกลับทำร้ายพระเจ้าหงสาวดี จึงเห็นแก่ไมตรีซึ่งเคยมีกันมาแต่ก่อน
นั้นจึงให้จำสมิงทอกลอยไว้ในคุกจนทุกวันนี้ และพระเจ้าหงสาวดีจะให้ส่งตัว
สมิงทอกลอยออกไปนั้น ทรงเห็นว่าไม่ตองด้วยเยี่ยงอย่างธรรมเนียมกษัตริย์
ผู้ดำรงราชสมบัติโดยทศพิธราชธรรม ด้วยสมิงทอกลอยหนีความตายมาได้
แล้ว ครั้นจะส่งให้กลับออกไปกายเล้าก็จะเป็นบาปเป็นกรรม เห็นไม่
ควรนัก แต่ว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็รักษาทางพระราชไมตรีไว้ จะให้เนรเทศ
สมิงทอกลอยเสียจากกรุงศรีอยุธยา จะให้โดยสารสำเภาจีนออกไปแล้ว

ให้นายสำเภาปล่อยเสียในเกาะแคนเมืองจีนโน้น และพระยารามัญทั้งสาม
นั้น ทรงเห็นว่าไม่มีโทษผิด เพราะมิได้คิดร้ายต่อพระเจ้าหงสาวดี เป็นแต่
ไม่สบาย แล้วก็อพยพครอบครัวเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิ์ ก็เป็นธรรมเนียมที่
พระเจ้าแผ่นดินจะสงเคราะห์ไว้ อย่าให้พระเจ้าหงสาวดีน้อยพระทัยเลย
ครั้นพระเจ้ากรุงไทยให้เสนาบดีทำหนังสือตอบฉะนี้แล้ว จึงมีรับสั่งให้
เจ้าพระยาอมราช นำเอาตัวสมิงทอگویมาทั้งเครื่องจำ ให้ผู้คน ๔ คน
กำกับไปด้วย ให้ลงสำเภาจีนต่อหน้าราชทูตรามัญ และมอบให้นายสำเภาว่า
ถ้าถึงปากน้ำเจ้าพระยาแล้วให้ส่งผู้คุมทั้งสี่ขึ้น ณ เมืองสมุทรปราการ แล้วให้
นายสำเภาเอาสมิงทอگویไปปล่อยเสีย ณ เกาะแคนเมืองจีน

ฝ่ายราชทูตรามัญทั้งปวง ครั้นถึงเดือน ๗ ก็เข้าไปถวายบังคมลา
รับพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการตอบแทนแล้วก็พากันออกมายัง
กรุงหงสาวดี จึงเข้าไปเฝ้าถวายพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการนั้น
พระเจ้าหงสาวดีครั้นได้ทราบพระราชสาส์นแล้ว ไม่ชอบพระทัย แต่ไม่รู้ที่
จะทำประการใด ด้วยกลัวเมืองไทยกับเมืองมอญจะขาดทางพระราชไมตรี
กันไปจะเสียทีแก่พม่า

[หน้า ๗๗]

ในศักราช ๑๑๑๑ ปีนั้น ถึงเดือน ๔ สมิงทอگویจึงขึ้นไปได้ถึงเมือง
เชียงใหม่อีก

(และข้อความซึ่งสมิงทอگویกลับขึ้นไปถึงเมืองเชียงใหม่ได้ด้วย
อุบายประการใดนั้น ในเรื่องราชพงศาวดารฉบับรามัญไม่มีความจดหมายไว้
ยกขึ้นว่าแต่เนื้อความไปถึงเมืองเชียงใหม่ทีเดียว)

ขณะนั้นสมเด็จพระทอวญจึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าเชียงใหม่ ทูลเล่าความทุกข์
แต่หนหลังให้ฟังทุกประการ พระเจ้าเชียงใหม่ก็มีความกรุณา จึงให้สมิง
ทอวญไปอยู่กับราชธิดาเหมือนแต่ก่อน

ลัศักราช ๑๑๑๒ ปี เดือน ๓ สมิงทอวญจึงให้ราชธิดาเจ้าเชียงใหม่
ไปกราบทูลพระบิดา จะขอกองทัพให้สามีไปตีเมืองมอญ พระเจ้าเชียงใหม่
ก็ไม่จัดให้ตามพระราชธิดาขอ จึงตรัสว่าสมิงทอวญก็พากองทัพเมือง
เชียงใหม่ไปล้มตายพลัดพรายเสียเป็นอันมากครั้งหนึ่งแล้ว บัดนี้ถ้าเรา
จะให้ไป ก็พาคนไปตายเสียอีก ครั้นสมิงทอวญไม่ได้กองทัพแล้ว
ก็ต้องจำใจอยู่ในเมืองเชียงใหม่

(ข้อความอย่างเดียวกันนี้มีอยู่ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑ หน้า ๓๔๕)

พระยาพระราม พระยากลางเมือง ขุนนาง
ของพระเจ้าทอพุทธเกษี (สมิงทอ) กับพวก
เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้า
บรมโกศ

พงศาวดารมอญพม่า ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑ หน้า ๓๔๑

เมื่อลัศักราช ๑๑๐๙ ปีนั้น พระยารามัญ ๓ คน คือพระยาพระราม ๑
พระยากลางเมือง ๑ พระยาน้อยวันคี ๑ ที่สมิงทอวญตั้งไว้ให้ชักทัพอยู่
เมืองเจกอง ให้เมืองปรอนลงมาประมาณ ๒ วัน ให้คอยบ้องกันกองทัพ

พม่าซึ่งจะยกมาตีรามัญประเทศ และพระยารามัญทั้ง ๓ นั้น ครั้นรู้ว่า
สมเด็จพระเอกอภัยพิโรธกับตะละมหาเสนาบดีแล้วหนีเข้าไป ณ กรุงศรีอยุธยา
ดังนั้น พระยารามัญทั้ง ๓ จึงปรึกษากันว่า ครั้นนี้สมเด็จพระเอกอภัยพิโรธเป็นเจ้านาย
ของเราหนีเข้าไปเมืองไทยเสียแล้ว และเราทั้ง ๓ นี้สมเด็จพระเอกอภัยพิโรธตั้งแต่งไว้
ให้มียศศักดิ์ เห็นว่าตะละมหาเสนาบดีจะไม่เลี้ยงเราเป็นปกติ คงจะคิด
ทำร้ายเราเป็นมั่นคง เราจะคิดอุบายหนีไป ณ กรุงไทย ไปตามสมเด็จพระเอกอภัยพิโรธ
เจ้านายของเราเถิด ครั้นพระยาทั้ง ๓ คิดกันดังนั้นแล้ว จึงบอกความแก่
คนสนิทที่ไว้ใจได้ ต่างคนก็มีหนังสือลงมาถึงบุตรภรรยา ณ เมืองหงสาวดี
ว่า เราทั้งหลายมาตั้งซัดห้ำพ้อยู่นานแล้ว ได้ความลำบากคอยอยากด้วยอาหาร
จะใคร่เห็นหน้าบุตรภรรยาบ้าง ให้บุตรภรรยาจัดหาเสบียงอาหารแล้วชวน
กันขึ้นมาส่ง พอให้เราทั้งหลายเห็นหน้าบ้าง ส่วนบุตรภรณานายทัพนายกอง
ทั้งหลายนั้นครั้นรู้ได้ในหนังสือนั้นแล้ว ก็ชวนกันจัดหาเสบียงอาหารของกิน
ต่าง ๆ แล้วพากันขึ้นไป ณ เมืองเจกอง พระยารามัญทั้ง ๓ กับนายทัพ
นายกองทั้งปวง จึงบอกความลับนั้นแก่บุตรภรรยา ครั้นถึงเดือน ๓ พระยา
รามัญทั้ง ๓ กับนายทัพนายกองซึ่งรู้กันนั้น ก็ชวนกันอพยพครอบครัวรีบ
เดินทางมาทางตะวันออก มาทางปลายแดนเมืองตองอู ครั้นรามัญมาคราว
นั้นประมาณ ๔๐๐ เศษ

ฝ่ายไพร่นายรามัญทั้งปวง ซึ่งเหลืออยู่ในเมืองเจกองนั้น ครั้นเห็น
พวกตัวนายทั้งปวงยกครอบครัวหนีไปดังนั้น ไม่รู้ว่าเหตุผลเป็นประการใด
ก็ชวนกันตกใจ ต่างคนต่างก็รีบไปถิ่นฐานบ้านเมืองของตน ต่างคนจึงเอา
เนื้อความอันนั้นมาแจ้งแก่ขุนนางในเมืองหงสาวดี

ฝ่ายพระยารามัญทั้ง ๓ ก็เข้าไปในเมืองเชียงใหม่ พระเจ้าเชียงใหม่
จึงแจกเสบียงให้ แล้วให้ส่งครอบครัวรามัญทั้งปวงลงไปเมืองตาก เจ้าเมืองตาก

จึงบอกหนังสือลงไปให้กราบบังคมทูลพระกรุณา จึงมีรับสั่งให้กรวามณ
ทั้งนั้นลงไปกรุงศรีอยุธยา จึงตรัสสั่งให้เสนาบดีซักถาม กรวามความ
แล้ว จึงตรัสสั่งให้พระยารามัญทั้ง ๓ และครอบครัวทั้งปวงไปอยู่กำบด
โพธิ์ ๓ ต้น

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒ หน้า ๒๔๕

ครั้งนั้นพม่าคนหนึ่งชื่อมังลอง รามัญเรียกว่าองใจยะ เป็นนาย
บ้านมุกไซโป อยู่เหนือเมืองอังวะทางหลายคืน มีบุตรชาย ๖ คน บุตรี ๓ คน
มีพรรคพวกทกล้าวทหารเข้มแข็งเป็นอันมาก ทั้งเกลี้ยกล่อมช่องชุมคน
๑๔ - ๑๕ บ้าน ได้ไพร่พลประมาณ ๔,๐๐๐ - ๕,๐๐๐

ฝ่ายพระยาทะเลกับทะเลบัน ซึ่งอยู่รักษาเมืองอังวะ รู้ว่ามังลองทั้ง
ช่องชุมพลอยู่ ณ บ้านมุกไซโป จึงแต่งกองทัพให้ยกไป ๒๐,๐๐๐ ไปที่บ้าน
มุกไซโป มังลองจึงให้ตั้งค่ายด้วยไม้ตาลให้พลทหารออกสู้รบเป็นสามาร
บกกันอยู่ประมาณ ๑๕ วัน ทหารรามัญแตกหนีมาเมืองอังวะ และพม่าหัวเมือง
ทั้งปวงมาเข้าค่ายมังลองเป็นอันมาก มังลองกับมังระผู้บุตรจึงยกพลพม่า
๒๐,๐๐๐ มาตีเมืองอังวะ รบกันอยู่ประมาณ ๑๕ วัน ได้เมืองอังวะและ
พระยาทะเลกับทะเลบันแตกหนีกลับไปเมืองหงสาวดี มังลองจึงให้มังระ
ผู้บุตรคุมพลหนึ่งอยู่รักษาเมืองอังวะ แล้วกลับไปสร้างเมือง ณ บ้าน
มุกไซโป ก่อกำแพงและปราสาทราชวัง การทั้งปวง ๕ เดือนก็สำเร็จ ให้
นามว่าเมืองรัตนสิงค และพม่าทั้งหลายนับถือมังลองว่ามีบุญญาธิการมาก
จึงพร้อมกันยกมังลองขึ้นเป็นกษัตริย์ ถวายพระนามพระเจ้าอลองพญา
เสวยราชสมบัติในภูกามประเทศสืบต่อไป มีไพร่พลมากขึ้นถึง ๓๐,๐๐๐ -
๔๐,๐๐๐

ฝ่ายพระยาหงสาวดี จึงปรึกษาค่ายพระยาอุปราชา และท้าวพระยา
สมิงรามัญทั้งปวงว่า มังลอมีกำลังท้าวทหารกล้าแข็งมาก ตีได้เมือง
อังวะแล้วเห็นจะมีใจกำเริบยกมาตีเมืองเราเป็นแน่จะละไว้ข้ามมิได้ ควรเรา
จะยกกองทัพใหญ่ไปตีเสียก่อน อย่าให้ทัพพม่ามีกำลังมากขึ้น จึงให้
กองทัพพลฉกรรจ์ลำเครื่อง ๒๐,๐๐๐ เศษ ช้างเครื่อง ๔๐๐ ม้า ๖๐๐
สรรพไปด้วยเครื่องศัสตราวุธ ให้พระยาอุปราชาเป็นแม่ทัพ ตะละบัน
เป็นทัพหน้า กตุกหฺวันเป็นยกกระบัตร คอดอหฺวันเป็นเกียกกาย ตะละโบ
เป็นทัพหลัง ยกไปทางบกทัพหนึ่ง ให้พระยาตะละเป็นแม่ทัพเรือ สมิง
พัทตะเป็นกองหน้า สมิงพัทเบ็คเป็นยกกระบัตร สมิงอุบากองเป็นเกียกกาย
สมิงพะปะเค็คเป็นกองหลัง เรือกะจิงเลา ๔๐๐ ลำพลรบพลกรรเชียง
๒๐,๐๐๐ เศษ สรรพไปด้วยเครื่องศัสตราวุธ ยกทัพไปทัพหนึ่ง

ครั้นถึงศุภคติพิชัยฤกษ์ นายทัพนายกองทั้งปวงก็ยกจากเมือง
หงสาวดี พร้อมกันทั้งทางบกทางเรือ ขึ้นไปถึงเมืองอังวะแล้วก็เข้าตั้งค่าย
ล้อมเมือง ใต้รบกับพลพม่าเป็นสามารด และยกเข้าปล้นเป็นหลายครั้งจะ
หักเอาเมืองมิได้

ฝ่ายมังระราชบุตร ก็บอกหนังสือไปถึงพระราชาบิดา ขอกองทัพ
มาช่วย พระเจ้าอลองพญาจึงจัดกองทัพให้สะโตะมหาสิริอุณาผู้เป็นอนุชา
ถือพล ๑๐,๐๐๐ เป็นแม่ทัพเรือ ให้แมงละแงเป็นยกกระบัตร แชนงแงโบ
เป็นเกียกกาย เชนนัคหฺวันเป็นกองหน้า ยกทัพเรือลงมาช่วยเมืองอังวะ
ทัพหนึ่ง และทัพบกนั้นให้แมงละราชาเป็นแม่ทัพ ถือพล ๒๐,๐๐๐ ให้
แมงละแมงชองเป็นกองหน้า ติงจาแมงชองเป็นยกกระบัตร มหานรทาเป็น
เกียกกาย ฉับกุงโบเป็นกองหลัง พร้อมด้วยช้างม้าเครื่องศัสตราวุธอีก
ทัพหนึ่งและกองทัพบกทัพเรือยกมาถึงเมืองอังวะ ก็เข้าตั้งค่ายกระหนาบ

ล้อมค่ายรามัญเข้าไว้ แล้วยกเข้าตีค่ายรามัญ ได้รับความเป็นสามารรถ และค่าย
กองทัพรามัญตั้งอยู่หว่างกลาง ถูกทัพกระหนาบทั้งหน้าทั้งหลัง ไร้พลต้อง
ศัสตราวุธปืนใหญ่น้อย้วยเจ็บล้มตายเป็นอันมาก ทั้งซัดเสบียงจะส่งกัน
มิได้ ออกอยากถอยกำลังลง และล้อมกับกองทัพพม่าอยู่ประมาณเดือนหนึ่ง
แตกฉานพ่ายหนีไปในเพลารাত্রี และกองทัพรามัญเลิกถอยจากเมืองอังวะ
ทั้งทางบกทางเรือ ลงมาพร้อมทัพกันอยู่ ณ เมืองย่างกุ้ง

ฝ่ายพระยาพระราม พระยากลางเมือง พระยาน้อยวันดี ซึ่งอยู่ใน
กลางทัพพระยาทะเลาะ ปรึกษากันเห็นว่าพม่ามีกำลังนัก ฝ่ายรามัญจะสู้รบ
มิได้ คงจะเสียเมืองหงสาวดีแก่พม่าเป็นแท้ จึงพาพรรคพวกของตัวเป็น
คน ๔๐๐ เศษหนีออกจากกองทัพ เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ณ พระ
นครศรีอยุธยา ทางด่านเมืองตาก กรมการเมืองตากส่งหนังสือบอกลงมา
ณ กรุงเทพมหานคร สมุหนายกกราบบังคมทูล จึงทรงพระกรุณาโปรดให้
ข้าหลวงออกไปรับรามัญพวกนั้นมายังพระมหานคร แล้วพระราชทาน
เงินตราเสื้อผ้าและเครื่องเรือน ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลโพธิ์สามต้น

[หน้า ๒๔๘]

ฝ่ายข้างกัมพูชาประเทศ นักพระสถา องอิง ไปขอกองทัพญวนมา
ตีกรุงกัมพูชาธิบดี และนักพระรามาธิบดี กับนักพระศรีไชยเชษฐาผู้รับญวน
มิได้ จึงพาสมัครพรรคพวกแตกหนีเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารทางเมือง
ปราจีนบุรี กรมการเมืองปราจีนส่งหนังสือบอกเข้ามา สมุหนายกกราบ
บังคมทูล จึงทรงพระกรุณาโปรดให้ข้าหลวงออกไปรับเจ้าเขมรทั้งสอง
กับสมัครพรรคพวกเข้ามายังพระมหานคร แล้วมีพระราชโองการตรัสสั่งให้
เกณฑ์พลหมื่นหนึ่ง ให้พระยาราชสุภาวดีออกไปตั้งชุมพลอยู่ ณ วัดพระ
เจดีย์แดง

ขณะนั้น พระยาพระราม รามัญ คิถกถอุบายเข้าเรียนแก่ท่าน
อัศรมหาเสนาบดีว่า จะอาสาไปทัพด้วย ๕๐ คน แต่ไม่มีอาวุธ ครั้นกราบ
ทูลพระกรุณา โปรดให้จ่ายอาวุธให้ครบมือกันแล้ว พระยาพระรามกลับ
คิถกบฏ เพลาค่ายไปโพธิ์สามต้น พาครอบครัวหนีไป แต่พระยากลาง
เมืองและพระยาน้อยวันคืนนั้นมิได้หนีไปช่วยพระยาพระราม สมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบ จึงดำรัสสั่งให้ข้าหลวงไปจับพวกมอญกบฏ ไป
ทันที่ตำบลทุ่งบ้านรืบางแก้ว จับได้ทั้งสิ้น มีพระราชโองการตรัสสั่งให้ลง
พระราชอาญาเขียนพระยาพระรามและพรรคพวก บรรดาชายทั้งปวงนั้นให้
ประหารชีวิตทั้งสิ้น เว้นไว้แต่ครอบครัว ให้ไปอยู่ ณ บ้านโพธิ์สามต้น
ตามเดิม

มอญใหม่กบฏที่นครนายก

หนังสือคำให้การขุนหลวงหาวัด หน้า ๑๑๗

ครั้นถึงปีมะเมีย จักรวาทก (พ.ศ. ๒๓๐๕ รัชกาลสมเด็จพระที่นั่ง
สุริยาศน์อมรินทร์) ยังมีมอญใหม่มั่นกิถร้ายเป็นกบฏ มั่นคุมพวกกันเข้า
แล้วก็ยกมาทางเขานางบวชแดนเมืองนครนายก แล้วมั่นที่บ้านเล็กบ้าน
น้อยแดนเมืองนครนายก ครั้นพระองค์แจ้งเหตุจึงมีพระโองการให้พระยา
เพชรบุรี และพระยากาญจนบุรียกทัพไปทางคงพระยาไฟ กัรบกันกับมอญ
ใหม่ที่ทุ่งพิหารแดง เหล่ามอญใหม่นั้นล้มตายหนีไปสิ้น อันพระยาเพชร
บุรีและพระยากาญจนบุรีนั้น ครั้นปราบมอญแล้วกลับเข้ามาสู่กรุง จึงเข้า
ไปเฝ้าถวายบังคมทูลฉลอง พระองค์ก็ประทานรางวัลทั้งสองเสนา ให้

ทั้งเงินทองเสื้อผ้าแพรพรรณครบถ้วน อันเหล่าทหารเกณฑ์อาสาไปรบ
นั้น พระองค์ก็ประทานรางวัลให้ทั่วหน้า บ้างก็ได้เลื่อนที่ขึ้นไปต่าง ๆ ตาม
ที่มีความชอบ

มอญใหญ่กบฏ

ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ ๓๕ หน้า ๑๘
การตื้นตกใจและการจลาจล

จดหมายของเซนเยอร์ บรีโกต์ ถึงผู้ช่วยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๒๖ เดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๖๑ (พ.ศ. ๒๓๐๔)

พวกเรามีแต่หวาดเสียวและตกใจอยู่เสมอ เพราะเหตุว่ามีเสียงลือ
กันไม่หยุดว่า พวกพม่าได้ยกทัพกลับเข้ามาอีกแล้ว แต่ก็ไม่เห็นพม่ามา
สักทีเดียว แต่เมื่อวันที่ ๑๒ เดือนกุมภาพันธ์ปีนี้ พ.ศ. (๒๓๐๓) ทาง
ราชการได้ทราบความว่า มอญพวกหนึ่งซึ่งไทยได้อนุญาตให้ไปตั้งบ้าน
เรือนอยู่ในหัวเมืองฝ่ายทิศตะวันตกเฉียงเหนือเมืองหนึ่งนั้น ได้เกิดเป็น
กบฏขึ้น คือได้จับเจ้าเมืองไทยฆ่าเสีย โดยหาว่าเจ้าเมืองคนนี้ไม่ตั้งอยู่ใน
คลองยุติธรรม แล้วพวกมอญกบฏก็ได้พาพรรคพวกหนีไปตั้งมั่นอยู่บน
ภูเขาแห่งหนึ่ง ไทยได้จกกองทัพออกไปปราบพวกมอญกบฏ แต่พวก
มอญไม่ต้องการให้เปลืองคนปืนจึงได้สู้ไทยด้วยไม้แหลม และได้ตีกองทัพ
ไทยแตกกระเจายัน เพราะฉะนั้น เมื่อวันที่ ๒๑ เดือนนี้เอง (กุมภาพันธ์)
พวกไทยได้นำปืนกลับมาทำหน้าสลกและโดยมากก็ถูกบาดเจ็บกลับมา และ
เวลาที่หนีพวกมอญนั้น ก็ได้ทิ้งอาวุธหมดเพื่อจะได้นี้ได้ถนัด ๆ ช้าศึก
ใหม่นี้ซึ่งเรียกกันว่ามอญใหม่ก็เกิดกำเริบขึ้น จึงได้เที่ยวเอาไฟเผาหมู่บ้าน

ต่าง ๆ ตลอดจนเกือบจะถึงพระนคร คือหนทางวันเดียวก็จะถึงพระนครอยู่แล้ว เมื่อพวกมอญเข้าตามหมู่บ้านนั้น ก็ได้ปล้นสะดมเก็บทรัพย์สินสมบัติของชาวบ้านไปจนหมดสิ้น แล้วก็หนีกลับไปตั้งมั่นอยู่ในค่าย

พระเจ้ากรุงสยามทรงกริ้วในการที่เกิดปล้นสะดมขึ้นเช่นนี้ จึงได้ทรงจกกองทัพมีกำลังพล ๘,๐๐๐ ให้ขึ้นไปจับพวกมอญกบฏ กองทัพนั้นเกือบจะแพ้พวกมอญอยู่แล้ว เสด็จเจ้าพระยาผู้เป็นสมเด็จพระอนุชาของพระเจ้ากรุงสยามได้จัดข้าราชการเก่า ๆ ให้ขึ้นไปช่วย ข้าราชการเหล่านั้นได้รวบรวมกำลังมีคน ๕๐๐ คน ได้ยกขึ้นไปตีพวกมอญ ได้ฆ่าพวกมอญล้มตายเป็นอันมาก จับเป็นเชลยมาได้ ๕๐ คน นอกนั้นก็แตกกระจายหนีหมด (พวกมอญมีกำลังอยู่ ๖๐๐ คนเท่านั้น) ข้าราชการของเจ้าพระยาดำเนินความมากราบทูลพระเจ้ากรุงสยามเมื่อวันที่ ๒๘ เดือนกุมภาพันธ์ และมากล่าวโทษว่ากองทัพไทยที่โปรดจกให้ไปปราบพวกมอญนั้น ทำการอ่อนแอมาก ความผิดอันนี้ก็ตกหนักอยู่กับตัวนายซึ่งควบคุมกองทัพไป พระเจ้ากรุงสยามจึงได้ให้เอานายทัพนายกองมาจำคุก และได้ทรงตัดสินว่าพวกนี้เป็นกบฏสมควรเป็นใจกับพวกมอญใหม่

พวกมอญสวามิภักดิ์

(ครั้งสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ) พากันอพยพหนี
(ในรัชกาลสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์)

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒ หน้า ๒๘๓

อนึ่ง แต่ครั้งเมื่อมังลงยกมาตีเมืองหงสาวดีได้นั้น รามัญเมือง
เกาะตะมะพากรอบครัวอพยพประมาณ ๑,๐๐๐ เศษ หนีเข้ามาอยู่ ณ เมือง

ทะวาย ๆ บอกเข้ามาแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ทรงพระ
กรุณาโปรดให้ข้าหลวงออกไปรับเข้ามา ณ กรุงเทพมหานคร ครั้นถึง
ณ เดือนอ้ายในปีมะโรง โทศก (พ.ศ. ๒๓๐๓) นั้น พวกรามัญพากันหนี
ไปทางตะวันออก ไปประชุมกันอยู่ ณ เขานางบวช คิตกบฏขึ้นยกเข้าตี
เมืองนครนายก กรมการบอกหนังสือเข้ามา สมุหนายกกราบบังคมทูล
จึงดำรัสให้พระยาสิทธิราชเดโชเป็นแม่ทัพถือพล ๒,๐๐๐ ยกออกไปจับมอญ
กบฏ ได้รบกัน ฝ่ายรามัญไม่มีอาวุธ เสียมแต่ไม้สะแกถือต่างอาวุธไล่ขว้าง
เอากองทัพพระยาสิทธิราชเดโชแตกพ่ายเข้ามา จึงโปรดให้พระยายมราชเป็น
แม่ทัพถือพล ๒,๐๐๐ พระยาเพชรบุรีเป็นทัพหน้า ถือพล ๑,๐๐๐
ยกออกไปรบรามัญอีก พวกกองทัพรามัญแตก รามัญพ่ายหนีไปทาง
เมืองหล่มสักก็ พระยายมราช พระยาเพชรบุรีก็เลิกทัพกลับยังพระนคร

พระนายกong

หนังสือสังกัตยวงศ์ หน้า ๔๑๓

ครั้งนั้น ในแคว้นแคว้นอโยธยา มีชาย ๔ คน ทั้งเป็นอิสระชั้นใน
นครของตน ๆ คือ พระยาพิชัยโลกราช ๑ พระราชานครศิริธรรมราช ๑
พระราชานครราชสีมาราช ๑ วรรณายราชี คือพระนายกong ๑

[หน้า ๔๒๐]

ครั้งนั้นวรรณายราชี (พระนายกong) ค่ายไพร่ตามทัน พม่าแม่ทัพทั้ง
ให้อยู่ได้ ๗ เดือน กลัวอำนาจพระราชาเจ้ากรุงธนบุรีราชหนีไป พระราชา
ตามจับได้ฆ่าเสีย พร้อมทั้งญาติมิตรได้ทำกาลไป

พระราชพงสาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

สมุดไทยเล่ม ๒๐ เณริกที่ ๒

ครั้น ณ วันมีชาวคัมภีร์เทศก ยกพลทหารมาถึงปากน้ำเมืองสมุทร
ปราการ ณ เพลารุ่งเช้า จึงให้ยกเร่รือบเข้าไปตีเมืองธนบุรี ครั้นรุ่งเพล
ยามเศษ กรมการทหารซึ่งอยู่ในเมืองธนบุรี แยกพ่ายหนีขึ้นไป ณ ค่ายโพธิ์
สามต้น แจ้งเหตุแก่ผู้เป็นพระนายกองให้จัดพลทหารพม่า มอญ ไทย
เป็นทัพเรือ มองยา เป็นนายทัพ มาตั้งสกัด ณ เเพนียก ครั้นเพลากลางคืน
เรือรบพระยากลาโหม ซึ่งบรรทุกกระสุนปืนประสิทธ์ลงให้ลงพระราช
อาชญาพระยากลาโหมเสนาบดีฝ่ายทหารเป็นหลายคน ซึ่งกระทำความผิด
มิได้อยู่ในพระราชโอวาท แล้วตรัสให้รับยกพลทหารไปในเพลากลางคืน
และกองทัพนองยา ทหารโพธิ์สามต้นรู้ข่าวว่า ทัพหลวงถึงกรุงเทพ ฯ ก็
พ่ายหนี ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันเดือน ๑๒ เพลารุ่งเช้า ๓ โมงเศษ เข้าตีค่ายโพธิ์
สามต้นฟากตะวันออกแตกหนีเข้าค่าย จึงตรัสสั่งให้ทำบันไดจะเข้าตีค่าย
ด้านตะวันตกซึ่งพระนายกองอยู่นั้น กองพระยาพิพิธ พระยาพิชัย ทัพจีน
เป็นทัพหน้าเข้าตีค่ายประชิด ณ วัดกลาง ห่างค่ายประมาณ ๗-๘ เส้น
ด้วยพระเดชเดชานุภาพ ฝ่ายข้าศึกสยบสยอง บันดาลให้กลัวเป็นกำลัง ต่าง
คนต่างหนีออกจากค่ายพระนายกองสิ้น พระนายกองสะอึกสะอื้นใจ จึงคิดอ่าน
ให้พระยาธิเบศร์บริรักษ์ ผู้เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมราชมาถวายบังคมสว
ามิภักดิ์ ขอเป็นข้าใต้ละออง ฯ เชิญเสด็จพระราชดำเนินเข้าไป ณ จวนแล้ว
ตรัสสั่งมิให้ทหารกระทำอันตรายเบียดเบียนแก่ไพร่ฟ้าประชาราษฎ์ทั้งปวง ครั้น
ตรัสเห็นซัดคดียวงศาบุราณ เสนาบดีอนาถาได้รับความทุกข์เวทналำบากก็
พระราชทานทรัพย์เสื้อผ้าต่าง ๆ แก่พระนายกองและเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อย

เป็นอันมาก แล้วจึงให้เชิญเสด็จพระราชบรมศพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์
แห่แหนมา ณ โพธิ์สามต้น ถวายพระเพลิงแล้ว พระราชทานฐานาศักดิ์แก่
เสนาบดีให้คงที่อยู่กับพระนายกองตั้งเก่า

[เผนิกที่ ๑๔]

กรมหมื่นเทพพิพิธ เป็นเจ้าอยู่เมืองพิมาย จึงให้ลงมารับพระนายกอง
และมอญยา ซึ่งอยู่รังกรุงนั้นขึ้นไป ณ เมืองพิมาย พระเจ้าอยู่หัวครุฑทราบ
เหตุ จึงเสด็จกรีธาทัพยกขึ้นไป ฝ่ายกรมหมื่นเทพพิพิธ ให้พระยาวรวงศา
ยกมาตั้งรับทางหนึ่ง พระเจ้าอยู่หัวครุฑให้พระราชริน พระมหามนตรียก
ไปตีพระยาวรวงศาธิราช แล้วจึงเสด็จดำเนินทัพเข้าตีทางบ้านจอหอ จับ
ได้พระยาศรีสุริยวงศ์ พระยามหามนตรี ให้ประหารเสีย

จดหมายเหตุไทร ฉบับพระอมราภิรักษ์ (เกิด) วัดบรมนิวาส มีว่า
ปีกุน จ.ศ. ๑๑๒๕ เดือน ๑๒ พระยาตากยกไปตีค่ายโพธิ์สามต้น พระยานาย
เข้าค่าย

พระนายกอง

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒ หน้า ๓๐๑

ฝ่ายนายทัพนายกองพม่าทั้งปวง จึงปรึกษากันจัดหาผู้ซึ่งจะเป็นนาย
ทัพ จะให้ยกไปตีเอาค่ายบ้านระจันให้จงได้ ขณะนั้นรามัญคนหนึ่งเป็นมอญ
เก่า อยู่ในพระนครนี้มาช้านาน เข้าเกลี้ยกล่อมพม่า มีฝีมือรบเข้มแข็ง

แม่ทัพพม่าตั้งให้เป็นพระนายกอง จึงเข้ารับอาสาจะขอไปตีค่ายบ้านระจัน
ได้แตกจงได้ แม่ทัพจึงเกณฑ์พลพม่ารวมให้ ๒,๐๐๐ ตั้งให้พระยานาย
กองเป็นนายทัพ สรรพด้วยม้าเครื่องสรรพาวุธ ให้ยกไปตีค่ายบ้านระจันอีก
เป็น ๘ ครั้ง และพระนายกองยกกองทัพไปตีค่ายบ้านระจันครั้งนั้น มิได้
ตั้งทัพกลางแปลง ให้ตั้งค่ายรายไปตามทาง ๓ ค่าย แล้วให้รื้อค่ายหลังผ่อน
ไปตั้งข้างหน้าอีก แต่เดินค่ายไปตามทางทีละ ๓ ค่ายดังนี้ ถึงถึงเดือน จึง
ไปเกือบจะใกล้ค่ายบ้านระจัน พวกตัวนายค่ายบ้านระจันคุมพลทหารยก
ออกมาตีค่ายพระนายกองเป็นหลายครั้งไม่แตกฉาน และพระนายกองตั้งมั่น
รับอยู่แต่ในค่าย มิได้ออกรบนอกค่าย พวกบ้านระจันเสียคนล้มตายเป็น
อันมาก วันหนึ่งนายทองเหม็นกินสุราเมา ชีกระบือเผือกยกพลเข้าตีค่าย
พม่าพระนายกองขับพลร้อมออกมารบนอกค่าย นายทองเหม็นขับกระบือ
ไล่ดล้าเข้าในกองทัพแต่ผู้เดียว แวงพลพม่ารวมอยู่เป็นหลายคน พวก
พม่าต่อรบต้านทานล้อมเข้าไว้ได้ เข้ารุมฟันแทงนายทองเหม็นไม่เข้า นาย
ทองเหม็นสู้รบอยู่เดียวจนสิ้นกำลัง พม่าจับตัวได้ ก็ทุบตีตายในที่นั้น พวก
ทัพบ้านระจันเสียนายแล้ว ก็แตกหนีไปค่าย ทัพพม่าพระนายกองก็
ยกติดตามมาถึงบ้านขุนโลก ใกล้ค่ายบ้านระจัน จึงให้เก็บเอาศพพม่าซึ่ง
ตายแต่ทัพก่อน ๆ นั้นเผาเสียสิ้น แล้วก็ตั้งค่ายใหญ่ลงที่นั้นรักษามันอยู่
ทัพบ้านระจันออกตีเป็นหลายครั้งไม่แตก ก็เสียน้ำใจท้อถอย พระ
นายกองจึงให้ขุดคูโม่งคืบเดินเข้าไปใกล้ค่ายบ้านระจัน แล้วปลูกหอรบขึ้นสูง
เอาปืนใหญ่ขึ้นยิงเข้าไปในค่าย ต้องไทยตายเป็นอันมากและตีเอาค่ายน้อย
บ้านระจันได้ ยิ่งแต่ค่ายใหญ่ และนายแท่นซึ่งถูกปืนพม่าเข้าหักแต่ก่อนนั้น
บ้วยมานาน ก็ถึงแก่กรรมลงในเดือน ๖ ปีจอ อัฐศก

ขณะนั้นขุนสันซึ่งมีฝีมือเข้มแข็งถือปืนอยู่เป็นนิจ และนายจันหนวก
เขี้ยว ยกพลทหารออกรบกับพม่าอีกเป็นหลายครั้ง วันหนึ่งพลพม่าโอบหลัง
เข้าได้ ก็ฆ่าขุนสันกับทั้งนายจันหนวกเขี้ยวตายในที่รบทั้งสองนาย ยิ่งแต่

พันเรื่องกับนายทองแสงใหญ่อยู่ในค่ายบ้านระจัน เห็นเหลือกำลังจะสู้รบ
พม่า จึงบอกเข้ามาในเมือง ขอบินใหญ่และกระสุนดินดำ เสนาบดีจึง
ปรึกษาลงเห็นพร้อมกันมิได้ให้ ว่าถ้าพม่าตีค่ายบ้านระจันแตกแล้วก็จะไ้
บินใหญ่และกระสุนดินดำเป็นกำลังเข้ามารบพระนคร เหมือนหนึ่งให้กำลัง
แก่ข้าศึก แต่พระยารัตนาธิเบศร์นั้นหาลงความเห็นด้วยไม่ จึงออกไป
ณ ค่ายบ้านระจัน ก็อ่านเรื่องราวของชาวบ้านซึ่งอยู่ในค่าย มาหล่อปืนใหญ่
ขึ้นได้ ๒ กระบอก ก็บกพร่องร้าวรานไปหาบริบูรณ์ไม่ เห็นจะคิดการ
สงครามไม่สำเร็จก็กลับเข้าพระนคร ฝ่ายชาวบ้านระจันหาที่พึ่งมิได้ ไม่มีใคร
ช่วยอุกหนุน ก็เสียใจย่อหย่อนอ่อนฝีมือลง เห็นจะสู้รบต้านทานพม่าไม่ได้
แต่ทั้งที่รบพม่ามาแต่เดือน ๔ ปลายปีระกา สัปตศก จนถึงเดือน ๘ ปีจอ
อัฐศก ได้ ๕ เดือน เห็นเหลือกำลังที่จะขัดเคี่ยวทำสงครามกับพม่าสืบไป
อีก ต่างคนก็พาครอบครัวหนีไปจากค่าย ที่ยังอยู่นั้นน้อย ผู้คนก็เบาบางลง

ครั้น ณ วันจันทร์ เดือน ๘ แรม ๒ ค่ำ ปีจอ อัฐศก พม่าก็ยกเข้าตี
ค่ายใหญ่บ้านระจันแตก ฆ่าคนตายเสียเป็นอันมาก ที่จับเป็นไปได้นั้นก็มาก
บรรดาครอบครัวชายหญิงเด็กและผู้ใหญ่ซึ่งเหลือตายอยู่นั้น ให้กวาดเอา
ไปสิ้น แล้วก็เลิกทัพกลับไปยังค่ายพม่า ทั้งแ่รบกันมา ๕ เดือน จนเสีย
ค่ายนั้น ไทยตายประมาณ ๑,๐๐๐ เศษ พม่าตายประมาณ ๓,๐๐๐ เศษ และ
พระอาจารย์ธรรมโชตินั้น กระทำสายสิญจน์มงคลประเจียด ตะกรุดต่าง ๆ
แจกให้คนทั้งปวง แต่แรกนั้นมีคุณอยู่คงแคล้วคลาดคุ้มอันตรายอาวุธได้
ชลงอยู่ ภายหลังผู้คนมาอยู่ในค่ายมากสำส่อน ที่นับถือแทบบ้าง ไม่แทบบ้าง
ก็เสื่อมทบะเดชะลง ที่อยู่คงบ้าง ที่ต้องอาวุธบาดเจ็บล้มตายบ้าง และตัว
พระอาจารย์นั้น ที่ว่าตายอยู่ในค่ายก็มี ที่ว่าสูญหายไปก็มี ความหาลงเป็น
แน่ไม

ลศักราช ๑๑๒๙ ปีกุน นพศก ถึง ๗ วันอังคาร เดือน ๕ ขึ้น ๙ ค่ำ
วันเนาสงกรานต์วันกลาง พม่าจุคเพลิงเผาไฟเชื้อไต้รากกำแพง ตรงหัว
รอริมบ้อมมหาชัย และพม่าค่ายวัดการ้อง วัดนางปลื้ม และค่ายอื่น ๆ
ทุกค่าย จุกปืนใหญ่ปืนบ้อม และหอรบยิงระดมเข้ามาในกรุงพร้อมกัน ตั้ง
แต่เพลabay ๓ โมงเศษจนพลบค่ำ พอกำแพงที่จุกเชื้อไฟเผาจากนั้นทรุด
ลงหน่อยหนึ่ง ถึงเพลabay ๒ หุ้ม จึงให้จุกปืนสัญญาขึ้น พลพม่าทุกค้ำนทุก
กองซึ่งเตรียมไม้ ก็เอาบันไดพาดที่กำแพงทรุด และที่อื่น ๆ รอบพระนคร
พร้อมกัน ก็ปืนเข้ากรุงได้ในเพลานั้น และจุคเพลิงขึ้นทุกตำบล เผาเหี้ย
เรือนอาวาส และพระราชวังทั้งปราสาท ราชมนเทียร แสงเพลิงสว่าง
ทั้งกลางวัน แล้วเที่ยวไล่จับผู้คน ก็นับเอาทรัพย์สินเงินทองสิ่งของทั้งปวง
ต่าง ๆ แต่พระเจ้าแผ่นดินนั้นหนีออกจากเมืองลงเรือน้อยไปกับมหาดเล็ก ๒
คน ไปเร้นซ่อนอยู่ในสุ่มทุมไม้ใกล้บ้านจิกข้างวัดสังฆาวาส มหาดเล็ก
นั้นก็ทิ้งเสียหนีไปอื่น อดอาหารอยู่แต่พระองค์เดียว พม่าหาจับ ได้ไม่
จับได้แต่พระราชวงศานุวงศ์ทั้งปวงไปไว้ทุก ๆ ค่าย

เนเมียวจึงตั้งพระนายกอง ภาษาพม่าเรียกว่าสุกันั้น ให้เป็นผู้รักษา
กรุงเทพ ฯ ให้รวบรวมผู้คนซึ่งตกค้างอยู่ข้างนั้น ตั้งอยู่ ณ ค่ายโพธิ์สามต้น
ให้มองยาพม่าคนหนึ่งอยู่เป็นปลัดเมือง มอบเรือบรรทุกปืนใหญ่น้อยทั้งปวง
ให้แก่ปะกันห่วนแม่ทัพทางใต้ ให้ยกทัพบกทัพเรือกลับไปทางเมืองกาญ
จนบุรี โดยทางมา แล้วเนเมียวให้กองทัพบกเหนือทั้งปวง คุมเอาสมเด็จ
พระอนุชาธิราชซึ่งทรงผนวช กับพระราชวงศานุวงศ์ทั้งนั้นไปทางเหนือ ยัง
เหลืออยู่ข้างแต่ที่ประจวบ จึงมอบไว้แก่พระนายกอง ที่เล็ดลอดหนีไปได้

นั้นก็มีบ้าง ซึ่งครอบครัวยุคนางและราษฎรทั้งปวงนั้น ก็แบ่งปันกัน กวาก
เอาไปทั้งสองทัพทางเหนือทางใต้ และตัวเนเมียวนั้นก็ยกทัพเรือกลับไปทาง
เมืองอุทัยธานีพร้อมกัน ขึ้นบกแล้วยกไปยังเมืองเมะตะมะ

ตราสั่งเรื่องต้อนรับชาวรามัญที่อพยพครั้ง กรุงธนบุรี

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕ หน้า ๑๐๔

หนังสือพระยจักรีมาแจ้ง.....พิชัยสงคราม.....ศรีสวัสดิ์ด้วยทรง
พระกรุณาตรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า ท้าพลวงจะเสด็จฯ ขึ้นไปปราบเมือง
เชียงใหม่ ณ เดือน ๑๒ แรม ๑๑ ค่ำ ปีมะเมีย จศก (พ.ศ. ๒๓๑๗).....
เมืองกาญจนบุรี เมืองศรีสวัสดิ์นั้น เป็นเมืองหน้าด่าน.....มัตมะ ถ้าแล
เมืองมัตมะแตก.....ขัดสน.....ปลาอาหาร.....เมืองกาญจนบุรี เมือง
ศรีสวัสดิ์.....อย่าให้รามัญ.....ถ้าแล...ทัพกรุงขึ้นไป...ถ้ารามัญคนใดจะไป
ตามเสด็จฯ ก็ให้บอกส่งรามัญ.....กรุง...(ต่อจากนี้ฉบับลบเลื่อนหมด)....

รามัญอพยพมาพึ่ง พระบรมโพธิสมภารครั้งกรุงธนบุรี^(๑)

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับสมเด็จฯ พระพุทธยอดฟ้า ทรงชำระ
เรียบเรียง พ.ศ. ๒๓๓๘ พิมพ์อยู่ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕ หน้า ๕๓

(๑) ณ วันอังคาร เดือน ๓ ขึ้น ๘ ค่ำ พ.ศ. ๒๓๑๗

พระราชทานเสื้อผ้าแก่พระยารามัญมีชื่อเป็นอันมาก ซึ่งครัวไทย
ครัวรามัญ ๔,๓๓๕ เข้ามาสู่พระบรมโพธิสมภาร พระราชทานข้าวปลา
อาหารจกเรือส่งลงไปกรุง

พระยาเจ่ง ตละเสียง ตละเก็บ พระยากลางเมือง
และครัวมอญ อพยพเข้ามาพึ่งกรุงธนบุรี
พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒ หน้า ๓๘๗

ฝ่ายข้างกรุงรัตนบุรีอังวะ พระเจ้ามังระทราบว่ กรุงไทยพระยาตาก
ตั้งตัวขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน สร้างเมืองบางกอกขึ้นใหม่เป็นราชธานีใหญ่
แทนกรุงศรีอยุธยาซึ่งพินาศฉิบหายนั้น กลับตั้งตัวต่อรบ จึงทรงพระดำริ
ว่า จะละไว้ขำมิได้ ไทยจะมีกำลังกำเริบมากขึ้น จำจะแต่งกองทัพใหญ่
ให้ไปตีปราบปรามเสียสิ้นเสี้ยนหนามราบคาบ อย่าให้แผ่นดินไทยตั้งตัว
เป็นปึกแผ่นแน่นหนาขึ้นได้สืบไปอีกในภายหน้า จึงให้แพกิจจากุมพลพม่า
๕๐๐ ถือหนังสือรับสั่งลงมาถึงปะกันห่วน เจ้าเมืองเมาะตะมะให้เกณฑ์
พลรามัญเมืองเมาะตะมะ ๓,๐๐๐ เข้ากอง แพกิจจาเป็นนายทัพยกไปทำทาง
และตั้งค่ายปลุกยั้งฉางที่ตำบลสามสบท่าดินแดง จัดแจงขนเสบียงอาหาร
ผ่อนไปไว้ก่อน แล้วภายหลังจึงจะให้กองทัพใหญ่ยกไปตีเอาเมืองบางกอก
ซึ่งตั้งขึ้นใหม่นั้นจงได้ และปะกันห่วนก็เกณฑ์คนรามัญเมืองเมาะตะมะ
และเมืองขึ้น ๓๒ หัวเมืองเป็นชน ๓,๐๐๐ ให้พระยาเจ่ง พระยาอู่ ตละเสียง
ตละเก็บกุมมากองแพกิจจายนายทัพ แพกิจจาก็ยกทัพมา ณ สามสบท่า

คินแดง จัดแจงการทั้งปวงตามรับสั่งพระเจ้าอังวะ ฝ่ายปะกันหัวนเจ้าเมืองเมาะตะมะ ให้เร่งรัดเก็บเอาทองเงินแก่ครอบครัวตมิงรามัญและไพร่พลเมืองทั้งปวงได้ความยากแค้น บ้างหลบหนีมาบอกกันยังกองทัพและนายกองรามัญทั้งปวงก็ไกรธว่า พม่าข่มเหงเบียดเบียนครอบครัวข้างหลัง จึงชวนกันคิดกบฏฆ่าแพกจกานายทัพ กับทั้งไพร่พลพม่า ๕๐๐ เสียทั้งสิ้นที่ทำคินแดง แล้วยกทัพกลับไปยังเมืองเมาะตะมะ และบรรการรามัญนายไพร่ซึ่งอยู่ที่เมือง และเมืองขึ้นทั้งปวงนั้น ก็พร้อมใจเข้าช่วยกันทั้งสิ้นชวนกันยกเข้าปล้นเมืองเมาะตะมะในเพลากลางคืน ให่เป็นเสียงไทยปะกันหัวนและกรมการพม่าทั้งปวงตกใจไม่สู้รบ ทั้งเมืองเสีย ลงเรือหนีไปเมืองย่างกุ้ง แล้วบอกขึ้นไปถึงเมืองอังวะว่า มอญเมืองเมาะตะมะกบฏสิ้นทั้งเมือง

ฝ่ายนายทัพนายกองตมิงรามัญเมืองเมาะตะมะ ก็ยกกองทัพรามัญติดตามขึ้นไปตีเมืองจิตตอง เมืองหงสาวดี แล้วยกขึ้นไปตีเมืองย่างกุ้งเข้าตั้งค่ายล้อมเมืองไว้ แล้วยกเข้าปล้น เจ้าเมืองย่างกุ้งต่อรบเป็นสามารดมอญหักเข้าไปได้ในเมืองกึ่งหนึ่ง พม่าตั้งค่ายในเมืองกันไว้ได้ครึ่งเมือง ครั้นพระเจ้าอังวะทราบในหนังสือบอก จึงให้อะแซหัวนก็ถือพลพม่า ๑๐,๐๐๐ ยกลงมารบมอญกบฏ พอทัพหน้าอะแซหัวนก็ลงมาถึง ก็เข้าตีกองทัพมอญ มอญต่อรบสู้มิได้ ก็ถาถอยกลับมาเมืองเมาะตะมะ กองทัพอะแซหัวนก็ยกติดตามลงมา รามัญทั้งปวงเห็นเหลือกำลังจะสู้พม่ามิได้ ก็กวาดครอบครัวหนีเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ณ กรุงพระมหานครศรีอยุธยา แยกกันเป็นหลายพวก เข้ามาทางด่านพระเจดีย์ ๓ องค์บ้าง ทางด่านเมืองตากบ้าง กองทัพพม่าก็ยกติดตามมอญมาทุกทาง ที่ตามมาทันก็กวาดครอบครัวมอญกลับคืนไปได้บ้าง

ในขณะที่เมื่อกองทัพหลวงตั้งอยู่ ณ บ้านระแหงนั้น จึงขุนอินทศิร
นายค่านเมืองตาก นำเอาครัวไทยมอญซึ่งหนีมาแต่เมืองเมะตะมะเข้ามา
พึ่งพระบรมโพธิสมภาร พากันตมิงสุรายกตั้งซึ่งเป็นหัวหน้ามานั้น เข้าเฝ้า
กราบถวายบังคม ณ ท่าหน้าสวนมะม่วง จึงมีพระราชดำรัสให้ถามถามว่า
พระเจดีย์ฐานอันชื่อว่ากลอมบ้อม ณ เมืองเมะตะมะนั้น ยังปกติอยู่หรือ
ตมิงสุรายกตั้งกราบทูลว่ายังปกติอยู่ จึงดำรัสให้ถามว่า พระมหาเจดีย์
เกศธาตุ ณ เมืองย่างกุ้ง ซึ่งว่าฉัตรยอดหักลงมานั้น ยกขึ้นได้แล้วหรือ
ตมิงสุรายกตั้งกราบทูลว่า พระเจ้าอังวะให้ลงมาปฏิสังขรณ์ ๓ ปีแล้ว ยังหา
ยกขึ้นไม่ได้ จึงตรัสให้ถามว่า ลือมาว่านางรามัญบุตรคนเข็ญใจ อายุได้
๑๔-๑๕ ปี รู้อรรถรู้ธรรม เกิดที่เมืองเมะตะมะนั้นมีจริงหรือ ตมิงสุราย
กตั้งกราบทูลว่ามีจริงอยู่ แต่ยังไม่ส่งขึ้นไปเมืองอังวะไม่ พอเวลาบ่าย
จึงดำรัสให้พระยายมราชแขก ยกกองทัพไปซัดค่านอยู่ ณ ท่าคินแคง รับ
ครัวรามัญ กับจะไ้ด้อ้อมกับกองทัพพม่าซึ่งยกตามมอญมานั้นด้วย

[หน้า ๓๕๑]

ครั้น ณ วันจันทร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๘ ค่ำ เสด็จไป จึงพระราชฤทธา
นนท์ ถือหนังสือบอกมาแต่กองทัพพระยาตำแหน่งวิชิต ซึ่งตั้งอยู่รักษาเมือง
ตาก ว่า ณ วันพุธ เดือนยี่ ขึ้น ๔ ค่ำ สุวรรณเทวกับทามุมวยสองนายพา
ครอบครัวรามัญเข้ามาถึงเมืองตากเป็นชน ๕๐ คน ให้การว่ามาแต่เมือง
เวียง ครอบครัวชายหญิงประมาณ ๑,๐๐๐ เศษ ครั้นมาถึงตำบลอุวาบพม่า
ตามมาทัน ได้รบพุ่งกันและจักกายวอซึ่งเป็นนายใหญ่มานั้นถูกปืนตาย พวก
ครัวทั้งปวงแตกหนีกระจัดกระจายพลัดพรายตามมาข้างหลัง เข้าทางบ้านนา
เกาะคอกเหล็ก อนึ่งลาวชาวพอนนาหงก็แตกเข้ามาทางค่านสตอง กรอบ-

ครัวชายหญิง ๑๑๔ คน ผู้รักษาค่านสตองก็น้อยตัว และบ้านนาเกาะคอกเหล็กก็หาไม่มีผู้รักษาไม่ ครั้นได้ทรงทราบในใบบอก จึงให้มีหนังสือรับสั่งไปหากองทัพพระเจ้าหลานเธอราชมลักษ์กลับมา แล้วให้มีหนังสือตอบไปยังพระยาคำแหงวิจิต ให้แบ่งทัพยกออกไปตั้งอยู่ ณ บ้านนาเกาะคอกเหล็กเกลี้ยกล่อมลาวมอญซึ่งแตกกันมานั้นประมวลเข้าไว้ แล้วออกคอยก้ำวสกัดทัพพม่าอันติดตามครัวมาให้แตกฉานไปจงได้

[หน้า ๓๕๖]

ครั้น ณ วันศุกร์ เดือนยี่ แรม ๔ ค่ำ เพลาเช้า จึงเสด็จดำเนินกองทัพล่วงกลับจากเมืองเชียงใหม่ ลงมาหยุดประทับแรมอยู่ ณ ลำปาง ทรงนมัสการลาพระมหาธาตุ ทรงถวายสักการบูชาด้วยดอกไม้ทองเงิน แล้วถวายครัวลาว ๑๗ คนเป็นข้าพระไว้ปฏิบัติพระมหาธาตุ

ครั้น ณ วันอังคาร เดือนยี่ แรม ๑๕ ค่ำ จึงพระเชียงทองบอกข้าราชการขึ้นไปกราบทูลว่า กองทัพพม่ายกเข้ามาทางค่านแม่ลำเมา จึงเสด็จดำเนินทัพหลวงรีบลงมา ถึงเมืองตาก ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๓ ขึ้น ๒ ค่ำ ค่ำรัสให้หลวงมหาเทพเป็นแม่ทัพ กับเจ้าหมื่นไวยวรนาถ ถือพล ๒,๐๐๐ ยกขึ้นไปตีทัพพม่าซึ่งยกมานั้น พอเพลาค่ำ ทัพหลวงมหาเทพยกไปตีกองทัพพม่าซึ่งยกเข้ามาทางค่านแม่ลำเมานั้นแตกไป จึงบอกหนังสือมาให้กราบทูล ค่ำรัสให้นายควรรู้สัตว์ นายเวรมหาศไทย ลงเรือรีบลงไปบอกพระยาคำแหงวิจิต ซึ่งตั้งกองทัพอยู่ ณ บ้านระแหง ใต้เมืองตากนั้น ให้เร่งกองทัพยกออกไปก้ำวสกัดตีกองทัพพม่าซึ่งแตกไปนั้น ในขณะนั้นเรือพระที่นั่งยังจอดอยู่ ณ ท่าสวนมะม่วงบ้านระแหง หากันขึ้นไปรับเสด็จถึงเมืองตากไม่ ครั้นค่ำลงเพล ๒ ยาม จึงเสด็จลงทรงเรือจมื่นจกรมวัง ล่องลงมาพบเรือนายควร

กลับขึ้นไป นายควรราบทูลว่า เห็นกองไฟอยู่ริมน้ำ ได้ยินเสียงพม่าเห่ขึ้น
ก็ทรงพระวิมุกตสมัย จึงดำรัสให้นายควรรเป็นเรือนำๆ เสด็จลงไป จึงพบ
เรือตระรางใส่พม่าเมืองเชียงใหม่ พระเพ็ชรปาณีคุมมาจอกอยู่ ให้พม่าเฝ้า
ชานยามก็เสด็จล่องลงมา พอเรือพระที่นั่งกระทบตลิ่งลง เสด็จขึ้น ณ
หาดทรายพบนายชุนายเกลละคอน นั่งฝั่งไฟอยู่ นายชุลวายผ้าผืนหนึ่ง เช็ด
พระขงฆ์เช็ดพระบาท จึงทูลวกราชโกษาเชิญห่อพระภูษาซึ่งชุ่มน้ำมาแก้ออก
เห็นพระภูษาส่วนพระองค์นั้นแห้งปึกคืออยู่เป็นอัครจรรยนักจึงน้อมนำเข้ามา
ถวาย แล้วเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาท มาโดยทางสถลมารค ถึง
ตำหนักสวนมะม่วงบ้านระแหง จึงดำรัสให้ข้าราชการปรึกษาคุณโทษนายควรร
และข้าราชการทั้งปวงปรึกษาว่าทรงพระกรุณาใช้ไปราชการ นายควรรมิได้
พิจารณาให้ต้องแท้ เอาความมากราบทูลด้วยเสียงพม่าเห่ขึ้น เป็นความผิด
โทษมีแก่นายควรร อนึ่งนายควรรได้โดยเสด็จพระราชดำเนิน เป็นเพื่อน
พระองค์ในคราวกันดารนั้นเป็นความชอบ คุณมีแก่นายควรร และคุณกับโทษ
พอกลบลบกัน ประการหนึ่งนายชุลละคอนได้ถวายผ้าถวาย ได้เช็ดพระขงฆ์
เช็ดพระบาทเมื่อกันการนั้นเป็นความชอบมีแก่นายชุลละคอน จึงโปรดพระ
ราชทานเงินตรา ๕ ตำลึงแก่นายชุลละคอนเป็นบำเหน็จ

[หน้า ๓๕๘]

ฝ่ายข้างกรุงรัตนบุรีอังวะ พระเจ้ามังระลงมา ณ เมืองย่างกุ้ง กระทำ
การยกฉัตรยอดพระมหาเจดีย์เกศธาตุ ฝ่ายเสนาบดีซึ่งอยู่รักษาเมืองอังวะ
บอกลงมาว่า พระยาหงสาวดี พระยาอุปราชากับตะละแก้งและรามัญทั้งปวง
ซึ่งกวาดขึ้นไปไว้ครั้งตีเมืองหงสาวดีได้แต่ครั้งแผ่นดินพระเจ้ามังลองนั้นกึก
กันเป็นกบฏ เห็นว่าเสด็จไม่อยู่ จะยกเข้าปล้นเอาเมืองข้างหลัง บัดนี้จักจำ

ไว้สิ้นแล้ว พระเจ้ามังระจึงให้มีหนังสือตอบขึ้นไป ให้ประหารชีวิตพระยา
หงสา พระยาอุปราชา และตะละเก็ง สมิงรามัญตัวนายซึ่งร่วมคิดกันเป็นกบฏ
เสียให้สิ้น แล้วให้ข้าหลวงมาเร่งกองทัพอะแซหวุ่นกี้ซึ่งตั้งอยู่ ณ เมือง
เมาะตะมะนั้น ให้ยกตามมอญกบฏเข้าไปตีเอาเมืองไทยให้ได้ อะแซหวุ่นกี้
จึงให้ยุยงอุ้งหวุ่นเป็นแม่กองทัพหน้า กับอุทมสิงหจจัว ๑ ปกัณเดฐ ๑ เมี้ยน
หวุ่น ๑ อะอุ้งหวุ่นมุงโยะ ๑ เนมโยแมงละนรทา ๑ ยุยยงโป ๑ ถือพล ๕,๐๐๐
ยกล่วงหน้าก่อน แล้วให้ตะแกมรหนองเป็นเชื้วงศ์พระเจ้าอังวะ กับ
หม่องจายิก ๓,๐๐๐ อีกทัพหนึ่งยกหนุนมาและกองหน้าพม่ายกตามคร้วมอญ
เข้ามาเข้าตีกองทัพไทยซึ่งตั้งค่ายอยู่ ณ ท่าคินแกลงนั้นแตก พระยายมราช
แม่ทัพก็ถอยลงมาแล้วบอกเข้ามาให้กราบทูลว่า พม่ายกกองทัพใหญ่มาเหลือ
กำลังจะค้ำทานค่อรบ ขอพระราชทานกองทัพเพิ่มเติมไปช่วย จึงคำรัสให้
พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าจุ้ยกับพระยาธิเบศร์บัตเป็นแม่ทัพ ถือพล ๓,๐๐๐
ยกไปตั้งค่ายรับ ณ เมืองราชบุรี

[หน้า ๔๐๐]

ฝ่ายพวกรามัญซึ่งหนีพม่ามานั้น พระยาเจ่ง ตะละเลียง ตะละเก็บ กับ
พระยากลางเมืองซึ่งหนีเข้ามาครั้งกรุงเก่า พม่าตีกรุงได้ ได้ตัวกลับไปและ
สมิงรามัญนายไพร่ทั้งปวงพาคร้วเข้ามาทุกค่านทุกทาง ให้ข้าหลวงไปรับมา
ถึงพระนครพร้อมกัน แล้วทรงพระกรุณาให้ตั้งบ้านเรือนอยู่แขวงเมืองนนท์
บ้าง เมืองสามโคกบ้าง แต่จกรรจักษ์ได้ ๓,๐๐๐ โปรดให้หลวงบำเรอภักดี
ครั้งกรุงเก่า เป็นเชื้รามัญ ให้เป็นพระยารามัญวงศ์ เรียกว่าจักรีมอญ กวบ

คุมกองมอญใหม่ทั้งสิ้น และโปรดให้พระราชทานตราภูมิคุ้มห้ามสรรพากร
ขนอนตลาดทั้งปวง ให้ค้าขายทำมาหากินเป็นสุข แล้วให้เกณฑ์พระยารามัญ
วงศ์คุมกองมอญ ยกหนุนออกไปต่อรบพม่าอีกทัพหนึ่ง แล้วโปรดให้มีตรา
ขึ้นไปหากองทัพเจ้าพระยาจักรี และทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือเมืองตะวันออก
ทั้งปวง ให้เร่งรีบยกลงมาช่วยราชการสงคราม

ย้ายครัวมอญพระยาแจ้ง เมืองปทุมธานี ไปอยู่เมืองนครเขื่อนขันธ์

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ ๒ ฉบับ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ หน้า ๑๗๑
ว่าด้วยเรื่องสร้างเมืองนครเขื่อนขันธ์

เมื่อเดือน ๕ ปีจอ จศก จุลศักราช ๑๑๗๖ ทรงพระราชดำริว่า ที่ลัด
ตันโพธิ์นั้น ในเมื่อรัชกาลที่ ๑ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้โปรดให้กรม
พระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เสด็จลงไปกระทำการที่จะสร้างเมืองขึ้นไว้
ป้องกันข้าศึกที่จะมาทางทะเลอีกแห่งหนึ่ง การยังค้างอยู่เพียงได้ลงมือทำ
บ่อมยังไม่ทันแล้ว จะไว้ใจแก่การศึกสงครามทางทะเลมิได้ กวจะต้อง
ทำขึ้นให้สำเร็จ จึงโปรดให้สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวร
สถานมงคล เป็นแม่กองเสด็จลงไปทำเมืองขึ้นที่ปากลัด ตักเอาท้องที่
แขวงกรุงเทพมหานครบ้าง และแขวงเมืองสมุทรปราการบ้าง รวมกันตั้ง

ขึ้นเป็นเมืองใหม่อีกแห่งหนึ่ง พระราชทานชื่อว่าเมืองนครเขื่อนขันธ์ (๑)
ให้ย้ายครัวมอญเมืองปทุมธานีพวกพระยาเจ่ง มีจำนวนชายฉกรรจ์ ๓๐๐ คน
ลงไปอยู่ ณ เมืองนครเขื่อนขันธ์

แล้วจึงโปรดตั้งสมิงทอมา บุตรพระยาเจ่ง ซึ่งเป็นพระยาพระราม
น้องเจ้าพระยามหาโยธา เป็นพระยานครเขื่อนขันธ์ รามัญราช ซากิเสนาบดี
ศรีสิทธิสงคราม ผู้รักษาเมือง และตั้งกรมการพร้อมทุกตำแหน่ง

มอญอพยพครอบครัวเข้ามาพึ่งพระบรมมี ในรัชกาลที่ ๒ กรุงรัตนโกสินทร์

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ฉบับ
สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ๑ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ หน้า ๑๘๕
ว่าด้วยเรื่องมอญอพยพครอบครัวเข้ามาพึ่งพระบรมมี

มอญกับพม่าแม้มีฐานบ้านเมืองอยู่ติดต่อกันก็จริง แต่ชาติและ
ภาษาตลอดจนความนิยมแตกต่างกันมาแต่โบราณ ด้วยพวกมอญนั้นว่าโดย
ชาติเป็นเชื้อสายของชาวตะวันตก คือ ขอมและไทยที่แผ่อาณาจักรออก

(๑) ที่เมืองนครเขื่อนขันธ์นี้ แต่โบราณมาก็เป็นเมืองเรียกว่า เมืองพระประแดง ตั้งอยู่ที่
ตำบลราชบุรณะฝั่งแม่น้ำข้างตะวันออก เป็นเมืองปากน้ำอย่างเมืองสมุทรปราการทุกวันนี้ ด้วย
ครั้งนั้นทะเลยังเข้ามามาก ครั้นแผ่นดินงอกออกไป เมืองพระประแดงห่างทะเลนัก จึงย้ายเมือง
ลงไปตั้งที่บางเจ้าพระยา เรียกว่าเมืองสมุทรปราการ ที่เมืองพระประแดงก็ยังเป็นเมืองอยู่จน
แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

ไปแต่ก่อน ฝ่ายข้างพวกพม่าเป็นชนชาติซึ่งอพยพลงมาจากประเทศทิเบต มาตั้งอยู่ในดินแดนข้างเหนือเขตมอญ มามีกำลังขึ้นจึงได้เมืองมอญและ ไทยใหญ่ที่อยู่ใกล้เคียง ทั่วต่อสู่ต้านทานกำลังพม่าไม่ได้ ทั้งมอญและ ไทยใหญ่อยู่ในอำนาจพม่าแต่ด้วยความกลัว ถ้าพม่าหย่อนอำนาจลงเวลาใด มอญและไทยใหญ่ก็กลับตั้งตัวเป็นอิสระ พม่ากลับมีกำลังเมื่อใด ก็ต้องปราบปรามอีก ถ้ามอญมีกำลังพอต่อสู้พม่าได้ มอญก็ตั้งอยู่เป็นอิสระ ถ้าพม่ากำลังพม่าไม่ได้หรือเป็นเวลาของไทยมีอำนาจมาก มอญก็หันมาพึ่ง ไทย เป็นดังนี้มาแต่ครั้งพ่อขุนรามคำแหงครองพระนครสุโขทัย ตลอดจนมาจนครั้งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชครองกรุงศรีอยุธยา ทั่วเหตุที่มอญไม่มีความนิยมต่อพม่า คอยหาโอกาสที่เอาใจออกหากอยู่เสมอคงแสดง มานี้ เมื่อพระเจ้าอลองพญาทำสงครามชนะมอญ ได้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน พม่า จึงมีความชังเคือง คิดจะทำลายล้างพวกมอญให้หมดแผ่นดินพม่า เมื่อมอญถูกพม่ากดขี่ข่มเหงต่าง ๆ และไม่มีกำลังพอจะต่อสู้พม่าได้ จึงอพยพหนีเข้ามาอยู่ในเมืองไทยทั้งพวกพระยาเจ่ง ซึ่งอพยพเข้ามาใน ครั้งกรุงธนบุรี เมื่อปีมะเมีย จศก จุลศักราช ๑๑๓๖ พ.ศ. ๒๓๑๙ เป็นต้น

ครั้นมาเมื่อรัชกาลที่ ๒ พระเจ้าปะดุงตั้งพม่าคนหนึ่งลงมาเป็น เจ้าเมืองเมะตะมะ พม่าเจ้าเมืองเมะตะมะคนนั้น เบียดเบียนพวกมอญ ให้ไต่ความเดือดร้อนต่าง ๆ พวกมอญไม่มีกำลังพอจะต่อสู้พม่าได้ มอญที่เป็นเจ้าเมืองขึ้นและกรรมการหลายคนมีสติงสอกเบาเป็นหัวหน้า ปรีกษา พวกร่วมกันว่าจะอพยพครอบครัวสมัครพรรคพวกเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิ์อยู่ใน กรุงสยาม สติงสอกเบา มีหนังสือลับเข้ามาถึงพระยาภาณุงานบุรี เมื่อ ณ

เดือน ๑๑ ปีจอ ฉศก จุฬศักราช ๑๑๗๖ พ.ศ. ๒๓๕๗ พระยากาญจนบุรี
 บอกหนังสือสมิงตอกเบาเข้ามายังกรุงเทพฯ จึงโปรดให้พระยากาญจนบุรี
 มีหนังสือลั้บตอบไปถึงสมิงตอกเบาว่า ถ้ามอญเคียดครั่นก็ให้อพยพเข้ามา
 เกิด จะทรงพระกรุณาโปรดรับเป็นที่พึ่ง ให้พวกมอญได้อยู่ในพระราช
 อาณาจักรโดยความผาสุก ครั้นถึงปีกุน สัปตศก จุฬศักราช ๑๑๗๗
 พ.ศ. ๒๓๕๘ พวกมอญที่เมืองเมาะตะมะถูกพม่ากดขี่หนักเข้า จึงพร้อม
 ใจกันจับเจ้าเมืองกรมการพม่าฆ่าเสีย แล้วพากันอพยพครอบครัวเข้ามาใน
 พระราชอาณาจักร เดินเข้ามาทางเมืองตากบ่าง ทางเมืองอุทัยธานีบ้าง
 แต่โดยมากมาทางด่านพระเจดีย์ ๓ องค์ เข้าแขวงเมืองกาญจนบุรี เมื่อ
 ได้ทรงทราบข่าวว่า คราวมอญอพยพเข้ามา จึงโปรดให้กรมพระราชวัง
 สดามังคล เสด็จขึ้นไปคอยรับครัวมอญอยู่ที่เมืองนนทบุรี จัดจากและไม้
 สำหรับปลูกสร้างบ้านเรือน และเสวยอาหารของพระราชทานขึ้นไปพร้อม
 เสร็จ ทางเมืองกาญจนบุรีโปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎฯ
 กรมพลสำหรับป้องกันครัวมอญ และเสวยอาหารของพระราชทานออก
 ไปรับครัวมอญทางหนึ่ง โปรดให้เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีเป็นผู้ใหญ่
 เสด็จกำกับไปด้วย ทางเมืองตากนั้นโปรดให้เจ้าพระยาอภัยภูธร ที่
 สมุหนายกเป็นผู้ขึ้นไปรับ ครัวมอญมาถึงเมืองนนทบุรีเมื่อ ณ วันพุธ
 เดือน ๙ แรม ๓ ค่ำ ปีกุน สัปตศก จุฬศักราช ๑๑๗๗ พ.ศ. ๒๓๕๘
 เป็นจำนวนคน ๔๐,๐๐๐ เศษ^(๑) โปรดให้ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในแขวงเมือง
 ปทุมธานีบ้าง^(๒) เมืองนนทบุรีบ้าง เมืองนครเขื่อนขันธ์บ้าง สมิงตอกเบา
 ที่เป็นหัวหน้านั้น ทรงพระกรุณาโปรดตั้งให้เป็นพระยารัตนจักร ทวนาย
 รามัญที่เป็นผู้ใหญ่มียศอยู่ในเมืองเดิม ก็ทรงกรุณาโปรดตั้งให้เป็นพระยา
 ทุกคน

(๑) พวกมอญนี้ที่เรียกกันว่ามอญใหม่ มอญที่มากครั้งพระยาเจ่ง เรียกกันว่า มอญเก่า

(๒) เข้าใจว่าเมืองปทุมธานี ตั้งกราวนี้เอง

ประกาศอธิษฐานน้ำพระพัฒน์
ครั้งรามัญมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร รัชกาลที่ ๒
ในประกาศพระราชพิธี เล่ม ๒ หน้า ๒๔

โกนุโตเทวสงฆาโย ข้าแต่ฝูงเทพนิกรอมรพรหมินทร์อำมรินทร์
ธิดา สกุนเทกาเม ซึ่งสถิตพิภพพิมานมาศเมืองสวรรค์ช่อชั้นนงมาพจร
ทั้งเทพยเจ้าผู้ทรงมเหศวรศักดิ์กาเดช สิงสู่อยู่ในขอบเขตเขาจักรวาล อนันตฤ
เขวิมาน อิกอากาศพิมาน และภูมิเทพยดาเป็นอาทิ ทั้งท้าวธตรฐ
วิรุพหก วิรูปักษ์ ท้าวฤเวศวรรณ อันเป็นใหญ่แก่คนธรรพคุณภักดิ์
อนันตยักษนาคนาเสนาบดี ฝูงผีโขมคมารยา และเหล่าเทวโหงพราย อสุรกาย
อันร้ายกาจ พวกภูตผีศาจผีเสื้อน้ำ เจ้าประเทศเดือนด้าทุ่งถิ่นเนาทุกถิ่น
แถวแนวลำเนาห้วยหนอง คลองลหธารธารท่าและป่าชัญ ทั้งพระพนัศบถ
ศรีพรหมรักษ์ ยักษ์กุมาร พระกาลพระกาลี นางพระธรณี นางพระคงคา
เทพยดา เตือเมือง ทรงเมือง หลักเมืองผู้เรืองมहिทธิฤทธิศักดิ์กาเดช อัน
สิงสถิตทุกประเทศแคว้นแคว้นแสนโกฏจักรวาล ทวีปน้อยใหญ่ไตรโลกธาตุ
ซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงแผ่ส่วนพระ
ราชกุศลที่ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา อุทิศให้ได้อันโมทนาอยู่เป็นนิจัน
อากจุฉาติ ขออัญเชิญมาประชุมกันณสถานที่นี้เป็นประธาน สุนนุ จง
ทั้งพิภยโสศเสาวนาการสลับฟังคำประกาศ อันข้าผู้ดำเนิน

พระราชโองการ แห่งพระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนารถ
บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพมหานคร บวรทวารวดีศรี

อยุธยา มหาคิลกภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมพระราชนิเวศน์มหา
สถาน และประกอบด้วยขันคิยานุวัตร ปฏิบัติโดยทางทศพิธราชธรรมอัน
ประเสริฐ บัดนี้พวกท้าวพระยามัญญอันเป็นเจ้าเมือง และนายค่านจำบ้าน
สิบสองตำบลในบริเวณมณฑลเมืองมตะหะและแขวงจังหวัดแก่นชัคเคื่อง
อ้ายพม่าครอบครองพหุพหุนี้มาสู่พระบรมโพธิสมภาร สมเด็จพระพุทธเจ้า
อยู่หัวก็พระราชทานรางวัลอันสมควรโดยยศฐาศักดิ์ มีน้ำใจสวามิภักดิ์
จะทำราชการฉลองพระเดชพระคุณโดยซื่อสัตย์ บัดนี้จะรับพระราชทาน
กินน้ำพระพัฒน์สำเร็จสาบานทั่ว ถวายสัตย์นุสสัยเฉพาะพระพักตร์
พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้าทั้งสาม ซึ่งสมเด็จพระสรรเพชญ์
ทศพลญาณ ประดิษฐานสนองพระพุทธองค์ไว้ให้เป็นที่สักการบูชาจำเริญ
หิตานุหิตประโยชน์ โปรกนิกรจตุรบรรพสัตว์ทั้งมวล ทราบเท่าถ้วนห้าพัน
พระวัสสา ถ้าและขุนนางท้าวพระยามัญญผู้ใหญ่ผู้น้อยคนหนึ่งคนใดก็ดี
และสตรีภรรยาท้าวพระยามัญญทั้งปวงก็ดี ได้รับพระราชทานกินน้ำพระ
พัฒน์สำเร็จแล้ว ใจไม่ซื่อไม่ตรงมิไถ่ลงในน้ำพระพัฒน์ ไม่มีความสัตย์สุจริต
มิได้คิดถึงพระเดชพระคุณสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว อันทรงพระกรุณา
ชุบเลี้ยงและเกีย่งน้ำจิตคึกคกบฏประทุษร้าย ด้วยกายด้วยวาจาด้วย
น้ำจิตก็ดี และจะจำใจแก่นขึ้นรับพระราชทานน้ำพระพัฒน์สำเร็จสาบาน
ซึ่งสาบานแข่งชกชุบด้วยพระแสงหอกดาบอัษฎาวุธนี้ มาตราว่าหากหนึ่งตก
เข้าไปถึงอุทรประเทศ ขอเทพยเจ้าจงอาเพศบันดาลให้เป็นไป ประคอง
ว่าดื่มกินซึ่งน้ำกรดและน้ำเหล็กแดงในมหานรก จงทำลายชีวิตให้พินาศ
ฉิบหายกายด้วยวิบัติต่าง ๆ อย่าให้ห่างถึง ๓ วัน อย่าให้ทันถึง ๓ เดือน อย่า
ให้เคลื่อนถึง ๓ ปี อย่าให้มีความสุขแก่สักกาม ด้วยอานุภาพเทพยดาและ
อำนาจน้ำพระพัฒน์สำเร็จสาบาน ฯ ฉบับขาดหายเพียงเท่านี้

อังกฤษจะขอเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรีย) ไปเป็นกษัตริย์ประเทศรามัญในรัชกาลที่ ๓

ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ ๖๒ หน้า ๓๓
ว่าด้วยทางไมตรีกับฝรั่งในรัชกาลที่ ๓

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๗ อังกฤษกับพม่าเกิดรบกันขึ้นเป็นครั้งแรกเหตุ
ด้วยแย่งเมืองประเทศราช ซึ่งอยู่ในระหว่างอินเดียกับพม่า คือ เมืองยะไข่
เมืองมณีปุระ และเมืองอัสสัมเป็นต้น ซึ่งพม่าไปตีได้ไว้แต่ก่อน ครั้น
อังกฤษรบกับพม่าตีเอาเมืองเหล่านี้ได้แล้ว แต่แรกก็คิดจะเดินกองทัพบกเข้า
มาตีเมืองอังวะ แต่มาปรากฏว่าทางกันดารนัก อังกฤษจึงเปลี่ยนความคิดจัด
เป็นกองทัพเรือ ให้เซอร์อาชีบับด์แคมป์เบลเป็นแม่ทัพ ยกมาเข้าปากน้ำ
เอราวัตี ตีได้เมืองอย่างกุ่มไว้เป็นที่มั่น ครั้นจะยกกองทัพตีต่อขึ้นไปพอ
ประจวบเข้าฤดูฝนหนทางกันดาร ไฟรพลอังกฤษผิติดอากาศเกิดเจ็บไข้
ทั้งระยะทางที่จะต้องรบพุ่งต่อไปก็ยังไกล กว้างจะต้องผ่านแดนรามัญขึ้นไป
ก่อนจึงจะถึงเมืองอังวะ อังกฤษจึงต้องหยุดยั้งทัพค้างฤดูฝนอยู่ที่เมือง
อย่างกุ่ม แต่ในเวลาที่ยุคอยู่นั้น อังกฤษแต่งทัพอีกกองหนึ่งให้ลงมาตี
หัวเมืองของพม่าตามชายทะเลข้างฝ่ายใต้ ตั้งแต่เมืองเมาะตะมะ เมือง
ตะวาย เมืองตะนาวศรี และเมืองมะริด ไว้ไว้ในอำนาจของอังกฤษทั้งสิ้น

ในเวลาเมื่ออังกฤษเกิดรบขึ้นกับพม่าครั้งที่กล่าวนี้ เป็นเวลาหลาย
รัชกาลที่ ๒ ความคิดเห็นของรัฐบาลไทยในครั้งนั้นจะเป็นอย่างไร ยังไม่
พบจดหมายเหตุเป็นหลักฐานพอที่จะอ้างได้เป็นแน่นอน ปรากฏแต่ว่าทรง
พระราชดำริเห็นว่า สงครามเกิดขึ้นในที่ต่อดิศพระราชอาณาเขต จะไว้ใจ

แก่เหตุการณ์มิได้ จึงโปรดให้แต่งตั้งกองทัพ ๓ กอง ทางบกให้เจ้าพระยา
มหาโยธา (ทอเรีย) เป็นแม่ทัพ ยกล่วงหน้าไปทางด่านพระเจดีย์ ๓ องค์
กองหนึ่ง ให้พระยาสุรเสนาเป็นแม่ทัพยกหนุนไปอีกกองหนึ่ง ทางเรือให้
พระยาชุมพร (ซุย) คุมกองทัพเรือไปรักษาการณ์ทางต่อแดนเมืองมะริด
เมืองตะนาวศรีอีกกองหนึ่ง การที่ไทยยกกองทัพออกไปครั้งนั้นได้บอกให้
อังกฤษทราบว่า จะไปช่วยอังกฤษ ฝ่ายข้างอังกฤษเมื่อไปติดชะงักอยู่ที่
เมืองย่างกุ้ง ต้องการกำลังพาหนะที่จะหาบขนเครื่องศัสตราวุธ และเสบียง
อาหารส่งกองทัพที่จะยกต่อขึ้นไปในฤดูแล้ง อยากได้กำลังไทยช่วยจึงชวน
ให้กองทัพเจ้าพระยามหาโยธา เข้าไปตั้งอยู่ในแดนเมืองมะตะมะที่อังกฤษ
ก็ไว้ได้ เวลานั้นเผชิญประจวบเปลี่ยนรัชกาลในกรุงสยาม ถึงรัชกาลที่ ๓
ไทยกับอังกฤษเกิดเข้าใจผิดกันขึ้นด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ

ประการที่ ๑ อังกฤษจะต้องการศัสตราวุธ และผู้คนในกองทัพ
ไทยใช้เป็นกำลังแบกหาม ไปใช้สอยอยู่ในบังคับบัญชาของอังกฤษ อ้าง
เหตุว่าเพราะวิธีการทำสงคราม วิธีของอังกฤษกับไทยไม่เหมือนกัน ถ้า
ไทยอยากจะรบพุ่งพม่าโดยลำพัง ขอให้จัดกองทัพยกไปที่หัวเมืองพม่า
จากเมืองเชียงใหม่อีกทางหนึ่ง ข้างไทยเห็นอังกฤษจะเอาเปรียบแต่ฝ่าย
เดียว จึงไม่ยอมให้กองทัพเจ้าพระยามหาโยธาอยู่ในบังคับบัญชาอังกฤษ
พอถึงงานพระเมรุพระบรมศพ ก็ให้หากองทัพกลับคืนเข้ามากรุงเทพฯ

ประการที่ ๒ อังกฤษมีความคิดในชั้นแรกว่า ถ้าทำสงครามชนะ
พม่าจะคืนเมืองตะนาวศรี เมืองมะริดให้แก่ไทย แต่จะคืนให้แก่แผ่นดิน
กอนทอนข้างใน ส่วนข้างชายทะเลซึ่งเป็นท่าเสค้าขาย อังกฤษจะเอาไว้
เสียเอง ส่วนทางต่อแดนอังวะ อังกฤษคิดว่าถ้าตีได้แล้วจะกลับตั้งรกราก
ประเทศขึ้นตามเดิม เพื่อทอนกำลังพม่าให้น้อยลง แต่ในเวลานั้นเชื้อวงศ์

พระเจ้าหงสาวดีแต่ก่อนสถาปนาบุญ อังกฤษเลือกหาผู้ซึ่งจะเป็นที่นิยมของ
พวกมอญ ทั้งเป็นพระเจ้าหงสาวดีขึ้นใหม่ เจ้าพระยามหาโยธาเป็นผู้ที่อยู่
ในที่จะถูกเลือกคนหนึ่ง ความทั้งสองข้อนี้ไม่เป็นที่พอใจของไทย ด้วย
เมืองมะริด เมืองตะนาวศรี เมื่อเป็นเมืองขึ้นของไทยอยู่แต่ครั้งกรุงเก่า
เป็นประโยชน์ด้วยเป็นเมืองท่าค้าขายทางทะเล ถ้าอังกฤษเอาชายทะเลเสีย
ก็เป็นอันปิดท่าค้าขาย หาประโยชน์อันใดแก่ไทยมิได้ ไทยมีแต่จะต้องรับ
ผิดชอบรักษาหัวเมืองคอนให้เป็นประโยชน์แก่อังกฤษฝ่ายเดียว ส่วน
ความกึกที่อังกฤษจะตั้งรณภูมิประเทศขึ้นอีก และโดยเฉพาะที่เจ้าพระยา
มหาโยธาคอยอยู่ในผู้ต้องเลือกนั้น ไทยต้องไม่พอใจอยู่เอง ด้วยมอญได้
อพยพเข้ามาเป็นไพร่บ้านพลเมืองไทย ตั้งแต่เมื่อกรุงธนบุรีครั้งหนึ่ง และ
เมื่อในรัชกาลที่ ๒ (กรุงรัตนโกสินทร์) ครั้งหนึ่ง มีจำนวนมอญอยู่ในเมือง
ไทยเป็นอันมาก มอญเหล่านี้จะกลับไปฝึกฝืนอยู่กับอังกฤษ ก็ต้องเป็นข้อ
รังเกียจอยู่เอง

เจ้าพระยามหาโยธา
ยกกองทัพออกไปรับครอบครัวมอญ
ญาติพี่น้องเข้ามาในรัชกาลที่ ๓

ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ ๖๒ หน้า ๑๗๔ ว่าด้วยทางไมตรีกับฝรั่ง
ในรัชกาลที่ ๓ เฉพาะหนังสือเจ้าพระยาพระคลังตอบจดหมาย
ฉบับที่ ๒ ของเซอร์เฮมสบรุก ในตอนหนึ่ง

เมื่อเจ้าเมืองมังกะล่าให้กบฏกันหันศรีบริวารนี้ เข้ามาทำหนังสือสัญญา
นั้น อังกฤษกำลังทำศึกกับพม่าอยู่ ยังหาแล้วกันไม่ พวกรามัญที่อยู่ ณ

กรุงเทพฯ จึงเรียนท่านเสนาบดี ให้กราบบังคมทูลแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ขอยกกองทัพออกไปกวาดต้อนครอบครัว แต่บรรดาญาติพี่น้องเข้ามาไว้ที่กรุงให้สิ้น จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยามหาโยธา รมัญราช กุมกองทัพรามัญยกออกไป ก็ได้ครอบครัวรามัญผ่อนเข้ามาบ้าง กองทัพก็ยังตั้งอยู่ที่แม่กษัตริย์ เราเห็นว่าการครั้งนั้นอังกฤษคิดหน้าระวังหลังพะว้าพะวังอยู่ เจ้าเมืองมังกะล่า จึงให้กบฏขึ้นหั้นตรีบารนีเข้ามาว่า เจ้ากรุงอังกฤษให้เจ้าเมืองมังกะล่าแต่งตั้งให้เป็นทูต เข้ามาขอทำหนังสือสัญญาเป็นไมตรีกับกรุงฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นควรจะเป็นทางพระราชไมตรีกับเจ้ากรุงอังกฤษ จึงโปรดเกล้าฯ สั่งเสนาบดีให้หากองทัพรามัญกลับเข้ามา ณ กรุงฯ

เรื่องพระมหาเถรคันฉ่อง ในตำนานคณะสงฆ์ หน้า ๑๕

มูลเหตุที่จะแยกคณะสงฆ์เป็น ๒ คณะ เกิดขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช เมื่อราวปีวอก จุลศักราช ๙๔๖ พ.ศ. ๒๑๒๗ ว่า ในครั้งนั้นพระเจ้าหงสาวดีไชยสิงห์ หรือที่เรียกกันอีกพระนาม ๑ ว่า นันทราชาเห็นสมเด็จพระนเรศวรเข้มแข็งการในสงคราม เกรงจะชักนำให้เมืองไทยเป็นข้าศึกขึ้น จึงลวงให้สมเด็จพระนเรศวรเสด็จไปเมืองหงสาวดีให้พระยาเกียรติ พระยาพระราม เป็นไส้ศึกลงมารับเสด็จสมเด็จพระนเรศวรที่เมืองแครง และแต่งกองทัพมาข่มขักทางไว้ หวังจะทำร้ายสมเด็จพระ

นเรศวร เสด็จขึ้นไปไม่ให้ทันรู้พระองค์ พระยาเกียรติพระยาพระราม
เอาความลับมาแจ้งต่อพระมหาเถรคันฉ่อง ผู้เป็นอาจารย์ของคนที่เมือง
แครง พระมหาเถรคันฉ่องเห็นว่าสมเด็จพระนเรศวรจะเป็นอันตรายโดยหา
ความผิดมิได้ มีความสงสาร จึงมาทูลความให้ทรงทราบ สมเด็จพระ
นเรศวรน้อยพระหฤทัย ที่พระเจ้าหงสาวดีทำทุจริตคิดร้าย จึงประกาศทำ
สงครามกับกรุงหงสาวดีที่ในเมืองแครงนั้น แล้วทรงปรารภถึงพระมหาเถร
คันฉ่อง และพระยาเกียรติพระยาพระราม โดยทรงพระราชดำริเห็นว่าถ้าอยู่
ต่อไปในพระราชอาณาจักรของพระเจ้าหงสาวดี ก็จะไม่พ้นราชภัย จึงทรง
ชักชวนให้เข้ามาอยู่เสียในกรุงศรีอยุธยา พระมหาเถรคันฉ่องและพระยา
เกียรติพระยาพระราม เห็นชอบตามพระราชบริหาร จึงอพยพญาติโยมและ
สมัครพรรคพวกตามเสด็จสมเด็จพระนเรศวรเข้ามากรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระ
มหาธรรมราชาธิราชทรงระลึกถึงคุณูปการ ซึ่งพระมหาเถรคันฉ่องได้
ช่วยแก้ไขให้พระราชโอรสพ้นภัยอันตราย จึงทรงตั้งพระมหาเถรคันฉ่องให้
เป็นสมเด็จพระสังฆราช ครองวัดมหาธาตุมีราชทินนามว่า สมเด็จพระอริย
วงศญาณ ครั้นนั้นจึงแบ่งคณะสงฆ์ออกเป็น ๒ คณะ เรียกว่าคณะเหนือให้ขึ้น
ในสมเด็จพระอริยวงศญาณ คณะ ๑ เรียกว่าคณะใต้ ให้ขึ้นในสมเด็จพระ
วันรัตซึ่งเป็นสมเด็จพระสังฆราชเดิม คณะ ๑ ข้อนี้นักเจ้าได้กราบทูลหาหรือ
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส มีรับสั่งว่าทรงพิจารณา
ดูเห็นเหตุหลายประการ ซึ่งทรงพระดำริว่า ความจริงจะไม่ใช่เป็นอย่างที่
กล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดาร เพราะพระมหาเถรคันฉ่องนั้นเป็นมอญ
นอกซึ่งพูดไทยไม่ได้และไม่รู้จักขนบธรรมเนียมไทย ถึงจะมีคุณูปการแก่
สมเด็จพระนเรศวรสักเพียงไร ซึ่งว่าสมเด็จพระมหาธรรมราชา จะทรง

ตั้งให้เป็นสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานแก่สงฆ์บริษัททั่วไป หรือแม้จะเป็นเพียงเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายเหนือ ก็จะบังคับบัญชาการไม่ได้ ไม่ต้องบ่วงการกล่าวไปถึงว่าอาจจะเป็นเหตุฝ่าฝืนความนิยมของพระสงฆ์ไทยทั่วไป อนึ่งถ้าจะเทียบด้วยขนบธรรมเนียมฝ่ายพระราชอาณาจักรกรุงเก่า ตามที่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร การที่ตั้งชาวต่างประเทศเป็นขุนนางยกตัวอย่าง เช่น พระยาเกียรติ พระยาพระราม ซึ่งตามเสด็จสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในคราวนั้นเอง ก็ให้เป็นแต่หัวหน้าว่ากล่าวแต่พวกมอญที่ร่วมชาติและภาษาของตน ตั้งแซกเป็นพระยาจุฬา ก็ว่าแต่พวกแซก ตั้งญี่ปุ่นเป็นออกญาเสนาภิมุขญี่ปุ่น ก็ว่าแต่พวกญี่ปุ่น ตั้งจีนเป็นที่โชฎีก ก็ว่าแต่ส่วนพวกจีนชาวต่างประเทศได้เป็นขุนนางผู้ใหญ่ในตำแหน่งสูง มีแต่เจ้าพระยาวิชเยนทร์ไคว่ทาสี่สมุหนายกคนเดียว เรื่องของเจ้าพระยาวิชเยนทร์ก็ปรากฏชัดว่า ได้เข้ามาอยู่เมืองชานาน รู้ภาษาและขนบธรรมเนียมไทยชัดเจน เป็นขุนนางตำแหน่งต่ำขึ้นไปโดยลำดับที่สุดจึงไคว่ทาสี่สมุหนายก ไม่ได้ตั้งแต่แรกเมื่อยังไม่รู้ภาษาและขนบธรรมเนียม อีกประการ ๑ ทรงพระดำริเห็นว่า นามใหม่น่าจะเพ็งมีในชั้นหลังลงมา ไม่ถึงแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ข้อที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ทรงตั้งพระมหาเถรคันฉ่องเป็นพระราชาคณะนั้น เชื่อไคว่ทาสี่เป็นความจริงเป็นแน่ แต่อย่างสูงก็เห็นจะเป็นเพียงเจ้าคณะมอญ อย่างพระสุเมธจารย์ ไม่กว่านั้น จะเป็นเพราะเหตุที่ปรากฏว่าโปรดให้ไปอยู่วัดพระมหาธาตุ วัดพระมหาธาตุเป็นที่สถิตของสมเด็จพระสังฆราช จึงพาให้เข้าใจไปว่า สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชตั้งพระมหาเถรคันฉ่องเป็นสมเด็จพระสังฆราชว่าคณะเหนือ

ข้าพเจ้าเห็นว่า พระกระแสคำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่ทรงในเรื่องนี้ ประกอบด้วยหลักฐานสมเหตุผล

ความจริงเห็นจะเป็นเช่นทรงพระดำริ และยังเห็นต่อไปว่า ที่ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ว่าแบ่งคณะสงฆ์เป็นคณะเหนือคณะใต้ เมื่อครั้งพระมหาเถรคันฉ่องเข้ามาในนี้ กูท่าจะผิดอีก ด้วยทำเนียบสมณศักดิ์กรุงเก่า แม้ในชั้นหลังที่เดี่ยวยังเรียกคณะคามวาสี อรัญวาสี มิได้เรียกว่าคณะเหนือคณะใต้ ที่มาจัดเป็นคณะเหนือคณะใต้ บางทีจะมีเค้ามูลมาแต่ครั้งกรุงเก่า แต่น่าจะมาเรียกกันในชั้นกรุงธนบุรี หรือกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง ด้วยเหตุผลทั้งนี้จะอธิบายต่อไปข้างหน้า.

สารบัญค่นเรื่อง
มอญที่เกี่ยวกับไทย

สารบัญคำเรื่อง

(ก)

กกุรภันท์		๑๗	กะลือลอง	เมือง	๗๗
กฏหมาย		๓๓	กาญจนบุรี	เมือง	๕๒, ๑๑๓
กตูกหวุ่น		๙๔		พระยา	๖๓, ๙๖
กระเพิน	ลำ	๗๔	การเวก	ขุน	๔๒
กรามช้าง	ท่าน	๗๔	การ้อง	วัด	๑๐๔
กล่อมป้อม	เจดีย์	๑๐๘	ก้าง	นาง	๗๘
กลางเมือง	พระยา	๙๑	กุฎีทอง	วัด	๑
		๙๕, ๑๑๑	เกก	นาย	๑๑๐
กลาโหม	พระยา	๑๐๐	เกริน	เมือง	๘๘
กลitic	เมือง	๘๘	เกศธาตุ	พระเจดีย์	๑๐๘
กวย	ชาติ	๗๗	เกาะพระรอก	ตำบล	๖๔
กวะ	ป่า	๑๐	เกียรติ	พระยา	๕๐, ๑๒๑
กอง	ตำบลแม่	๘๗	แก้วประพาฬ	เจ้าฟ้า	๑, ๒
กะเทิง	เมือง	๘๕	โกษาธิบดี	เจ้าพระยา	๗๓

(ข)

ขนอน		๕	ขาม	บาง	๔
ขม้น	บ้าน	๕๓	ขุนโลก	บ้าน	๑๐๒
ขลิก	เมือง	๖๕	ขุนแสน	วัด	๕๓, ๖๒
ขะเจียงสมิทร	ปุโรหิต	๑๕	เขาหลวง	ตำบล	๔๓
ขะเทิง	เมือง	๘๘			

(ก)

กองกาวิหาร	วัด	๑	กำแพงวิชัย	พระยา	๑๐๙
การรู้ตัว	นาย	๑๐๙	กุจาม	คลอง	๗๐
กันฉ่อง	มหาเถร	๕๐,๑๒๒	เกรง	เมือง	๕๐,๑๒๒
กันถุระ		๔๗			

(ง)

งุยกุงหวุ่น		๑๑๑	เงี้ยว	พวก	๘๐
งูเหลื่อม	นิมิตชัยภูมิ	๑๕			

(จ)

จ	จมีน	๑๐๙	จาไป	ตมิง	๔
จะตุ	หมื่น	๑	จิก	บ้าน	๑๐๔
จรงกัน	นาย	๘๖	จิตทอง	เมือง	๑๐๗
จอหอ	บ้าน	๑๐๑	จิตรสุนทร	หมื่น	๗๙
จักกายวอ		๑๐๘	จิ้น	เมือง	๗๙
จักรี	เจ้าพระยา ๕๙,๖๒		เจกอง	เมือง ๙๒ (๑๑๖)	
	(ตามหลักฐานยังไม่ได้ เป็นเจ้าพระยา) ๑๑๒		เจ้ง	พระยา ๑๐๖, ๑๑๒,๑๑๔,๑๑๕	
จักรีวงศ์		๖๒	เจตย์แดง		๙๕
จักรีมอญ		๑๑๑	เจ้ากิ	บ้าน	๘๗
จันทโชติ	พระเจ้ากรุงละโว้ ๑		เจ้าบูหิน		๔๒
จันหนวกเขี้ยว	นาย	๑๐๒	เจ้าโล้	พระยา	๙
จาน	แม่	๘๗	เจียรกี่ปันจุ		๘๖,๘๘

(ณ)

ฉัททันต์	ช้าง	๑๘	ฉับกุงโบ	๙๔
----------	------	----	----------	----

(ช)

ชะบา	บ้าน	๔๒	ชู	นาย	๑๑๐
ชวา	แขก	๙	เชตุพนมหาวิหารวัด		๔๖
ชำนาญองครักษ์	นาย	๔๒	เชียงทอง	พระยา	๔๑,๑๐๙
ชำนาญบริรักษ์	เจ้าพระยา	๗๗	เชียงใหม่	พระเจ้า	๒๐,๘๕
ชุมเกรียว	แม่น้ำ	๔๒		เมือง	๗๑,๗๘
ชุมพร (ชุย)	พระยา	๑๑๙	ไชยโยก	เมือง	๗๔
			ไชยสิงห์	พระเจ้า	๑๒๑

(ช)

ชักแขกยอต่าง		๔๙	แข่งแฉงโบ	๙๔
เซมกวย	ชาติ	๘๐		

(ญ)

ญวน	ทัพ	๔๕		
-----	-----	----	--	--

(ด)

ดงพระยาไฟ		๙๖	เด็จสงคราม	นาย	๔๒
ดอกลีเก้ง	ตำบล	๑๐๘			

(ด)

ดละเก็บ		๑๐๖,๑๑๑	ดลาก		๕
ดละเลี้ยง		๑๐๖,๑๑๑	ดองนางลอย	กลอง	๑๔

ทองเบาะ	เมือง	๘๘	ทะละโบ	๙๔
ทองปู่	วัด	๗๐	ทะละป็น	๙๔
ทองลอย	หาคทราย	๑๓	ทะละมหาเสนาบดี	๘๒
ทองอุ	พระยา	๖๕,๖๗	ตาก	พระยา ๑๐๑,๑๐๖
ทองอหวุ่น		๙๔	ตาก	เมือง ๑๐๘,๑๑๕
ทะเกาะ	บ้าน	๒๕	ตากสิน	พระยา ๕๙
ทะเกิง	เมือง	๗๐	ตำบลท่าคินแกง ค่าย	๗๕
ทะแกงมรหนอง		๑๑๑	กิ่งจาแมงช่อง	๙๔
ทะนาวศรี	เมือง	๘๒,๘๕,๑๑๘	กิ่งทะโบ	๗๐
ทะละเกิง	๑๑๐	๑๑๑	ไทรภูมิพระร่วง หนั่งสือ	๔๑

(ท)

ทรงธรรม	พระเจ้า	๖๖,๘๙	ทอพุทธเกษี	พระเจ้า	๘๑
ทราง	ท่าน	๔๒	ทอมา	สมิง	๑๑๓
ทวาย	เมือง	๗๗,๘๒	ทอระแซงมู		๘๐
ทอ	สมิง	๗๖	ทะละ	พระยา	๖๖,๙๕
ทองสุก	ท้าว	๘๑,๘๗			
ทองแสงใหญ่	นาย	๑๐๓	ทะวาย	เมือง	๑๑๘
ทอ้งผาภูมิ	เมือง	๗๔	ท่ากระทาน	ตำบล	๗๔
ทองเหม็น	นาย	๑๐๒	ทากวม	เมือง	๘๘
ทองอยู่	ท้าว	๘๑	ท่าคินแกง	ตำบล	๗๕,๑๐๖
ทอจุ	พระยา	๘๑			๑๐๖,๑๐๗
ทอติก	ท้าว	๘๖	ทามุมวย		๑๐๘
ทอติก	ท้าว	๘๘	ทายน้า	พระยา	๗๑

ทุก	ท้าว	๘๑,๘๗	เทพสุตา	พระราชธิดาสมเด็จ	
ทุ่งเขาหลวง	ท่าน	๔๓		พระร่วงเจ้า	๙
เทพพิพิธ	กรมหมื่น	๑๐๑	แท่น	นาย	๑๐๒
เทพลีลา	นาง	๗๘	ไทย	ภาษา	๑๗

(ข)

ธนบุรี		๑๑๔	ธรรมศาสตร์อินเดีย		๓๔
ธรรมโชติ	พระอาจารย์	๑๐๓	ธิเบศร์บตี	พระยา	๑๑๑
ธรรมศาสตร์รามัญ		๓๔	ธิเบศร์บริรักษ์	พระยา	๑๐๐

(น)

นครเขื่อนขันธ์	เมือง	๑๑๓,๑๑๕	นันทราชา	พระเจ้า	๑๒๑
นครนายก	เมือง	๕๕	นันทสุริยะ	พระยา	๘๒
นครราชสีมา	เมือง	๕๕	นันทสุริยะ	สมิง	๘๖
นครสวรรค์	เมือง	๗๔	นันทะกะยอทาง		๑
นนทรี	ตำบล	๔	นันทะกะยอสู		๑
นนทบุรี	เมือง	๑๑๑,๑๑๕	นาเกาะ	บ้าน	๑๐๘
นรา	ขุน	๗๗	นางบวช	เขา	๕๕
นเรศร์	พระ	๕๕	นางปลื้ม	วัด	๑๐๔
นเรศวร	พระราชกุมาร	๒	นารายณ์	พระ	๔
นเรศวร	พระ	๓๔	นารายณ์เอศรา	วัด	๔
นเรศวร	สมเด็จพระ	๑๒๑	น้ำมั่งงา	บ่อ	๔๕
นเรศวรหงษา	พระ	๑	น้ำมั่งกิน	บ่อ	๔๕
น้อยวันดี	พระยา	๘๕,๘๕	เนมโยแมงละนรทา		๑๑๑

(บ)

บรมราชา	พระ	๗๗	บำเรอภักดิ์	หลวง	๑๑๑
บัวเผื่อน	เมือง	๖๕	เบญ		๗
บางขาม		๔	โบชุก		๗๑

(ป)

ปลัดเลชู		๑๑๑	ปะกันหวุ่น		๑๐๖
ปฎิมา	เจ้าฟ้า	๑	ปะกุง	พระเจ้า	๑๑๔
ปทุมธานี	เมือง	๑๑๓,๑๑๕	ปะเทวะ	ภูเข	๕
ปรอน	เมือง	๘๑,๘๒	ปากแพรก	ตำบล	๗๔
ปราจีนบุรี	เมือง	๙๕	เปร	เมือง	๘๑
ปราสาททอง	พระเจ้า	๔๑	โปรกสักร์	วัด	๕
ปอง	เมือง	๘๘	โปรวิจาล่า		๑

(ผ)

เผือก	ช้าง	๑๕,๑๘,๗๘
-------	------	----------

(ฝ)

ฝรังยางหิน	เขา	๔๓
------------	-----	----

(พ)

พริโรราชา	พระยา	๘๑	พระนายกอง		๙๙,๑๐๑
พม่า		๑๑๓,๑๑๘			๑๐๔
พรหม	เมือง	๔๒	พระยาเจ็ดตน	เมือง	๔๒
พระเจดีย์สามองค์	ท่าน	๖๙	พระยานาย		๑๐๑

พระราม	พระยา	๔๘,๕๑	พิมาย	เมือง	๑๐๑
		๕๕,๑๑๓	พิษณุโลก	พระยา	๕๕
พราหมณ์	บ้าน	๔๓	พิหารแดง	ทุ่ง	๕๖
พะโค	กรุง	๕๕	พุทธรุปราย		๔๔
พะโร	พระยา	๖๓	พุทธไสยาสน์	พระ	๔๒
พะสิม	เมือง	๖๕	เพชรบุรี	พระยา ๗๓,๙๖,๙๙	
พัทปะ	สมิง	๙๔	เพชรปรางค์	พระ	๑๑๐
พัทเบ็ก	สมิง	๙๔	เพลิงกำจาย	นาย	๔๒
พิชัย	พระยา	๑๐๐	แพกัจจา		๑๐๖
พิทักษ์มนตรี	กรมหลวง	๑๑๕	โพชาย	บาง	๔
พิพิธ	พระยา	๑๐๐	โพธิ์สามต้น		๕๕,๑๐๔

(ฟ)

ฟอนนาทง	ชาว	๑๐๘			
---------	-----	-----	--	--	--

(ก)

ภูเขาทอง	วัด	๔	เกานักที	ตำบล	๘๐
----------	-----	---	----------	------	----

(ม)

มกุฏ	เจ้าฟ้า	๑๑๕	มหาชัย	ป้อม	๑๐๔
มณีปุระ	เมือง	๑๑๘	มหาเทพ	หลวง	๑๐๙
มฤท	เมือง	๘๕,๑๑๘	มหาธรรมราชาธิราช	พระ	๓๔
ม่วงหวาน	ตำบล	๖๒			๕๕,๗๖
มหากษัตริย์ศึก	เจ้าพระยา	๖๐	มหาธาตุ	พระ	๕๓

มหานรธา		๔๔	มัทตะมะ	เมือง	๗๗
มหามนตรี	พระ	๑๐๑	มางลิ่ง		๗๙
มหาโยธา	เจ้าพระยา	๑๑๘, ๑๒๐	มาลีเจ็ย	พระ	๔๒
มองชวยเณระระทา		๘๐	มุกโซโป	บ้าน	๙๓
มองยา		๑๐๐, ๑๐๕	มุงซุง	ให้กินข้าว	๑๓
มอญ		๖๒	มุกาว	พระเจ็ย	๘๕
มอบชอบ	ให้ทะลุบอน	๑๓	มุละมู	บ้าน	๑๑
มะกะตา		๒๒	เม็ง		๖๘
มะกะโท	นาย	๕, ๑๑	เมาะตะมะ	๕, ๑๑, ๖๔, ๖๖,	
มะกำสะ		๘๘		๘๑, ๘๘, ๑๐๖,	
มะเควะ	ภูเข	๖		๑๐๗, ๑๑๐, ๑๑๕	
มะปะนาย		๕	เมาะล่ำเลิง	เมือง	๖๓, ๘๕
มັกกะตา	น้องมะกะโท	๕	เมี้ยนหวุ่น		๗๐, ๑๑๑
มั่งนราจอสู		๘๒	แมงนราจอสู		๗๗
มั่งนันทมิตร		๖๙	แมงละแ		๙๔
มั่งมหาราช		๘๒	แมงละแมงซ่อง		๙๔
มั่งระ	พระเจ้า	๙๔, ๑๐๖	แมงละราชา		๙๔
มั่งลิ่ง		๙๓	แมงแลกแอชอยคอง		๗๗
มั่งลักแ		๘๑	แมงสัน		๗๗
มั่งสุรราช		๗๐, ๗๕	แมวเซา	กอง	๗๔
มัจฉะ	ให้ตบภักิรียา	๑๓			

(ข)

ยมราช	พระยา	๔๔	ยี่วามะละ	สมิง	๒๓
		๑๐๘,๑๑๑	ยุยยองโป		๑๑๑
ยะไข่	เมือง	๑๑๘	ยุงทอง	นก	๒๒
ย่างกุ้ง	เมือง	๔๕,๑๐๗			

(ร)

ร่วงเจ้า	สมเด็จพระเจ้า	๗	ราชฤทธานนท์	พระ	๑๐๘
ระจัน	บ้าน	๑๐๑	ราชสงคราม	พระยา	๖๓
ระแหง	บ้าน	๑๐๘,๑๑๐	ราชสุภาวดี	พระยา	๔๕
รังาม	บ้าน	๔๒	รามคำแหง	พระยา	๒๓,๑๑๔
รัตนจักร	พระยา	๑๑๕	รามเคโซ	พระยา	๗๑
รัตนสิงค	เมือง	๔๓	รามประเคศ	พระเจ้า	๒๓
รัตนฉัททันต์	ช้าง	๗๘	รามลักษณ	หลานเธอ	๑๐๙
รัตนนิเบศร์	พระยา	๑๐๓	รามัญวงศ์	พระยา	๑๑๑
ร้างกุ้ง	เจดีย์	๘๗	รามาริบัติ	พระ	๔๕
ราชโกษา	หลวง	๑๑๐	เร้ง	เมือง	๑๐๘
ราชบุรี	พระยา	๗๓,๑๑๑	เรื่อง	พัน	๑๐๓
ราชวิน	พระ	๑๐๑			

(ล)

ลพบุรี	เมือง	๔	ละว้า		๘๗
ละคร	ขุน	๗๗,๑๑๐	ละโว้	เมือง	๑
ละเค็ง	เมือง	๖๕	ล้งพลอย	เมือง	๘๘

ลักขันโพธิ์		๑๑๒	ลำปาง	นคร	๗๑
ลาว	พระยา	๖๓	ลำพูนไชย	เมือง	๗๑
ลำกระเพิน	ปากน้ำ	๗๔	เลิงจิตรทอง	พระยา	๑

(ว)

วรวงศาธิราช	พระยา	๑๐๑	วันรัต	พระ	๕๓
วัง	ขุน	๘	วาน	เกาะ ๕,๑๑,๒๓	
วังเป็นวัค		๕	วาโร	พระเจ้า	๑๘
วังราว	เมือง	๖๔	วิปัสสนา		๔๗
วัคเคิม		๕	วิเศษไชยชาญ	พระยา	๗๓

(ศ)

ศรีไชยเชษฐ	พระ	๔๕	ศรีไศล	พระยา	๖๔
ศรีธรรมราชา	พระยา	๔๒	ศรีสวัสดิ์	เมือง	๗๔
ศรีธรรมมาโคกราช	พระเจ้า	๔๒	ศรีสุริยวงศ์	พระยา	๑๐๑
ศรีธรรมมาธิราช	เจ้าพระยา	๑๐๐	ศรีอยุธยา	กรุง	๔๑

(ส)

สทอง	ท่าน	๑๐๘	สะโคะมหาสิริอุณา		๔๔
สลา	นักพระ	๔๕	สะโง	เมือง	๒๓,๕๒
สมณเทวบุตร		๕	สะเทิม	เมือง	๑
สมิ	เมือง	๖๔	สังขลา	เมือง	๗๔
สวนมะม่วง		๑๐๘	สังฆาวาส	วัค	๑๐๔
สอกเบา	สมิง	๑๑๔	สัน	ขุน	๑๐๒
สะเคมหาสมิทร	ปุโรหิต	๑๕	สามโคก	เมือง	๗๐,๑๑๑

สามสบ	ตำบล	๑๐๖	สุริยาคนอัมรินทร์		๑๐๑
สาวกดี	เมือง	๕๒	สุวรรณเทวี		๑๐๘
สีหราชเทโช	พระยา	๕๕	เสนหนักห่วน		๕๕
สุกั		๑๐๐	เสียง	เมือง	๗๐
สุโขทัย	เมือง	๕,๔๐,๑๑๔	เสื่อ	นิมิตรชัยภูมิ	๑๕
สุพรรณบุรี	เมือง	๕๒	เสือบ่า	กอง	๗๔
สุระกามา		๕๒	แสน	พระยา	๗๑
สุรเสนา	พระยา	๑๑๕	แสนสุรินทรโมศรี		๗๑
สุรายกลั่น	สมิง	๑๐๘	แสนหวิ	เจ้าฟ้า	๖๔

(ท)

หงส์คำ	พระเจ้า	๗๘	หอกำ	เจ้า	๘๕
หงสาวดี	เมือง	๒๓,๔๒,๗๐	หัวป่า		๘
		๗๖,๑๐๗	หาญใจเพชร	นาย	๔๒
หม่องจายิก		๑๑๑	หิมพานต์	ป่า	๑๘
หล่มพลี	ตำบล	๖๒	เหล็ก	ขุน	๗๓
หล่มสักกั	เมือง	๕๕	ใหญ่ไชยมงคล	วัด	๔

(อ)

อโนรธามังฉ่อ	พระเจ้า	๑	อลองพราญี	พระเจ้า	๕๓
อภัยภูธร	เจ้าพระยา	๑๑๕	อลิมามาง		๑๑
อริยวงศญาณ	พระ	๕๓	อเว้ง	บ้าน	๘๐
อลองพญา	พระเจ้า	๑๑๔	อองใจยะ		๕๓

อะคุงหวุ่นมุงโยะ	๑๑๑	อุตรสยาม	พระเจ้าแผ่นดิน	๒๐
อะคุงหวุ่นกั	๑๐๗,๑๑๑	อุทมสิงหจักษุ		๑๑๑
อังกฤษ	๑๑๘	อุทัยธานี	เมือง	๗๔,๑๑๕
อังวะ	เมือง ๙๓,๑๐๗	อุทุมพร	เจ้าฟ้า	๗๖
อัสสัม	เมือง ๑๑๘	อุ้นเรือน	น้องมะกะโท	๕,๑๑
อากร	๕	อุบากอง	สมิง	๖๓,๕๔
อาซิบันค์แคมป์เบด เซอร์	๑๑๗	อุวาบ	กำบล	๑๐๘
อิง (อิง)	องค์ ๕๕	อยู่	พระยา	๑๐๖
อิฐกระซัรบ	๔๔	เอกาทศรถ	สมเด็จพระ	๓๔, ๑๑๖
อินทคีรี	ขุน ๑๐๘	เอราวัตี	ปากน้ำ	๑๑๘
อินทร์	เมือง ๔๒			
		เทพ (ฮ)		
ย่อ	ทัพ	๖๕		

